

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Ірина Барбашова

ОСНОВИ ЕДУКОЛОГІЇ

Навчальний посібник

Мелітополь
Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні
2022

УДК 37.01
Б 24

*Рекомендовано до друку
вченою радою Бердянського державного педагогічного університету
(протокол № 7 від 23 грудня 2021 р.)*

Рецензенти:

Алла Крамаренко – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка катедри початкової освіти Бердянського державного педагогічного університету;

Ольга Лебідь – докторка педагогічних наук, професорка катедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи ВНЗ “Університет імені Альфреда Нобеля”;

Людмила Москальова – докторка педагогічних наук, професорка, проректорка з наукової роботи Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Барбашова І.

Б 24 Основи едукології : навчальний посібник. Мелітополь :
Видавничий будинок міської друкарні, 2022. 170 с.

ISBN 978-966-197-845-3

У навчальному посібнику розкрито основи едукології як міждисциплінарного комплексу інтегрованого наукового знання про освіту, які мають фундаментальне значення для професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Посібник складений із трьох частин відповідно до кількості змістових модулів навчального курсу. Кожний змістовий модуль містить характеристику навчальних цілей, перелік ключових понять, методичні рекомендації щодо опрацювання матеріалу модуля, систему оцінювання навчальних досягнень, зміст лекційних і плани практичних занять, питання для самоконтролю, зразки завдань до тематичного контролю.

Для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 013 Початкова освіта.

УДК 37.01

ISBN 978-966-197-845-3

© Ірина Барбашова, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ	7
ПРОЄКТУВАННЯ ДИДАКТИЧНОГО ПРОЦЕСУ	13
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1	19
Тема 1.1 Едукологія як наука	22
Тема 1.2 Правові засади функціонування сфери освіти	39
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2	61
Тема 2.1 Економічні механізми розвитку сфери освіти	64
Тема 2.2 Філософсько-аксіологічні та психологічні проблеми розвитку сфери освіти	85
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3	109
Тема 3.1 Соціологічний контекст розвитку сфери освіти	111
Тема 3.2 Культурологічні аспекти розвитку сфери освіти	134
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	155
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	163

ПЕРЕДМОВА

В умовах світових глобалізаційних процесів освіта повною мірою відповідає викликам часу, стає одним із найголовніших чинників зростання якості людського капіталу, генератором нових ідей, запорукою динамічного розвитку цивілізації в цілому, потребує цілісного вивчення різних аспектів функціонування. Це актуалізує необхідність ознайомлення здобувачів другого рівня вищої освіти з едукологією як науковим напрямом, що інтегрує знання про законодавчу базу, економіку, соціологію, філософію, психологію, культурологію освіти.

У запропонованому посібнику структуровано зміст нормативного навчального курсу “Основи едукології” за напрямом підготовки 013 Початкова освіта за вимогами ЄКТС – Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи.

Опис предмета навчального курсу

Курс: Підготовка магістрів	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь	Характеристика навчального курсу
Кількість кредитів ECTS: 3 Змістових модулів: 3 Загальна кількість годин: 90 Тижневих годин: 4	Шифр, назва галузі знань: <i>01 Освіта/Педагогіка</i> Код і найменування спеціальності: <i>013 Початкова освіта</i> Освітньо-професійна програма: <i>Початкова освіта</i> Ступінь вищої освіти: <i>магістр</i> Назва кваліфікації: <i>магістр початкової освіти</i>	Обов’язковий Рік підготовки: 1 Семестр: 2 Лекції: 12 годин Практичні: 12 годин Самостійна та індивідуальна робота: 66 годин Вид контролю: <i>іспит</i>

Метою навчального курсу “Основи едукології” є формування здатності здобувачів вищої освіти виявляти потенційні зв’язки освітньої політики, теорії та практики.

Завдання навчального курсу “Основи едукології”:

– сформувати уявлення про едукологію як комплекс інтегрованого наукового знання про освіту;

– розкрити сутність освітнього законодавства, конституційного права на освіту, державної політики у сфері освіти;

– схарактеризувати заклад освіти як суб'єкт господарювання, механізм виробництва та споживання освітніх послуг;

– обґрунтувати поліпарадигмальність і цінності освіти, забезпечити усвідомлення суб'єкт-суб'єктних відносин і міжпоколінної взаємодії в освіті;

– ознайомити з особливостями освіти як соціального інституту та соціального процесу, із взаємною трансформацією суспільства й освіти;

– забезпечити усвідомлення ознак полікультурності освіти й освітнього середовища, полікультурної компетентності як інтегрованої властивості особистості.

Структуру навчального курсу “Основи едукології” складають три змістові модулі.

У першому змістовому модулі висвітлено об'єкт, предмет, завдання, науковий тезаурус, міждисциплінарні зв'язки едукології, типологію та напрямки едукологічних досліджень, етапи розвитку едукології як вітчизняного феномена; законодавство України про освіту, конституційне право на освіту, міжнародне освітнє законодавство, державну освітню політику та її стратегічні пріоритети.

У другому змістовому модулі розкрито ознаки закладів освіти як суб'єктів господарювання, сутність і компоненти освітніх послуг, особливості ринку освітніх послуг і його проблеми, інструменти маркетингу освітніх послуг; парадигми авторитарної, маніпулятивної, підтримувальної, інформаційно-комп'ютерної, ноосферно-космічної освіти, систему морально-етичних, соціально-правових та особисто зорієнтованих освітніх цінностей, суб'єкт-суб'єктні відносини та взаємодію поколінь в освіті, ознаки мультіпотенціальності особистості.

У третьому змістовому модулі з'ясовано специфіку освіти як соціального інституту і соціального процесу, моделі суспільних змін, взаємну трансформацію суспільства й освіти, сутність соціалізації особистості; ознаки культурної

ідентифікації особистості, полікультурності освіти й освітнього середовища, полікультурної компетентності, субкультурної диференціації суспільства.

Передумовами вивчення навчального курсу “Основи едукології” є: прослухані курси – “Філософія освіти”, “Педагогіка вищої школи”, “Методологія наукового дослідження”; базові поняття – освітня парадигма, освітні цінності, суб’єкт-суб’єктні відносини, методи дослідження.

Шановні здобувачі вищої освіти! Сподіваємося, що вивчення курсу допоможе вам якісно засвоїти основи едукологічних знань і закласти фундамент професійної підготовки. Активна участь у проведенні навчальних занять, своєчасне та якісне виконання запропонованих практичних завдань, успішне проходження тестування стане запорукою високого оцінювання ваших освітніх досягнень.

Бажаємо успіху!

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Тема 1.1 Едукологія як наука

Передумови виникнення едукології. Об'єкт, предмет і завдання едукології. Принципи едукології.

Науковий тезаурус едукології. Освіта як цінність, соціокультурний інститут, система освітніх закладів, процес, результат.

Міждисциплінарні зв'язки едукології із загальною і порівняльною педагогікою, філософією, історією, соціологією, психологією, економікою освіти, державною політикою у сфері освіти, освітнім правом, управлінням освітою.

Типологія наукових досліджень в едукології. Дисциплінарні, мультидисциплінарні, міждисциплінарні, трансдисциплінарні дослідження. Фундаментальні та прикладні, емпіричні й теоретичні, держбюджетні, договірні та нефінансовані, довгострокові та короткострокові, комплексні й диференційовані дослідження. Загальнонаукові та специфічні методи досліджень. Актуальні напрями едукологічних досліджень.

Етапи розвитку едукології як вітчизняного феномена: філософський, емпіричного знання, формування едукології як наукової дисципліни, розгортання прикладних і системних едукологічних досліджень.

Тема 1.2 Правові засади функціонування сфери освіти

Законодавство України про освіту. Поняття й ознаки нормативно-правового акту освітнього законодавства. Класифікація нормативно-правових актів освітнього законодавства за юридичною силою, суб'єктами правотворчості, ступенем систематизації, сферою дії, зовнішньою формою виразу, терміном дії. Чинне національне освітнє законодавство: закони (базові, спеціальні),

ратифіковані міжнародні договори, підзаконні нормативно-правові акти.

Конституційне право на освіту. Принципи свободи освіти, рівного доступу до освіти, державної участі в освіті, рівності освіти. Зміст права на освіту: право на власні дії, право на чужі дії, право на захист, право на використання.

Міжнародне законодавство про право на освіту: Загальна декларація прав людини, Конвенція про права дитини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права.

Державна політика у сфері освіти. Законодавчі та виконавчі органи державної влади, що регулюють освітню політику. Етапи становлення державної освітньої політики. Етап національної самоідентифікації в освіті (1991–2002 рр.). Етап формування державної політики в новому методологічному і соціально-економічному контексті (2003–2013 рр.). Етап комплексної модернізації освітньої сфери (із 2014 р.).

Стратегічні пріоритети державної політики у сфері освіти: створення національної системи безперервної освіти, зміщення фокуса в реформуванні системи освіти з процесу на результати, прискорення інноваційних і технологічних змін в освіті, трансформація традиційної парадигми освіти у віртуально-дистанційну, диференціація соціальних гарантій забезпечення права громадян на безоплатну освіту, розвиток державно-громадського управління і соціального партнерства в освіті, розроблення нової моделі фінансово-економічного розвитку освіти.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Тема 2.1 Економічні механізми розвитку сфери освіти

Заклад освіти як суб'єкт господарювання. Класифікація закладів освіти за освітніми програмами та формою власності. Властивості закладів освіти: організаційна єдність, майнова відокремленість, легітимність існування, наявність

господарських прав і обов'язків, відповідальність за результати господарювання.

Поняття освітньої послуги. Загальні характеристики освітніх послуг: невідчутність, невіддільність від джерела, непостійність якості, незбереженість, відсутність володіння. Специфічні характеристики освітніх послуг. Структурні компоненти освітніх послуг. Функції освітніх послуг.

Ринок освітніх послуг. Елементи ринку освітніх послуг: виробники (продавці), споживачі (покупці), освітні послуги як товар, посередники, держава.

Проблеми ринку освітніх послуг в Україні та шляхи їх розв'язання.

Маркетинг освітніх послуг. Елементи маркетингу освітніх послуг: продукт (освітня послуга), персонал, ціна послуги, канал розподілу, просування на ринку. Освітній франчайзинг. Сучасний інструментарій маркетингу освітніх послуг: блогінг, SWOT-аналіз, бенчмаркінг, White Paper (Біла книга), сторітелінг, трайвертайзінг.

Тема 2.2 Філософсько-аксіологічні та психологічні проблеми розвитку сфери освіти

Освітня парадигма. Етапи становлення освітньої парадигми. Парадигмальна множинність. Парадигмальний плюралізм. Систематизація парадигм за джерелами та способами постановки освітніх завдань, характером взаємодії учасників освітнього процесу. Парадигми авторитарної, маніпулятивної, підтримувальної, інформаційно-комп'ютерної освіти. Ноосферно-космічна освітня парадигма. Поліпарадигмальність сучасної освіти.

Освітні цінності. Фактори аксіологізації системи освіти: зміна світової парадигми освіти; утворення суспільств мультикультурного типу; формування екранної культури. Морально-етичні освітні цінності: гідність, рівність, справедливість, толерантність та культурне різноманіття, турбота, чесність, довіра. Соціально-правові освітні цінності: верховенство права, нетерпимість до корупції та фаворитизму,

патріотизм, екологічно-етична цінність, соціальна відповідальність. Особистісно зорієнтовані освітні цінності: лідерство та самореалізація, свобода.

Суб'єкт життєдіяльності; об'єкт реальності. Суб'єкт-суб'єктні відносини в освіті. Ознаки суб'єкт-суб'єктних відносин. Система суб'єкт-суб'єктних відносин. Зовнішні та внутрішні конструкти суб'єкт-суб'єктних відносин. Етапи реалізації суб'єкт-суб'єктних відносин. Типи суб'єкт-суб'єктних відносин. Структура суб'єкт-суб'єктних відносин.

Міжпоколінна взаємодія в освіті. Ознаки єдиного покоління. Характеристика поколінь “бебі-бумерів”, “Х” (“невідомих”), “У” (“мільеніалів”), “Z” (“центеніалів”). Рекомендації щодо вироблення консенсусної міжпоколінної суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі.

Мультипотенціальність особистості. Властивості людей-мультипотенціалів. Напрями дослідження мультипотенціальності. Відмінність мультипотенціалів від прекаріату й “довічних студентів”.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

Тема 3.1 Соціологічний контекст розвитку сфери освіти

Соціальний інститут. Інституціоналізація освіти. Освіта як соціальний інститут. Ознаки інституту освіти. Структура інституту освіти. Підсистема установ і організацій. Підсистема соціальних спільнот і груп. Функціонал інституту освіти. Ядерні, специфічні та неспецифічні, латентні функції інституту освіти. Дисфункціональність інституту освіти.

Освіта як соціальний процес. Процесуальні компоненти освіти. Цілеспрямованість освітнього процесу. Типологія цілей освіти. Освіта як соціально-комунікативний процес. Компоненти освітньо-комунікативного процесу. Види соціально-комунікативного процесу. Впливи учасників освітньо-комунікативного процесу: індивідуально-пізнавальні, сугестивні, емоційно-мотиваційні, соціально-психологічні.

Соціальні зміни. Моделі соціальних змін: еволюційні та революційні; лінійні, циклічні та нелінійно-синергетичні; холістичні (цілісні) та індивідуалістичні; “наздоганяюча” (неорганічна) модернізація, реформування, транзит, трансформація. Інтернальний тип особистості.

Взаємна трансформація суспільства й освіти. Постмодерн як комплексний стан суспільства. Характеристики освіти, зумовлені переходом українського суспільства до постмодерну: невизначеність, антидогматичний спосіб розуміння дійсності, зниження статусу теоретичного знання, віртуалізація освітнього простору, тенденція дистанціювання учасників освітнього процесу, медіатизація освіти (за консервативною, асимілятивною та прогресивною моделями).

Соціалізація особистості. Актуальність проблеми соціалізації особистості. Соціалізація як умова відтворення соціальної взаємодії. Первинна соціалізація особистості. Вторинна соціалізація особистості. Віртуалізація суспільства як чинник модифікації механізмів соціалізації особистості.

Тема 3.2 Культурологічні аспекти розвитку сфери освіти

Культурна ідентичність. Характерні ознаки культури постмодерну. Система культурних пріоритетів постмодерну. Тенденція поєднання інтеграції та диференціації національних культур. Виклики української національно-культурної ідентичності. Мета й ціннісні орієнтири у формуванні національно-культурної ідентичності.

Полікультурність як стан суспільства. Полікультурна освіта. Чинники полікультурної освіти. Мета й головні характеристики полікультурної освіти. Принципи полікультурної освіти. Структура змісту та рівні полікультурної освіти. Функції полікультурної освіти.

Полікультурне освітнє середовище. Структура полікультурного освітнього середовища: особистісний, аксіологічно-смысловий, інформаційно-змістовий, організаційно-діяльнісний, просторово-предметний

компоненти. Напрями створення полікультурного освітнього середовища. Вимоги до педагога як підсистеми полікультурного освітнього середовища. Зв'язок дефініцій “полікультурне освітнє середовище” та “полікультурний освітній простір”.

Полікультурна компетентність. Структура полікультурної компетентності. Напрями формування полікультурної компетентності. Рівні сформованості полікультурної компетентності. Педагогічні умови формування полікультурної компетентності.

Стан субкультурної диференціації українського суспільства. Сутність молодіжної субкультури. Соціально-психологічні ознаки молодіжних субкультур. Типологізація молодіжних субкультур. Конгломерат молодіжних субкультур. Специфіка вітчизняних молодіжних субкультур.

ПРОЄКТУВАННЯ ДИДАКТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Опрацювання навчальної дисципліни “Основи едукології” включає аудиторну (лекції, практичні заняття), самостійну та індивідуальну роботу здобувачів вищої освіти, виконання завдань із самоперевірки, тематичний контроль.

Тематичний план навчальної дисципліни

№ теми	Назва теми	Усього годин	Лекції	Практичні заняття	Самостійна та індивідуальна робота
	<i>Змістовий модуль 1</i>	30	4	4	22
1.1	Едукологія як наука	15	2	2	11
1.2	Правові засади функціонування сфери освіти	15	2	2	11
	<i>Змістовий модуль 2</i>	30	4	4	22
2.1	Економічні механізми розвитку сфери освіти	15	2	2	11
2.2	Філософсько-аксіологічні та психологічні проблеми розвитку сфери освіти	15	2	2	11
	<i>Змістовий модуль 3</i>	30	4	4	22
3.1	Соціологічний контекст розвитку сфери освіти	15	2	2	11
3.2	Культурологічні аспекти розвитку сфери освіти	15	2	2	11
	<i>Усього</i>	90	12	12	66

Лекції є логічно завершеним, науково обґрунтованим, систематизованим викладом певної теми навчальної програми, передбачають передавання інформації шляхом послідовного розкриття наукових фактів, явищ, процесів. Одним із лекційних елементів є подання теоретичного матеріалу у формі проблемного завдання, в умовах якого окреслено певні суперечності, що потребують розв'язання. Науковий і фактичний матеріал лекцій відображає ключові питання навчальної дисципліни.

Проектування лекційних занять

№ теми	Тема лекції	Кількість годин
	<i>Едукологія як наука</i>	
1.1	Об'єкт, предмет і завдання едукології. Науковий тезаурус едукології. Міждисциплінарні зв'язки едукології. Типологія та напрямки наукових досліджень в едукології	2
1.2	<i>Правові засади функціонування сфери освіти</i> Законодавство України про освіту. Конституційне право на освіту. Державна політика у сфері освіти. Стратегічні пріоритети державної політики у сфері освіти	2
2.1	<i>Економічні механізми розвитку сфери освіти</i> Заклад освіти як суб'єкт господарювання. Поняття освітньої послуги. Ринок освітніх послуг. Маркетинг освітніх послуг	2
2.2	<i>Філософсько-аксіологічні та психологічні проблеми розвитку сфери освіти</i> Парадигмальність освіти. Ціннісні засади освіти. Суб'єкт-суб'єктні відносини в освіті. Міжпоколінна взаємодія в освіті	2
3.1	<i>Соціологічний контекст розвитку сфери освіти</i> Освіта як соціальний інститут. Освіта як соціальний процес. Моделі суспільних змін. Взаємна трансформація суспільства й освіти	2
3.2	<i>Культурологічні аспекти розвитку сфери освіти</i> Культурна ідентичність. Полікультурна освіта. Полікультурне освітнє середовище. Полікультурна компетентність	2
	<i>Усього</i>	12

Практичні заняття містять такі елементи: перевірку засвоєння здобувачами вищої освіти теоретичних відомостей із теми заняття, отриманих на лекціях і під час самостійної роботи, обговорення реферативних повідомлень, виконання практичних завдань, здійснення тематичного тестування.

Проектування практичних занять

№ теми	Тема та план практичного заняття	Кількість годин
1.1	<i>Едукологія як наука</i> Об'єкт, предмет і завдання едукології. Науковий тезаурус едукології. Міждисциплінарні зв'язки едукології. Типологія та напрямки наукових досліджень в едукології. Етапи розвитку едукології як вітчизняного феномена	2
1.2	<i>Правові засади функціонування сфери освіти</i> Законодавство України про освіту. Конституційне право на освіту. Міжнародне законодавство про право на освіту. Державна політика у сфері освіти. Стратегічні пріоритети державної політики у сфері освіти	2
2.1	<i>Економічні механізми розвитку сфери освіти</i> Заклад освіти як суб'єкт господарювання. Поняття освітньої послуги. Ринок освітніх послуг. Проблеми ринку освітніх послуг в Україні та шляхи їх розв'язання. Маркетинг освітніх послуг	2
2.2	<i>Філософсько-аксіологічні та психологічні проблеми розвитку сфери освіти</i> Парадигмальність освіти. Ціннісні засади освіти. Суб'єкт-суб'єктні відносини в освіті. Міжпоколінна взаємодія в освіті. Мультипотенціали як суб'єкти освіти	2
3.1	<i>Соціологічний контекст розвитку сфери освіти</i> Освіта як соціальний інститут. Освіта як соціальний процес. Моделі суспільних змін. Взаємна трансформація суспільства й освіти. Соціалізація особистості	2
3.2	<i>Культурологічні аспекти розвитку сфери освіти</i> Культурна ідентичність. Полікультурна освіта. Полікультурне освітнє середовище. Полікультурна компетентність. Субкультурна диференціація суспільства	2
	<i>Усього</i>	<i>12</i>

Самостійна робота є основним засобом опанування здобувачами вищої освіти навчального матеріалу у вільний від аудиторних навчальних занять час. Зміст самостійної роботи визначений навчальною програмою курсу, завданнями та рекомендаціями викладача; передбачає вивчення окремих питань курсу, опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу, підготовку до виступу на практичному занятті,

виконання індивідуальних завдань, систематизацію вивченого матеріалу курсу перед тематичним контролем тощо.

Проектування самостійної роботи

№ теми	Зміст самостійної роботи	Кількість годин
	<i>Вивчення окремих питань із тем навчальних модулів</i>	<i>12</i>
1.1	Етапи розвитку едукології як вітчизняного феномена	2
1.2	Міжнародне законодавство про право на освіту	2
2.1	Проблеми ринку освітніх послуг в Україні та шляхи їх розв'язання	2
2.2	Мультипотенціали як суб'єкти освіти	2
3.1	Соціалізація особистості	2
3.2	Субкультурна диференціація суспільства	2
	<i>Інші види самостійної роботи</i>	<i>54</i>
	<i>Усього</i>	<i>66</i>

Індивідуальну роботу проводять з окремими здобувачами вищої освіти, її спрямовано на підвищення рівня їхньої підготовки, розвиток індивідуальних творчих здібностей. Основною формою виконання індивідуальної роботи є написання реферату. Структуру реферату складають такі компоненти: вступ, у якому обґрунтовують актуальність теми, формулюють завдання реферативної роботи; основна частина, що містить стислий огляд і критичну оцінку наукових видань, їх порівняння, аргументацію найголовніших положень; висновки, які відображають результати розв'язання поставлених у вступі завдань, можливість використання набутих знань у практичній роботі; список використаних джерел.

Проектування індивідуальної роботи

№ теми	Назва теми
1.1	Становлення едукології як самостійної галузі наукового знання
1.2	Правові аспекти входження України до європейського освітнього простору
2.1	Імідж (змістові варіанти: бренд, репутація) закладу освіти як засіб конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг
2.2	Гендерна рівність у сфері освіти
3.1	Бар'єри освітньої комунікації
3.2	Медіакультура сучасної освіти

Систему рейтингового оцінювання побудовано відповідно до вимог “Положення про критерії та порядок оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти в Бердянському державному педагогічному університеті”, затвердженого Рішенням ученої ради БДПУ – протокол № 5/3.11 від 28.12.2020 (URL: https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/Kryterii_ocin_2020.pdf (дата звернення: 25.08.2022)). Контрольні заходи з навчальної дисципліни спрямовано на визначення відповідності рівня набутих компетентностей вимогам Освітньо-професійної програми другого рівня вищої освіти зі спеціальності 013 Початкова освіта, затвердженої вченою радою БДПУ – протокол № 9 від 25.06.2020 (URL: <https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Fayl-2.pdf> (дата звернення: 25.08.2022)).

Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти за всіма видами навчальної діяльності здійснюють під час поточного та підсумкового контролю (семестрового екзамену) за внутрішньою університетською 100-бальною шкалою. Результати оцінювання переводять у національну 4-бальну шкалу й конвертують у шкалу ЄКТС.

Основними критеріями оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти є: виконання видів навчальної діяльності, передбачених робочою програмою з дисципліни; глибина і характер опанування навчального матеріалу за змістом дисципліни; уміння аналізувати виучувані об'єкти, явища та події в їхньому взаємозв'язку і розвитку; характер відповідей на поставлені запитання (чіткість, лаконічність, логічність, послідовність тощо); уміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язання практичних завдань; уміння аналізувати вірогідність одержаних результатів.

Розподіл балів за темами та змістовими модулями, видами навчальних робіт із навчальної дисципліни

Змістовий модуль	Тема	Поточне оцінювання							Семестровий екзамен	Сума балів
		Теоретичне питання	Практичне завдання	Самостійна робота	Індивідуальне завдання	Контрольна робота	Оцінка змістового модуля	Середній бал		
ЗМ 1	Т 1.1	8	2	2	6	10	50	50	50	100
	Т 1.2	8	2	2		10				
ЗМ 2	Т 2.1	8	2	2	6	10	50			
	Т 2.2	8	2	2		10				
ЗМ 3	Т 3.1	8	2	2	6	10	50			
	Т 3.2	8	2	2		10				

Відповідність підсумкових рейтингових оцінок у балах оцінкам за національною шкалою

Сума балів за види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС
90–100	відмінно	A (відмінно)
78–89	добре	B (добре)
65–77		C (добре)
58–64	задовільно	D (задовільно)
50–57		E (задовільно)
35–49	незадовільно	FX (незадовільно) із можливістю повторного складання
1–34	незадовільно	F (незадовільно) з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Тематичний план змістового модуля

№ теми	Назва теми	Усього годин	Лекції	Практичні заняття	Самостійна та індивідуальна робота
1.1	Едукологія як наука	15	2	2	11
1.2	Правові засади функціонування сфери освіти	15	2	2	11
	<i>Разом</i>	<i>30</i>	<i>4</i>	<i>4</i>	<i>22</i>

Дидактичні цілі: сформувати уявлення про едукологію як комплекс інтегрованого наукового знання про освіту; розкрити сутність освітнього законодавства, конституційного права на освіту, державної політики у сфері освіти.

Опорні поняття: едукологія, освіта, педагогіка, філософія освіти, історія освіти, соціологія освіти, психологія освіти, економіка освіти, освітнє право, управління освітою, порівняльна педагогіка, дисциплінарні, мультидисциплінарні, міждисциплінарні та трансдисциплінарні дослідження, методи дослідження; законодавство про освіту, нормативно-правовий акт, базові та спеціальні закони, ратифіковані міжнародні договори, підзаконні нормативно-правові акти, конституційне право на освіту, принципи свободи освіти, рівного доступу до освіти, державної участі в освіті, рівності освіти, державна політика у сфері освіти, етапи становлення державної освітньої політики.

Засвоєння навчального матеріалу надасть здобувачеві вищої освіти можливість

знати: об'єкт, предмет, завдання, науковий тезаурус, міждисциплінарні зв'язки едукології, типологію та напрямки едукологічних досліджень, етапи розвитку едукології як вітчизняного феномена; законодавство України про освіту, конституційне право на освіту, міжнародне освітнє законодавство, державну освітню політику та її стратегічні пріоритети;

уміти: аналізувати базові поняття едукології; установлювати міждисциплінарні зв'язки, типологію та напрямки едукологічних досліджень, етапи розвитку едукології; визначати сутність освітнього законодавства, права на освіту, державної освітньої політики, прогнозувати її стратегічні пріоритети.

Методичні рекомендації щодо роботи з модулем

Опрацьовуючи лекційний матеріал і першоджерела з тем “Едукологія як наука”, “Правові засади функціонування сфери освіти”, зверніть увагу на такі *провідні ідеї*: едукологія є міждисциплінарним комплексом інтегрованого наукового знання про освіту, має свій об'єкт, предмет, завдання, категоріальний апарат, міждисциплінарні зв'язки, методи досліджень; роль освіти в розвитку держави постійно зростає і потребує ґрунтовної законодавчої бази, що включає закони України, ратифіковані міжнародні договори, підзаконні нормативно-правові акти.

Готуючись до практичних занять:

– ознайомтесь із планом їх проведення, продумайте аргументовані відповіді на питання та складіть стислі тези виступу до них;

– для самостійного вивчення питання “Етапи розвитку едукології як вітчизняного феномена” (тема 1.1) ознайомтесь із матеріалом навчального видання (Вступ до освітології : навч. посіб. / упоряд. Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. Київ : Едельвейс, 2017. С. 35), законспектуйте опрацьований матеріал за такою схемою:

Етапи розвитку едукології	Змістове наповнення етапів розвитку едукології
Філософський	
Емпіричного знання	
Формування едукології як наукової дисципліни	
Розгортання прикладних едукологічних досліджень	
Розгортання системних едукологічних досліджень	

– для самостійного вивчення питання “Міжнародне законодавство про право на освіту” (тема 1.2) ознайомтесь із матеріалом правових документів (Загальна декларація прав людини (стаття 26); Конвенція про права дитини (стаття 28, 29); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (стаття 13)), законспектуйте опрацьований матеріал за такою схемою:

Ратифіковані міжнародні договори України	Права та свободи у сфері освіти
Загальна декларація прав людини	
Конвенція про права дитини	
Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права	

– напишіть реферат на одну з тем: “Становлення едукології як самостійної галузі наукового знання”, “Правові аспекти входження України до європейського освітнього простору”;

– визначте можливі варіанти виконання практичних завдань.

Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання для самоперевірки, здійсніть пробне тестування з кожної теми модуля.

Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти

Змістовий модуль	Тема	Поточне оцінювання					
		Теоретичне питання	Практичне завдання	Самостійна робота	Індивідуальне завдання	Контрольна робота	Оцінка змістового модуля
1	1.1	8	2	2	6	10	50
	1.2	8	2	2		10	

ТЕМА 1.1 ЕДУКОЛОГІЯ ЯК НАУКА

Лекція

План

- 1 Об'єкт, предмет і завдання едукології
- 2 Науковий тезаурус едукології
- 3 Міждисциплінарні зв'язки едукології
- 4 Типологія та напрямки наукових досліджень в едукології

Література

Вступ до освітології : навч. посіб. / упоряд. Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. Київ : Едельвейс, 2017. С. 9–101.

Мединська Ю. Інтегративний характер освітології. *Вітакультурна методологія: антологія. До 25-річчя наукової школи професора А. В. Фурмана* : кол. моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 116–118.

Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. С. 6–16.

Огнев'юк В. О. Освітологія. *Енциклопедія освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 687.

Огнев'юк В., Проценко О., Мельниченко О. Міждисциплінарний підхід у професійній підготовці здобувачів вищої освіти в умовах магістратури (на прикладі навчальної дисципліни “Освітологія”). *Освітологічний дискурс*. 2021. № 2(33). С. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2021.2.1>

Ревасевич І. С. Освітологія в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень* : матеріали міжнар. наук. конф. (Херсон, 20.03.2020). Херсон : МЦНД, 2020. С. 71–74.

Сисоєва С. О. Освіта. *Енциклопедія освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 665–667.

Толочко С. Едукологія та освітологія: актуальність розвитку наук в умовах реформування освіти в Україні. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 2. С. 179–191.

Фурман А. Освітологія як синтетична наукова дисципліна: проблема завдань, об'єкта, предмета, методу. *Вітакультурна методологія: антологія. До 25-річчя наукової школи професора А. В. Фурмана* : кол. моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 110–116.

Зміст лекції

1 Об'єкт, предмет і завдання едукології

Розвиток сучасної науки характеризує дія двох тенденцій – *диференціації* та *інтеграції* наукового знання. На етапі вступу людства в епоху постмодерна, в умовах глобалізації, транснаціоналізації, інформатизації всіх сфер життєдіяльності людей, стрімкого збільшення обсягу науково-технічних і соціально-гуманітарних знань інтеграційні процеси стають домінуючими. Прикладом інтеграційних процесів у сфері освіти є оформлення самостійної галузі знань – *едукології*, або науки про освіту (від лат. *educo* – освіта і грец. *logos* – слово, учіння, наука).

Термін “едукологія” уведений у науковий дискурс у другій половині ХХ століття і прийнятий ЮНЕСКО (Організацією Об'єднаних Націй із питань освіти, науки і культури) для позначення *науки про освіту в її широкому прояві, міждисциплінарного комплексу інтегрованого наукового знання про освіту*. В українській науці паралельно використовують ще інші терміни-синоніми – “освітологія”, “освітознавство”. У Київському університеті імені Бориса Грінченка з 2009 року функціонує науково-дослідна лабораторія освітології; за цією тематикою науковці публікують статті в журналах

“Освітологія”, “Освітологічний дискурс”, колективні монографії, навчально-методичні посібники.

Становлення едукології об’єктивно зумовлено такими чинниками:

- зростанням ролі освіти в розвитку цивілізації, інтелектуалізацією економіки та інших громадських сфер;

- трансформацією освіти в область людського капіталу – успішність людини в суспільстві здебільшого визначають рівнем її освіти;

- переходом до масової освіти, не лише загальної середньої, а й вищої, необхідністю здобувати освіту протягом усього життя людини;

- визначенням актуальної освітньої політики та стратегічних напрямків її розвитку;

- необхідністю формування єдиного освітнього простору і розробки універсальї освіти;

- потребою усвідомлення наукової спадщини філософів, педагогів, психологів, суспільно-політичних діячів, які розглядають освіту як специфічну сферу людської діяльності;

- розмежуванням поля наукових досліджень між історією, філософією, соціологією, економікою, культурологією, психологією освіти, педагогікою, а також інтеграцією їх зусиль у цілісному вивченні складного феномена освіти.

Об’єкт едукології – сфера освіти.

Предмет едукології – загальні закономірності організації, функціонування і розвитку сфери освіти.

Освіта як сфера життєдіяльності людей є *соціальною системою*: складною (її структуру створюють багато взаємодійних підсистем); *ієрархічною* (належить до систем вищого порядку, при цьому кожен її компонент теж є системою); *цілісною* (усі процеси, що відбуваються в системі, є взаємопов’язаними); *відкритою* (обмінюється з довкіллям ресурсами, фінансами, інформацією); *нелінійною* (є наявними зворотні зв’язки між системою та довкіллям: під впливом зовнішнього середовища всередині системи виникають зміни, які, поступово накопичуючись, у певний момент істотно змінюють усю систему, перетворюючи її в складнішу і

високоорганізовану); *неврівноваженою* (динамічні процеси відбуваються в ній у різному темпі); *незворотною* (неможливість повернення до минулого стану).

Необхідність урахувати властивості сфери освіти визначає *завдання едукології*:

- дослідження сфери освіти в різних площинах, вимірах, співвідношеннях і взаємозв'язках із метою виявлення закономірностей і тенденцій її розвитку;

- аналіз процесів, які відбувалися, відбуваються та відбуватимуться в освіті для визначення “точок біфуркації” (якісних перетворень, вибору напрямку розвитку);

- опис і зіставлення різних освітніх систем для виділення загальних характеристик і властивих їм особливостей;

- прогнозування розвитку освіти, розробка принципів освітньої політики, пропозицій із модернізації законодавчого поля, що регулює освітню галузь;

- визначення категорій наукового апарату;

- створення методологічної бази для досліджень у сфері освіти;

- вибір актуальних освітніх проблем, що вимагають фундаментальних і прикладних досліджень.

Продуктивне розв'язання цих завдань можливе на основі таких *принципів*: гуманізму, аполітичності, плюралізму, відносності результатів, взаємозалежності та розвитку, наукового абстрагування, зв'язку із практикою тощо.

2 Науковий тезаурус едукології

Тезаурус едукології розглядають як систему понять про її предметну область, упорядковану ієрархічну базу знань, науковий апарат. Системоутворювальним поняттям тезауруса едукології є *освіта*.

Освіта – явище полісемічне. Учені тлумачать сутність освіти в різних аспектах: як цінність, соціокультурний інститут, систему освітніх установ, спеціально організований процес, різнорівневий результат.

1 *Освіта як цінність* (цінності – особистісне, суспільне та культурне значення будь-якого явища дійсності; установки, оцінки, нормативні уявлення, що орієнтують життєдіяльність):

– *глобальна (міждержавна) цінність освіти* – відтворення за її допомогою цивілізації в усій різноманітності культур; створення загального освітнього простору, визнання документів про освіту, можливість здобувати освіту в закладах освіти держав-партнерів;

– *національна (державна) цінність освіти* – її важливість для забезпечення конкурентоспроможності держави, що залежить від якості відтворення всіх компонентів культури;

– *суспільна цінність освіти* – значення освіти для розвитку громадянського суспільства і його інституцій, готовність відстоювати пріоритетність освіти;

– *регіональна цінність освіти* – стратегія розвитку освіти з урахуванням природної, історичної, економічної та національно-культурної своєрідності регіону;

– *особистісна цінність освіти* – індивідуальна мотивація і відповідальне ставлення людини до рівня та якості власної освіти.

2 *Освіта як соціокультурний інститут* сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню суспільства через цілеспрямовану соціалізацію та інкультурацію індивідів. *Соціалізація* – процес інтеграції індивіда в соціальну систему, опанування соціальних норм і правил, що уможливають успішне функціонування в суспільстві. *Інкультурація* – процес залучення індивіда до конкретної форми культури, засвоєння звичок, норм, стереотипів поведінки.

3 *Освіта як система освітніх закладів* – сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти, учасників освітнього процесу, органів управління, а також нормативно-правового врегулювання у сфері освіти.

Складники освіти: дошкільна, повна загальна середня, позашкільна, спеціалізована, професійна (професійно-технічна), фахова передвища, вища освіта, освіта дорослих.

Рівні освіти: дошкільна; початкова, базова середня, профільна середня; перший (початковий), другий (базовий), третій (вищий) рівні професійної (професійно-технічної) освіти; спеціальна передвища освіта; початковий (короткий цикл), перший (бакалаврський), другий (магістерський), третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий), науковий рівні вищої освіти.

Ступені вищої освіти: молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук.

Види освіти: формальна (із присудженням освітньої кваліфікації), неформальна (без присудження освітньої кваліфікації), інформальна (самоорганізоване здобуття компетентностей).

Форми здобуття освіти: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева); індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальна (об'єднує навчання в закладах освіти та на виробництві).

Кваліфікація – визнана уповноваженим суб'єктом і підтверджена відповідним документом стандартизована сукупність отриманих компетентностей (результатів навчання).

Освітні стандарти – документи, у яких визначено загальний обсяг навчального навантаження здобувачів освіти певного рівня, вимоги до їхніх обов'язкових компетентностей.

Освітня програма – цілісний комплекс освітніх компонентів (предметів вивчення, навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, контрольних заходів тощо), спланованих і організованих для досягнення очікуваних результатів навчання.

Ліцензування освітньої діяльності – процедура визначення можливості юридичної або фізичної особи надавати освітні послуги на певному рівні освіти відповідно до ліцензійних умов.

Заклад освіти – юридична особа публічного або приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність.

Учасники освітнього процесу – здобувачі освіти – вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), докторанти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; інші особи, залучені до освітнього процесу.

Органи управління освітою:

- Кабінет Міністрів України;
- Міністерство освіти і науки України – центральний орган виконавчої влади;
- Державна служба якості освіти України – центральний орган виконавчої влади із забезпечення якості освіти;
- Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти – колегіальний орган із забезпечення якості вищої освіти;
- центральні органи виконавчої влади, у сфері управління яких перебувають заклади освіти;
- місцеві державні адміністрації;
- органи місцевого самоврядування.

4 Освіта як процес – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей. Освітній процес організують як цілеспрямовану *взаємодію*, діалог суб'єктів; він має складну *структуру*, що містить цільовий, стимуляційно-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, контрольно-регулятивний, оцінювально-результативний компоненти; ґрунтується на певних *принципах*, його здійснюють у специфічних *формах*, із застосуванням різноманітних *методів*.

Освітня діяльність – діяльність суб'єктів, спрямована на організацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті.

Суб'єкт освітньої діяльності – фізична або юридична особа (заклад освіти, підприємство, установа, організація), що провадить освітню діяльність.

5 Освіта як результат (грамотність – освіченість – професійна компетентність – культура – менталітет) фіксує

факт привласнення особистістю, суспільством, державою, цивілізацією всіх цінностей, які формуються в процесі освіти.

Якість освіти – результативність освітнього процесу; міра відповідності набутих здобувачем компетентностей вимогам законодавства, стандарту освіти та/або договору про надання освітніх послуг.

3 Міждисциплінарні зв'язки едукології

Едукологія пов'язана з іншими науками та сферами життєдіяльності, кожна з яких на своєму рівні та в межах свого об'єкта досліджує феномен освіти:

- *загальна педагогіка* – вивчає освіту як процес і результат засвоєння особистістю наукових знань, практичних умінь і навичок, розвитку розумово-пізнавальної і творчої діяльності, формування морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають “соціальне обличчя” та індивідуальну своєрідність цієї особистості;

- *порівняльна педагогіка* – вивчає тенденції та закономірності розвитку освіти в різних країнах, геополітичних регіонах, у світі в цілому;

- *філософія освіти* – досліджує сутність, цілі, цінності освіти через призму світоглядних ідей, які визначають методологію навчання, виховання, розвитку й формування відповідного типу особистості; визначає ідеальні образи суспільства, освіти та людини, до яких слід прагнути;

- *історія освіти* – розглядає розвиток освіти в історії цивілізації: освітні системи і моделі, концепції та ідеали освіти, типи освітніх закладів, наукові досягнення, панівні ідеології, що створює умови для формування історико-освітньої свідомості;

- *соціологія освіти* – вивчає сферу освіти як соціальне явище, соціальне середовище, у якому діють люди, їхні об'єднання й організації, функціонують освітні процеси, складаються певні взаємовідносини між суб'єктами;

- *психологія освіти* – досліджує взаємозв'язок природного, соціального, культурного, індивідуального в розвитку

особистості; становлення людини в онтогенезі, психологічні механізми та процеси формування вищих психічних функцій, пізнавальних здібностей, особистісних потенціалів;

– *економіка освіти* – розкриває специфіку виробничих сил і виробничих відносин у сфері освіти в контексті надання освітніх послуг, задоволення освітніх потреб особистості й суспільства при обмежених ресурсах; виявляє особливості дії економічних законів у сфері освіти, підготовки кваліфікованої робочої сили, підвищення освітнього і культурно-технічного рівня населення;

– *державна політика у сфері освіти* – сукупність стратегічних цілей і програмних дій державної влади, спрямованих на забезпечення функціонування та розвитку освіти;

– *освітнє право* – комплексна галузь права; масив законів і законодавчих актів про освіту (освітнє законодавство); елемент конституційних прав і свобод (“право на освіту”), прав учасників освітніх відносин; навчальна дисципліна, напрям юридичних наукових досліджень; складник системи освіти в цілому;

– *управління освітою* – досліджує процес регулювання відносин між тими, хто, з одного боку, здобуває освіту і задовольняє свої освітні потреби; з іншого – професійно організовує освітній процес у межах різних освітніх систем.

Жодна із зазначених галузей знань і сфер суспільної життєдіяльності не може охопити всю складну архітектуру системи освіти, урахувати її багатомірність і численні суперечності. Едукологія інтегрує знання про освіту, обґрунтовує її динамічний розвиток відповідно до соціальних інновацій, перетворюється з “дисциплінарно орієнтованої” на “проблемно орієнтовану” науку.

4 Типологія та напрямки наукових досліджень в едукології

Наукове дослідження в едукології – процес наукової діяльності, спрямований на отримання нових знань про

закономірності виникнення, розвитку і перетворення певного освітнього об'єкта (предмета, явища). Результатом досліджень є система понять, законів, теорій.

Типологія наукових досліджень в едукології – їх систематизація за загальними ознаками.

1 Залежно від характеру інтеграції наукових знань, взаємодії наукових дисциплін розрізняють дисциплінарні, мультидисциплінарні, міждисциплінарні, трансдисциплінарні едукологічні дослідження.

Дисциплінарне дослідження проводять на матеріалі однієї науки, у межах її об'єкта, предмета, методології, за допомогою властивих їй дослідницьких методів. Однак необхідність розв'язання складних проблем, які виходять за межі можливостей однієї науки, вимагає розширення дисциплінарної методології та здійснення досліджень на основі кількох наук.

Мультидисциплінарне (полідисциплінарне) дослідження організовують в умовах, коли який-небудь об'єкт підлягає вивченню водночас із різних сторін декількома науковими дисциплінами без їх подальшої інтеграції. Зв'язок між різними галузями знань є ситуативним, проявляється як кооперація (співробітництво) – взаємна та кумулятивна (накопичувальна), але не інтерактивна (без обміну елементами). Зазвичай одна наука, яка є основною, співвідноситься з іншою як додатковою. При цьому основна наука оперує методами й результатами додаткової для кращого розуміння свого предмета дослідження.

Міждисциплінарне (інтердисциплінарне) дослідження здійснюють шляхом глибокої інтеграції двох і більше наук із початку і протягом усього дослідження одного й того ж об'єкта. Створюється власна теоретична, концептуальна, методологічна, поняттєва ідентичність, генеруються нові наукові дисципліни; результати стають більш послідовними та дозволяють системно розв'язувати проблеми освітньої галузі; визначаються нові площини для подальших наукових пошуків.

Трансдисциплінарне дослідження реалізують як вивчення сучасної освіти на основі єдності знань і рішення мега- і

комплексних проблем, спираючись на концептуальні положення різних наук, ураховуючи зацікавленість сторін неакадемічного профілю (стейкхолдерів – осіб або організацій, які мають права, частку, вимоги, залежності щодо дослідницького проєкту). Трансдисциплінарним дослідженням властиві: холістичне (цілісне) бачення предмета; стратегія руху “через”, “крізь” багато наукових дисциплін і вихід на вищий рівень пізнання; синтез і трансформація знань із набуттям нової якості, із можливістю формування нового наукового напрямку.

2 Відповідно до цільового призначення і типу зв'язку “наука/практика” розрізняють фундаментальні та прикладні едукологічні дослідження.

Фундаментальні наукові дослідження – наукова теоретична або експериментальна діяльність, спрямована на отримання принципово нових знань про закономірності організації, функціонування та розвитку сфери освіти. Основне завдання фундаментальних досліджень – пізнання законів, що керують взаємодією освітніх систем і підсистем. Критеріями оцінювання результатів фундаментальних досліджень є вірогідність, новизна, обґрунтованість.

Прикладні наукові дослідження – наукова діяльність, спрямована на одержання та використання знань для практичних цілей. Безпосередня мета прикладних досліджень – уточнення, конкретизація, доповнення, апробація загальних рекомендацій, пропозицій щодо вдосконалення освіти. Результати прикладних досліджень відносять до розряду наукових знань, але сам процес їх отримання орієнтований не стільки на пошуки істини про освіту, якою вона є, скільки на необхідність розробки певної програми практичних дій щодо перетворення сфери освіти в цілому. Провідними критеріями оцінювання результатів прикладних досліджень є актуальність і практична цінність.

3 Ураховуючи рівень пізнання об'єкта, едукологічні дослідження можуть бути емпіричними та теоретичними.

Емпіричні дослідження базуються на безпосередній взаємодії з досліджуваним реальним об'єктом так, як він даний

у спостереженні, вимірюванні, експерименті. Результати емпіричного пізнання об'єкта фіксуються органами чуття або приладами, які їх замінюють; надають якісні й кількісні характеристики досліджуваних об'єктів і виявляють зв'язки в цих характеристиках; формують уявлення, які викладаються у вигляді понять, знакових систем. На основі отриманих даних виводяться емпіричні узагальнення, установлюються закономірності.

Теоретичні дослідження передбачають перехід від конкретного або конкретно-чуттєвого вивчення об'єкта до абстрактного, що дозволяє виявити в ньому найголовніше, істотне. У такому дослідженні відсутня безпосередня практична взаємодія з об'єктом, його вивчають опосередковано, шляхом уявного експерименту, побудови теорії, моделі. Теоретичне дослідження сприяє порівнянню емпіричних даних та наявних теорій, формуванню нових понять і узагальнень, здійсненню критичного перегляду й розвитку категоріального апарату науки. Результати теоретичного дослідження проявляються у вигляді пояснення зв'язків між об'єктом і зовнішнім середовищем, створення теорії, розробки концепції; формалізації отриманих висновків, обробки та інтерпретації даних, поширення встановлених закономірностей на подібні об'єкти.

4 За джерелом фінансування едукологічні наукові дослідження поділяють на *держбюджетні* (фінансовані з коштів державного бюджету), *договірні* (фінансовані відповідно до договорів, укладених з організаціями-замовниками) і *нефінансовані*.

5 За тривалістю виконання едукологічні наукові дослідження можуть бути *довгостроковими* (їх розробляють впродовж кількох років) і *короткостроковими* (зазвичай їх виконують упродовж одного року).

6 За складом якостей об'єкта розрізняють *комплексні* та *диференційовані* едукологічні наукові дослідження. Сучасні дослідження носять переважно *комплексний* характер і передбачають виконання ряду досліджень, незалежних за змістом, місцем, терміном, а також за методами і засобами

вивчення різних груп властивостей об'єкта. До диференційованих належать дослідження однієї властивості або групи однорідних властивостей об'єкта.

Наукове дослідження будь-якого типу здійснюють *індивідуально* або *творчими колективами*; на основі синергетичного, системного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, компетентнісного та інших *методологічних підходів*; із використанням різноманітних дослідницьких *методів* – теоретичних (аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, конкретизація, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія, моделювання, монографічний метод тощо); емпіричних (вивчення літературних джерел, спостереження, бесіда, опитування у формі анкетування та інтерв'ю, тестування, експертне оцінювання та самооцінювання, рейтинги, консиліум, вивчення продуктів діяльності, узагальнення досвіду, експеримент, соціометрія тощо); а також методів математичної обробки даних (ранжування, шкалування, індексація, кореляційний аналіз, регресійний аналіз, факторний аналіз, кластерний аналіз, дисперсійний аналіз тощо).

Специфічними методами едукологічних досліджень є системний і порівняльний аналіз, типологічний і структурний синтез.

Системний аналіз – комплекс загальнонаукових, експериментальних, статистичних, математичних методів пізнання, послідовність дій по встановленню структурних зв'язків між змінними або постійними елементами системи освіти.

Порівняльний аналіз – виявлення у двох і більше освітніх об'єктах (процесах, фактах, структурах, явищах, поняттях) загального та/або різного з метою їх класифікації та типології.

Типологічний синтез – концептуальне поєднання стійких складників і внутрішніх зв'язків у єдність нового роду, у нову змістову цілісність (його здійснюють після аналітичного розділення цілісності знання).

Структурний синтез – створення складеної алгоритмічної моделі освітнього об'єкта: вибір елементів складеної моделі, визначення способів їх з'єднання і функціональної взаємодії.

Актуальними напрямками едукологічних досліджень на сучасному етапі є:

- філософські концепції формування і розвитку освіченої людини; взаємини між різними групами людей в системі освіти;

- система “вчитель-учень” як співпраця, у якій здійснюють неперервний інтелектуальний і особистісний розвиток суб'єктів; розвиток учня (студента, дорослого) як інваріантної (незмінною) мети едукології та освітнього процесу;

- взаємозв'язок завдань різних етапів освіти з рівнем досягнення людиною власної акме-вершини (зрілості, найвищої успішності діяльності, творчості); едукологічні основи навчання, орієнтованого на різні рівні пізнавальної діяльності; едукологічні аспекти співпраці, партнерства, виховання;

- оптимальні освітні моделі; залежність процесу та результатів освіти від навчальних планів і програм, побудованих на ґрунті різних теоретичних платформ; об'єктивні критерії ефективного функціонування освітньої установи;

- наступність як конструктивне заперечення попереднього етапу (досвіду, знання); адаптація до нового як найважливіший компонент наступності;

- економічні механізми розвитку освіти; використання законів ринкової економіки у сфері надання освітніх послуг; закономірності й тенденції розвитку освітнього ринку; функціонування освітніх систем в умовах глобальної конкуренції;

- детермінованість позиції учня (студента, дорослого) політичною й економічною ситуацією в державі;

- подолання суперечності між необхідністю модернізації змісту освіти та відсутністю відповідних механізмів;

- освітні системи розвинених країн тощо.

Практичне заняття

План

Перевірка засвоєння студентами теоретичних положень із теми заняття:

- 1 Об'єкт, предмет і завдання едукології
- 2 Науковий тезаурус едукології
- 3 Міждисциплінарні зв'язки едукології
- 4 Типологія та напрямки наукових досліджень в едукології
- 5 Етапи розвитку едукології як вітчизняного феномена

Обговорення реферативного повідомлення “Становлення едукології як самостійної галузі наукового знання”.

Виконання практичного завдання:

Змодельуйте у вигляді логічних схем: а) систему категорій едукології; б) міждисциплінарні зв'язки едукології. Оберіть шляхом колективного обговорення найточніші варіанти та зафіксуйте їх у робочих зошитах.

Тематичне тестування.

Запитання та завдання для самоперевірки

Визначте поняття едукології як науки. Якими чинниками зумовлено становлення едукології?

Що є об'єктом і предметом едукології? Які завдання розв'язує едукологія?

Поясніть сутність провідних категорій едукології. Розкрийте зв'язки едукології з іншими науками та сферами життєдіяльності.

Що розуміють під науковими дослідженнями в едукології? У чому полягає відмінність між дисциплінарними, мультидисциплінарними, міждисциплінарними та трансдисциплінарними едукологічними дослідженнями?

Назвіть специфічні методи едукологічних досліджень.

Пробний тест

Виберіть правильну відповідь

1 Твердження, що едукологія – це міждисциплінарний комплекс інтегрованого наукового знання про освіту, є

А Неправильним

Б Правильним

1 б.

2 Наявність у сфері освіти багатьох підсистем, що взаємодіють, – це її

А Відкритість

Б Ієрархічність

В Складність

Г Цілісність

1 б.

3 Обмін сфері освіти з довкіллям ресурсами, фінансами, інформацією – це її

А Відкритість

Б Ієрархічність

В Складність

Г Цілісність

1 б.

4 Твердження, що в едукології освіти розглядають як цінність, соціокультурний інститут, систему освітніх установ, спеціально організований процес і різнорівневий результат, є

А Неправильним

Б Правильним

1 б.

5 Сукупність складників, рівнів і ступенів, кваліфікацій, стандартів, закладів освіти, учасників освітнього процесу, органів управління, освітнього законодавства – це ознаки освіти як

А Системи освітніх установ

Б Соціокультурного інституту

В Процесу і результату

Г Цінності

1 б.

6 Сприяння економічному, соціальному, культурному функціонуванню суспільства через цілеспрямовану соціалізацію та інкультурацію індивідів – це ознаки освіти як

- А Процесу й результату
- Б Системи установ
- В Соціокультурного інституту
- Г Цінності

1 б.

7 Індивідуальна мотивація і відповідальне ставлення людини до рівня та якості власної освіти – це

- А Глобальна цінність освіти
- Б Національна цінність освіти
- В Суспільна цінність освіти
- Г Особистісна цінність освіти

1 б.

8 Сферу освіти як соціальне середовище, у якому діють люди, їхні об'єднання й організації, функціонують освітні процеси, складаються певні взаємини між суб'єктами, вивчає

- А Економіка освіти
- Б Освітнє право
- В Соціологія освіти
- Г Філософія освіти

1 б.

9 Масив законів і законодавчих актів про освіту, конституційне право людини на освіту досліджує

- А Економіка освіти
- Б Освітнє право
- В Соціологія освіти
- Г Філософія освіти

1 б.

10 Сутність, цілі, цінності освіти через призму світоглядних ідей визначає

- А Економіка освіти
- Б Освітнє право
- В Соціологія освіти
- Г Філософія освіти

1 б.

Усього: 10 балів

ТЕМА 1.2

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СФЕРИ ОСВІТИ

Лекція

План

- 1 Законодавство України про освіту
- 2 Конституційне право на освіту
- 3 Державна політика у сфері освіти
- 4 Стратегічні пріоритети державної політики у сфері освіти

Література

Аброськін В. В. Концептуальні засади державної політики у сфері вищої освіти України: адміністративно-правовий аспект. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*. 2020. № 2(89). С. 94–103.

Вступ до освітології : навч. посіб. / упоряд. Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. Київ : Едельвейс, 2017. С. 124–135, 145–149, 211–222.

Державні стандарти освіти і національне освітнє законодавство : навч. посіб. / Г. В. Лаврик, Г. В. Терела, Т. О. Харченко та ін. ; за ред. Г. В. Лаврик. Київ : Центр учбової літератури, 2019. С. 5–29, 168–177.

Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 25.08.2022).

Ковтунець В. В. Державна політика у сфері освіти. *Енциклопедія Освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 207.

Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308#Text (дата звернення: 25.08.2022).

Конвенція про визнання учбових курсів, дипломів про вищу освіту та учбових ступенів у державах регіону Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_261#Text (дата звернення: 25.08.2022).

Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 25.08.2022).

Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 25.08.2022).

Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРИНТ, 2021. С. 28–33.

Ногас Н. Державна політика у галузі освіти України: сутність та зміст. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1(21). С. 87–95.

Перехідна книга МОН за період з вересня 2019 по березень 2020. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2020. 68 с. URL: http://puet.edu.ua/sites/default/files/2020-03-05_mon_perehidna_knyga_09.2019-03.2020.pdf (дата звернення: 25.08.2022).

Про освіту : Закон України від 06.04.2022 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року : Розпорядження КМ України від 22.08.2018 № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Тицька Я. О. Державна політика у сфері освіти: правовий аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2(23). С. 55–60.

Якушина О. С. Поняття та зміст конституційного права на освіту. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 140. С. 44–52.

Зміст лекції

1 Законодавство України про освіту

Освіта – сфера життєдіяльності, роль якої в розвитку держави постійно зростає та ефективно функціонування якої потребує ґрунтовної законодавчої бази.

Законодавство про освіту (освітнє законодавство) – система нормативно-правових актів, які регламентують суспільні відносини у сфері освіти. У Класифікаторі галузей законодавства України виокремлено галузь (за шифром 220), предметом регулювання якої є освіта.

Необхідність регулювання відносин у сфері освіти зумовлена тим, що норми освітнього законодавства:

- по-перше, розробляють як самостійну галузь законодавства України;
- по-друге, є юридичними гарантіями реалізації особистістю права на освіту;
- по-третє, налагоджують суспільні відносини, залучають до них громадян усіх вікових груп;
- по-четверте, узгоджують функціонування всіх видів освіти;
- по-п'яте, об'єднують положення різної правової приналежності – конституційного, адміністративного, фінансового, цивільного, трудового, сімейного, господарського права.

Нормативно-правовий акт є офіційним письмовим документом, що встановлює, змінює або скасовує, конкретизує норми права для врегулювання суспільних відносин. Освітнім нормативно-правовим актам притаманні *ознаки*, за якими їх

відокремлюють від масиву юридичних документів.
Нормативно-правовий акт:

- санкціонують уповноважені суб'єкти нормотворчості – органи державної влади й місцевого самоврядування;
- містить нові норми прав, змінює або скасовує чинні;
- є обов'язковим для виконання та включає гарантії на випадок порушення;
- приймають з дотриманням визначеної процедури;
- підлягає обов'язковій реєстрації та обліку в Єдиному державному реєстрі;
- має певну структуру, у ньому чітко сформульовано зміст правових норм;
- опрацьовують з урахуванням правил юридичної техніки згідно з вимогами використання мови, юридичної термінології;
- публікують в офіційних виданнях, що дає можливість швидко доводити його до відома адресатів;
- розрахований на багаторазове застосування;
- адресований неперсоніфікованому колу осіб;
- змінюють відповідно до соціальної практики.

Нормативно-правові акти освітнього законодавства створюють складну *ієрархічну систему*, їх можна класифікувати:

- за юридичною силою – закони (мають вищу юридичну силу) і підзаконні акти (засновані на законах, що їм не суперечать);
- за суб'єктами правотворчості – нормативні акти, прийняті Главою держави, органами законодавчої та виконавчої влади, органами місцевого самоврядування тощо;
- за ступенем систематизації – прості й кодифіковані;
- за сферою дії – загальні, спеціальні та локальні;
- за зовнішньою формою виразу – закони, укази, постанови і розпорядження, накази тощо;
- за терміном дії – ті, що функціонують невизначений час, і строкові.

Нормативно-правові акти мають *обмеження дії в просторі* – їх застосовують на тій території, на яку поширюється компетенція відповідних органів. Так, дія

нормативно-правових актів вищих органів державної влади в Україні поширюється на всю її територію, акти місцевих органів влади – на територію відповідних адміністративних одиниць.

Чинне національне освітнє законодавство складають:

– *закони України: базові* – Конституція України (ст. 53), Закон України “Про освіту”; *спеціальні* – Закони України “Про дошкільну освіту”, “Про повну загальну середню освіту”, “Про професійну (професійно-технічну) освіту”, “Про вищу освіту”, “Про позашкільну освіту”, “Про фахову передвищу освіту”;

– *ратифіковані міжнародні договори України*: Загальна декларація прав людини (ст. 26); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (ст. 13); Конвенція про права дитини (ст. 28, 29); Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні; Конвенція про визнання учбових курсів, дипломів про вищу освіту та учбових ступенів у державах регіону Європи тощо;

– *підзаконні нормативно-правові акти*: укази Президента України, постанови й розпорядження Кабінету Міністрів України, накази Міністерства освіти і науки України.

2 Конституційне право на освіту

Право на освіту – право людини на здобуття певного обсягу знань, культурних навичок, професійної орієнтації, необхідних для нормальної життєдіяльності в умовах сучасного суспільства.

В об’єктивному значенні право на освіту являє собою систему конституційно-правових норм, які здійснюються державою в інтересах громадянина, регулюють суспільні відносини щодо здобуття знань, умінь, навичок, детермінують розвиток особистості, її підготовку до трудової діяльності, участі в управлінні суспільством і державою. Право на освіту має і *суб’єктивне* значення – освітні права і свободи належать не лише всім узагалі, а й кожній конкретній особі; певною мірою залежать від її волі, свідомості, особистого бажання, зокрема в плані використання.

У Конституції України (стаття 23) наголошено, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей. Людина має також обов'язки перед суспільством, у якому здійснюється вільний розвиток її особистості.

Метою освіти визнано розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, здатних до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян для забезпечення сталого розвитку України, її європейського вибору.

Право на освіту посідає одне з найважливіших місць серед конституційних прав, свобод та обов'язків людини, громадянина. Іншими конституційними правами людини є право на життя, повагу до її гідності, свободу й особисту недоторканність, свободу думки та слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, свободу світогляду й віросповідання, працю, достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, охорону здоров'я, свободу творчості тощо.

Право на освіту не може бути скасоване, воно є природним і невіддільним від людини, таким, що діє безперервно та безпосередньо. Жоден законодавчий орган не може прийняти нормативно-правовий акт, який би суперечив обсягу прав і обов'язків у сфері освіти, закріплених у конституції.

За положеннями статті 53 Конституції України та статті 3 Закону "Про освіту" кожному гарантовано право на якісну освіту. Це право людина може реалізовувати впродовж усього життя.

Повну загальну середню освіту визнано обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних закладах; розвиток

дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій і пільг учням/студентам/слухачам. Громадянам надано право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних освітніх закладах на *конкурсній основі* та в межах обсягу державного замовлення на підготовку фахівців.

Право на освіту гарантовано кожній людині на *принципах* свободи освіти, рівного доступу до освіти, державної участі в освіті, рівності освіти.

Принцип свободи освіти передбачає захист свободи вибору видів, форм і методів здобуття освіти, освітніх закладів і напрямів підготовки, а також свободу слова, вільне вираження своїх поглядів (стаття 34 Конституції України), відмову від нав'язування ідеологічних, політичних, релігійних та інших установок, які йдуть у супереччя із власними або сімейними переконаннями. Свобода освіти передбачає також обов'язкове отримання кожною людиною мінімального рівня освіти, оскільки без нього стає неможливим гідне життя в суспільстві, здобуття освіти, кар'єрний ріст.

Принцип рівного доступу до освіти означає, що нікому не може бути відмовлено в праві на освіту і держава має створити можливості для реалізації цього права. Відповідно до положень статті 24 Конституції України будь-який громадянин незалежно від його раси, кольору шкіри, політичних і релігійних переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак може претендувати на навчання в будь-якому освітньому закладі, за будь-якою спеціальністю, у будь-якій формі.

Принцип державної участі в освіті реалізують через здійснення державою у сфері освіти своїх основних функцій: економічної, соціальної та політичної. Кожна з функцій передбачає вчинення державою конкретних дій у певних напрямках. При цьому обов'язки держави у сфері освіти не обмежені міжнародними актами (Загальною декларацією прав людини; Міжнародним пактом про економічні, соціальні і

культурні права; Конвенцією про права дитини тощо), їх розширено в законах і підзаконних актах національного законодавства. Інтереси держави, особи та суспільства в освітніх відносинах збігаються – у міру суспільного розвитку держава бере на себе дедалі більше обов'язків у цій сфері.

Принцип рівності в освіті передбачає реалізацію соціальних взаємин, що відповідають категоріям *еквівалентності, справедливості*. Цей принцип полягає в об'єктивній оцінці досягнень того, хто навчається, об'єктивному ставленні до нього інших суб'єктів освітніх відносин, відповідному визнанні освітніх результатів, відображених у документі про рівень отриманої освіти. Проте, у соціальному змісті люди не можуть бути рівними, адже від народження кожен наділений особливостями фізичного, побутового, психологічного існування. Принцип рівності не порушує логіки природних речей, він вимагає, щоб незалежно від усіх чинників суспільного буття людям були забезпечені рівні умови для реалізації їхніх прав.

У *змісті* права на освіту виокремлюють такі складники:

- право на власні дії – право на дозволenu поведінку;
- право на чужі дії – право вимагати дотримання дозволеної поведінки іншими особами;
- право на захист – право звертатися до правоохоронних, судових органів і правозахисних організацій, вимагати застосування засобів примусу в разі недотримання належної поведінки;
- право на використання – можливість користуватися результатами освіти, а саме: здобутими теоретичними знаннями, практичними навичками.

Зміст права на освіту структурують і за іншими ознаками, наприклад за *видами освіти*: право на дошкільну, повну загальну середню, позашкільну, професійну (професійно-технічні), вищу, післядипломну освіту.

3 Державна політика у сфері освіти

Державна політика у сфері освіти – сукупність стратегічних цілей і програмних дій державної влади, спрямованих на забезпечення функціонування й розвитку освіти. Державна освітня політика є органічною частиною політики держави та взаємодіє з політикою в інших сферах – економіки, фінансів, міжнародних відносин тощо. Державна освітня політика як комплексна категорія охоплює декілька підвидів: державна політика у сфері дошкільної, повної загальної середньої та інших видів освіти.

Суб'єктами державної освітньої політики є індивіди, соціальні спільноти (нація, професійні групи, еліти), соціальні інститути (держава, політичні партії та рухи, профспілки, групи інтересів тощо). Визначальний суб'єкт освітньої політики – держава. *Об'єкт* державної освітньої політики – освіта як суспільне благо, інтелектуальний і матеріальний ресурс суспільства, система освітніх інституцій.

Регулюють освітню політику законодавчі та виконавчі органи державної влади:

- Верховна Рада України – *визначає* політику держави у сфері освіти;

- Кабінет Міністрів України, Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти, Міністерство освіти і науки України, органи місцевого самоврядування, освітні заклади, установи й організації – *реалізують* політику держави у сфері освіти.

На політику держави у сфері освіти впливають різні фактори: характер соціально-економічних і політичних відносин у суспільстві, якість еліт, панівна політична культура, національні освітні традиції тощо. Державну освітню політику формують і реалізують на основі наукових досліджень, міжнародних зобов'язань, вітчизняного й іноземного досвіду в галузі освіти, з урахуванням прогнозів, статистичних даних та індикаторів її розвитку. Документами державного планування розвитку освіти є прогноз розвитку освіти України, стратегія розвитку освіти України, цільові програми державного,

регіонального та місцевого рівнів, плани освітньої діяльності органів влади. Органи влади забезпечують відкритий доступ до означених документів, для чого оприлюднюють їх на вебсайтах.

Державна політика у сфері освіти не є одномоментним явищем, її становлення здійснювалося поступово, за особливою траєкторією.

Перший період – 1991–2002 роки – *національної самоідентифікації в освіті* – ознаменований оформленням права України на власну освітню політику. Ухвалено Закон “Про освіту” (1991), створено Академію педагогічних наук України (1992), затверджено Державну національну програму “Освіта” (“Україна XXI століття”) (1993), у 1995 році вперше проведено парламентські слухання про стан освіти в Україні. Посилену увагу приділено розвитку змісту шкільної освіти, особливо її гуманітарного, українознавчого компонентів, оптимізації мережі шкіл, у тому числі закладів нового типу і приватної освіти. У 1996 році прийнято Конституцію України та внесено зміни до Закону “Про освіту”.

Однак у 1995–1998 роки через економічну кризу і слабкий контроль влади почала згортатися дошкільна освіта; відбувалися масові страйки освітян, викликані заборгованістю по заробітній платі; неконтрольовано створювалися заклади вищої освіти, зазвичай без належних умов для здобуття якісної освіти. Реального стратегічного реформування освіти в ці роки не сталося з багатьох причин: відсутності достатнього правового поля її функціонування, соціально-економічних труднощів, суперечливості й надмірної політизації реформаторських дій, погіршення якості життя, соціального розшарування громадян, зниження статусу педагогічних працівників.

З метою подолання кризових явищ упродовж 1998–2002 років прийнято закони, які визначили концептуальні та стратегічні орієнтири освіти, закріпили нормативи її функціонування, вимоги до якості освіти різних рівнів, узаконили державні стандарти, зокрема початкової (2001), базової і повної середньої освіти (2004), урегулювали

управлінські відносини основних освітніх ланок. Послідовно введено в дію Закони України “Про професійно-технічну освіту” (1998), “Про загальну середню освіту” (1999), “Про позашкільну освіту” (2000), “Про дошкільну освіту” (2001), “Про вищу освіту” (2002), а також Закони “Про охорону дитинства” (2001), “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” (2001). У 2002 році затверджено Національну доктрину розвитку освіти. У засадничих тезах документа задекларовано рівний доступ громадян до якісної освіти, її гуманізація та демократизація, переорієнтація на проблемно-діяльнісний, інноваційний тип суб’єкт-суб’єктних освітніх відносин. Отже, Україна стала майже єдиною пострадянською країною, у якій була сформована законодавча база освіти.

У цей же період започатковано перехід до 12-річної шкільної освіти, здійснено прогресивні кроки щодо контролю якості освіти, упровадження зовнішнього незалежного оцінювання випускників (2002), розроблення державних програм з інновацій в освіті, підтримки обдарованої молоді. Ужито заходів щодо розширення мережі закладів дошкільної освіти.

Другий період – 2003–2013 роки – *формування державної політики в новому методологічному і соціально-економічному контексті* – характеризувався процесами європейської інтеграції та світової глобалізації, прискоренням розвитку людства на інноваційних засадах, розумінням невідворотності загальноцивілізаційного поступу й загрози відставання освітньої сфери України від темпів планетарного розвитку.

У 2005 році Україна формально приєдналася до Болонського процесу зі створення Європейського простору вищої освіти. Однак фактична імплементація його інструментів (циклова організація вищої освіти, Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система, національні рамки кваліфікацій, Стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти) уповільнювалася. У 2010 році було безпідставно скасовано перехід до 12-річної повної загальної середньої освіти. У зв’язку з цим Національна академія педагогічних наук України

ініціювала розроблення Національної рамки кваліфікацій (2010), яку було затверджено постановою Кабінету Міністрів України (2011), і Національної стандартної класифікації освіти (2013) – національного класифікатора України.

Загострення кризових явищ в освітній сфері стимулювало до більш рішучих реформаторських дій, зумовлених назрілими процесами євроінтеграції та глобалізації, що і сталося в наступному періоді, розпочатому у 2014 році. Його старт було прискорено подіями соціально-політичної революції 2013–2014 років.

Третій період – із 2014 року – *комплексної модернізації освітньої сфери* – обтяжений соціально-економічною кризою, пов'язаною з російською агресією, що призвела до масового переміщення дорослих і дітей, освітніх закладів, інших ускладнень. Водночас останні роки характеризуються активізацією міжнародної співпраці в освіті, готовністю до нововведень, повним прийняттям європейського вектора розвитку.

Більшою мірою здатність до змін виявила сфера вищої освіти: прийнято Закон України “Про вищу освіту” (2014), унесено в Парламент проєкт нового базового Закону України “Про освіту”, проєкти інших актів освітнього законодавства. Та хоча в нових документах з освітньої політики чіткіше окреслювалося термінологічне поле базових понять, зміст і часові межі змін в освіті, їх імплементація і дотримання порушувалися, системний моніторинг якості освіти практично не здійснювався, бракувало об'єктивних даних для державного управління розвитком галузі. Масштаби, темпи та глибина перетворень в освітній сфері відчутно не задовольняли потреби держави, суспільства, особистості.

У відповідь на ці виклики в Україні започатковано освітню реформу “Нова українська школа” (2016), орієнтовану на:

– розроблення державних стандартів загальної середньої освіти, що ґрунтуються на компетентнісному й особистісному підходах до навчання, ураховують вікові особливості психофізичного розвитку учнів, передбачають здобуття ними умінь і навичок, необхідних для успішної самореалізації в

професійній діяльності, особистому житті, громадській активності;

- перехід до педагогіки партнерства між учнем, учителем і батьками, що потребує ґрунтовної підготовки вчителів за новими методиками та технологіями навчання, зокрема інформаційно-комунікативними;

- створення умов для інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, розроблення індивідуальних програм їхнього розвитку, до змісту яких включено корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід і засоби для навчання;

- надання закладам освіти права впроваджувати власні освітні програми відповідно до державного стандарту загальної середньої освіти;

- стимулювання вчителя до особистісного та професійного зростання, надання йому академічної свободи, матеріальне стимулювання, зокрема шляхом підвищення рівня оплати праці;

- перехід до 12-річної середньої школи з трирічною профільною школою академічного або професійного спрямування (профільна школа академічного спрямування сприятиме забезпеченню поглибленого вивчення окремих шкільних предметів і продовженню навчання учнів у закладах вищої освіти; профільна школа професійного спрямування – здобуттю першої професії та можливості вступу до закладів вищої освіти);

- децентралізацію й ефективне управління загальною середньою освітою як умов автономії школи;

- створення освітнього середовища, яке забезпечить необхідні умови, засоби й технології для навчання учнів, вчителів і батьків.

Законодавчі засади реалізації реформи загальної середньої освіти в цей час закладає прийняття та редагування низки нормативно-правових актів: Закону України “Про освіту” (2017, ред. 2021), закону України “Про дошкільну освіту” (ред. 2021), законів України “Про повну загальну середню освіту” (2020, ред. 2021), “Про професійну (професійно-

технічну) освіту” (2020, ред. 2021), “Про вищу освіту” (ред. 2021), “Про позашкільну освіту” (ред. 2021), “Про фахову передвищу освіту” (2019, ред. 2021); Державних стандартів початкової освіти (2018, ред. 2020), базової середньої освіти (ред. 2020); Указу Президента України “Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року” (2019).

4 Стратегічні пріоритети державної політики у сфері освіти

Національною академією педагогічних наук України визначено такі стратегічні пріоритети державної освітньої політики:

1 Створення національної системи безперервної освіти – формування нації, яка постійно навчається, засвоюючи демократичні цінності, розвиваючи громадянське суспільство, утверджуючи людиноцентризм в освіті.

Ця глобальна стратегія має докорінно змінити ціннісний і мотиваційний потенціал освіти, зробити її особистісно значущою для кожної людини, суб’єкт-суб’єктною та полісуб’єктною.

До ключових принципів безперервної освіти відносять:

- нові базові знання для всіх;*
- значне збільшення інвестицій у людські ресурси, щоб піднести пріоритети найважливішої цінності держави – її людей;*
- інноваційні методики навчання;*
- нова система оцінювання якості здобутої освіти;*
- розвиток наставництва і консультування;*
- наближення освіти до місця проживання.*

Складність і масштабність створення національної системи безперервної освіти, її залежність від багатьох чинників вимагають розроблення комплексної державної програми “Освіта впродовж життя”, виконання якої потребує координації діяльності всіх зацікавлених сторін у межах країни та регіонів.

2 *Зміщення фокуса в реформуванні системи освіти з процесу на результати й умови досягнення їхньої якості.* Це передбачає стандартизацію нормативно-критеріальних вимог до результатів і умов здобуття освіти всіх рівнів.

Від прийняття ситуаційних рішень щодо вдосконалення освіти вчені пропонують перейти до чіткого визначення системи стандартних вимог до *освітніх результатів і соціальних ефектів освіти*, яких можна досягти лише за певних умов. Без нормативно-критеріальних орієнтирів у забезпеченні результатів освіти кожного рівня безперспективно сподіватися на принципово нові досягнення, інвестиції в розвиток системи.

Стандартизація нормативно-критеріальних вимог до результатів і умов здобуття освіти всіх рівнів є базисом для *оптимізації* мережі, фінансування, моніторингу освітньої якості на рівні закладу, певного сектору освітніх послуг, регіону, країни.

3 *Прискорення інноваційних і технологічних змін в освіті.* Для цього необхідно забезпечити взаємодію зовнішніх і внутрішніх ресурсів модернізації освіти.

Зовнішні ресурси – ресурси держави, регіонів, фондів, вкладені в освіту для досягнення очікуваної якості. Інновації в освіті мають корелювати з інноваційними процесами в економіці, новими соціальними стандартами. Неефективно вдаватися до локальних кроків, якими б важливими вони не були. Наприклад, зосередитися лише на випуску підручників, або на оснащенні шкіл комп'ютерами, або на впровадженні профільного навчання, зберігаючи старі організаційні моделі, залишаючи стару матеріальну базу, не створюючи сучасного обладнання, вчасно й адекватно не перенавчаючи педагогів тощо. Отже, лише *комплекс інновацій* у цілях, змісті, умовах, процесах і результатах навчання надасть важелі для набуття українською освітою ознак інноваційності.

Внутрішні ресурси поєднують особистісний і методично-технологічні чинники. Особистісний – це виховання й розвиток людини *інноваційного типу* на *персоніфікованій* основі. Саме це має бути визначальною характеристикою особистісного і професійного зростання викладача, студента, фахівця, їхньої

здатності постійно вчитись, розуміти нові виклики часу, що потребують зміни застарілих моделей загальної та професійної освіти.

Щоб від інноваційних ідей перейти до реальної зміни освітнього простору, необхідно здійснювати перенавчання кадрів, методично і технологічно осучаснювати навчальний процес. З цією метою рекомендовано прискорити впровадження інноваційних технологій навчання й оцінювання, цілеспрямовано розвивати навчальне і соціальне партнерство, створювати сайти в інтернеті, аби поєднати освітню політику з практикою, зробити інноваційні ресурси доступними.

4 Трансформація традиційної парадигми освіти у віртуально-дистанційну. Реалізація такої трансформації вимагає: дослідження потреби в дистанційному навчанні в Україні, його стану і перспектив розвитку; розроблення Державної програми розвитку дистанційного навчання на підставі аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду з цього питання; створення інноваційних проєктів дистанційного навчання, його навчально-методичного і програмно-технічного забезпечення, умов для підготовки викладачів до дистанційного навчання.

Реалізація переходу до віртуально-дистанційного навчання дозволить підвищити його якість і розширити можливості населення щодо здобуття певних освітньо-кваліфікаційних рівнів (це особливо зручно для осіб з обмеженими часовими та фізичними можливостями).

5 Диференціація соціальних гарантій забезпечення права громадян на безоплатну освіту.

За умови матеріального і територіального розшарування суспільства, комерціалізації ринку послуг необхідно вивчити *реальну ситуацію* з безоплатною освітою. Це стосується державного фінансування, його обсягів і форм, нормативів платних послуг в освіті, батьківських добровільних внесків, безоплатних підручників, державного замовлення в професійно-технічній і вищій освіті тощо. Очевидною стає необхідність унесення змін до Конституції України й

законодавства. Водночас треба заохочувати бізнес, суспільство, батьків укладати кошти в освіту своїх дітей, у розвиток освіти регіону, країни, підтримувати обдарованих і хворих дітей, дітей з особливими проблемами.

6 Розвиток державно-громадського управління і соціального партнерства в освіті. В Україні за роки незалежності лише започатковано формування державно-громадського управління в освіті.

Ускладнюють цей процес такі обставини:

- недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази розвитку державно-громадської системи управління освітою;

- низький професійний рівень багатьох управлінців, їх авторитарність;

- відсутність соціально-економічних стимулів у педагогічних, науково-педагогічних працівників для виявлення громадської ініціативи та самодіяльності;

- суперечність між, по суті, монополією держави в управлінні державними освітніми закладами та задекларованою автономією;

- стереотипне усвідомлення того, що освіта – сфера бюджетна, що бюджет є власністю держави, а не платників податків і виборців;

- нерозвинуті громадянське суспільство та громадські інституції, які не готові брати на себе відповідальність за стабілізацію і розвиток освіти;

- домінування вертикальної побудови організаційно-управлінських структур освіти, слабкість горизонтального і мережевого управлінських складників;

- розмитість цілевизначення, відсутність прогнозування, обмеженість критеріальної системи управління, що призводить до неефективності контролю за станом якості освіти.

Отже, громадська участь в управлінні освітою порівняно з державною є недостатньою. Громадський складник в управлінні освітою інституційно не розвинутий, що не дозволяє громадськості відповідально й ефективно впливати

на систему освіти. Тож баланс державного і громадського складників в управлінні освітою суттєво порушений.

З огляду на це, передбачено внести відповідні зміни до Закону України “Про освіту” та спеціальних законів за рівнями освіти, які б визначали основні напрями розвитку демократичного управління освітою:

- активізація громадської ініціативи;
- забезпечення наукових засад державно-громадського управління освітою;
- законодавче розмежування прав і обов’язків державного та громадського складників управління, розроблення механізмів залучення громадськості до фінансування освітніх закладів;
- широка роз’яснювальна робота в засобах масової інформації тощо.

7 Розроблення нової моделі фінансово-економічного розвитку освіти. Проблеми фінансування освіти, економіки освітньої діяльності можна поділити на три групи: *по-перше*, оптимізація розподілу загальних суспільних (державних і приватних) видатків на освіту між освітніми рівнями; *по-друге*, запровадження нових механізмів фінансування, що стимулюють якість освіти; *по-третє*, забезпечення цільового та ефективного використання коштів, виділених на освіту.

Практичне заняття

План

Перевірка засвоєння студентами теоретичних положень із теми заняття:

- 1 Законодавство України про освіту
- 2 Конституційне право на освіту
- 3 Міжнародне законодавство про право на освіту
- 4 Державна політика у сфері освіти
- 5 Стратегічні пріоритети державної політики у сфері освіти

Обговорення реферативного повідомлення “Правові аспекти входження України до європейського освітнього простору”.

Виконання практичного завдання:

Урахування громадської думки є важливою умовою втілення в життя освітньої політики. Порівняйте відповіді студентів вашої академічної групи на подані нижче питання. Виявіть розподіл отриманих відповідей, критично оцініть їхнє співвідношення.

№	Запитання	Відповіді		
		Позитивно	Негативно	Важко відповісти
1	Як ви ставитесь до запровадження обов’язкового року передшкільного навчання для дітей 5-річного віку?			
2	Як ви ставитесь до запровадження в закладах загальної середньої освіти 12-річного терміну навчання?			
3	Як ви ставитесь до профілізації старшої школи за академічним або професійним спрямуванням?			
4	Як ви ставитесь до 12-бальної системи оцінювання результатів навчання здобувачів базової та профільної середньої освіти?			
5	Як ви ставитесь до зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників загальноосвітніх шкіл, результати якого є підставою для зарахування до закладів вищої освіти?			

Тематичне тестування.

Запитання та завдання для самоперевірки

Поясніть сутність законодавства про освіту.

Що таке нормативно-правовий акт? Які ознаки притаманні освітнім нормативно-правовим актам?

Назвіть основні нормативно-правові акти, що складають чинне національне освітнє законодавство.

Якими принципами обґрунтовано конституційне право людини на освіту?

Визначте поняття державної політики у сфері освіти. Які органи державної влади регулюють освітню політику?

Схарактеризуйте етапи становлення державної політики у сфері освіти.

Якими є стратегічні пріоритети сучасної державної освітньої політики?

Пробний тест

Виберіть правильну відповідь

1 Твердження, що освітнє законодавство – це система нормативно-правових актів, які регламентують суспільні відносини у сфері освіти, є

А Неправильним

Б Правильним

1 б.

2 Твердження, що нормативно-правовий акт – це офіційний письмовий документ, який установлює, змінює, скасовує чи конкретизує норми освітнього права, є

А Неправильним

Б Правильним

1 б.

3 Конституція України, Закон України “Про освіту” – це

А Базові закони

Б Міжнародні договори

В Підзаконні нормативно-правові акти

Г Спеціальні закони

1 б.

4 Закони України “Про дошкільну освіту”, “Про повну загальну середню освіту”, “Про позашкільну освіту”, “Про професійну (професійно-технічну) освіту”, “Про вищу освіту” – це

- А Базові закони
- Б Міжнародні договори
- В Підзаконні нормативно-правові акти
- Г Спеціальні закони

1 б.

5 Постанови й розпорядження Кабінету Міністрів України, накази Міністерства освіти і науки України – це

- А Базові закони
- Б Міжнародні договори
- В Підзаконні нормативно-правові акти
- Г Спеціальні закони

1 б.

6 Твердження, що конституційне право на освіту – це право людини на здобуття певного обсягу знань, культурних навичок, професійної орієнтації, є

- А Неправильним
- Б Правильним

1 б.

7 Захист свободи вибору видів, форм і методів здобуття освіти, освітніх закладів і напрямів підготовки є вимогою принципу

- А Державної участі в освіті
- Б Рівного доступу до освіти
- В Рівності освіти
- Г Свободи освіти

1 б.

8 Твердження, що державна політика у сфері освіти – це сукупність стратегічних цілей і програмних дій державної влади, спрямованих на забезпечення функціонування та розвитку освіти, є

- А Неправильним
- Б Правильним

1 б.

9 Твердження, що об’єкт державної освітньої політики – це індивід, соціальні спільноти, соціальні інститути, є

- А Неправильним**
- Б Правильним**

1 б.

10 Формування нації, яка постійно навчається, засвоює демократичні цінності, розвиває громадянське суспільство, утверджує людиноцентризм в освіті, є стратегією

- А** Розвитку державно-громадського управління в освіті
- Б** Розроблення нової моделі економічного розвитку освіти
- В** Прискорення інноваційних і технологічних змін в освіті
- Г** Створення національної системи безперервної освіти

1 б.

Усього: 10 балів

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Тематичний план змістового модуля

№ теми	Назва теми	Усього годин	Лекції	Практичні заняття	Самостійна та індивідуальна робота
2.1	Економічні механізми розвитку сфери освіти	15	2	2	11
2.2	Філософсько-аксіологічні та психологічні проблеми розвитку сфери освіти	15	2	2	11
	<i>Разом</i>	<i>30</i>	<i>4</i>	<i>4</i>	<i>22</i>

Дидактичні цілі: схарактеризувати заклад освіти як суб'єкт господарювання, механізм виробництва та споживання освітніх послуг; обґрунтувати поліпарадигмальність і цінності освіти, забезпечити усвідомлення суб'єкт-суб'єктних відносин і міжпоколінної взаємодії в освіті.

Опорні поняття: економіка освіти, заклад освіти, освітня послуга, невідчутність, невіддільність, непостійність, небереженість, відсутність володіння освітніх послуг, ринок освітніх послуг, виробники та споживачі освітніх послуг, пропозиція і попит освітніх послуг, маркетинг освітніх послуг, продукт, персонал, ціна, канал розподілу, просування освітніх послуг, франчайзинг, блогінг, SWOT-аналіз, бенчмаркінг, White Paper (Біла книга), сторітелінг, трайвертайзінг; освітня парадигма, парадигмальна множинність, парадигмальний плюралізм, парадигми авторитарної (традиційної, класичної, знанневої), маніпулятивної, підтримувальної (гуманістичної), інформаційно-комп'ютерної, ноосферно-космічної освіти, поліпарадигмальність, освітні цінності, морально-етичні, соціально-правові, особистісно зорієнтовані освітні цінності, суб'єкт-суб'єктні відносини, етапи, типи, структура суб'єкт-суб'єктних відносин, міжпоколінна взаємодія в освіті, покоління "бебі-бумерів", "X", "Y", "Z".

Засвоєння навчального матеріалу надасть здобувачеві вищої освіти можливість

знати: ознаки закладів освіти як суб'єктів господарювання, сутність і компоненти освітніх послуг, особливості ринку освітніх послуг і його проблеми, інструменти маркетингу освітніх послуг; парадигми авторитарної, маніпулятивної, підтримувальної, інформаційно-комп'ютерної, ноосферно-космічної освіти, систему морально-етичних, соціально-правових і особисто зорієнтованих освітніх цінностей, суб'єкт-суб'єктні відносини та взаємодію поколінь в освіті, ознаки мультіпотенціальності особистості.

уміти: класифікувати заклади освіти за різними ознаками, з'ясовувати ринкові зв'язки між виробниками та споживачами щодо купівлі-продажу освітніх послуг та проблеми їхнього ринку, аргументувати вибір інструментарію маркетингу освітніх послуг; обґрунтовувати типологію освітніх парадигм, явища парадигмальної множинності, парадигмального плюралізму й поліпарадигмальності освіти, визначати фактори аксіологізації освіти та номенклатуру її цінностей, диференціювати ознаки, етапи, типи, структуру суб'єкт-суб'єктних відносин в освіті, установлювати і прогнозувати зміну поколінь в освіті, виявляти ознаки мультіпотенціальності особистості.

Методичні рекомендації щодо роботи з модулем

Опрацьовуючи лекційний матеріал і першоджерела з тем “Економічні механізми розвитку сфери освіти”, “Філософсько-аксіологічні та психологічні проблеми розвитку сфери освіти”, зверніть увагу на такі *провідні ідеї*: головною функцією закладів освіти є надання освітніх послуг, які реалізуються (надаються й отримуються) на ринку та потребують маркетингу; для сучасної освіти є характерною парадигмальна множинність, становлення інформаційно-комп'ютерної освітньої концепції, у межах якої набуває формування новітня ноосферно-космічна модель освіти.

Готуючись до практичних занять:

– ознайомтесь із планом їх проведення, продумайте аргументовані відповіді на питання та складіть стислі тези виступу до них;

– для самостійного вивчення питання “Проблеми ринку освітніх послуг в Україні та шляхи їх розв’язання” (тема 2.1) ознайомтесь із матеріалом навчального видання (Вступ до освітології : навч. посіб. / упоряд. Огнев’юк В. О., Сисоєва С. О. Київ : Едельвейс, 2017. С.235–236), законспектуйте опрацьований матеріал за таким планом: 1) проблеми ринку освітніх послуг в Україні; 2) шляхи розв’язання проблем ринку освітніх послуг в Україні;

– для самостійного вивчення питання “Мультипотенціали як суб’єкти освіти” (тема 2.2) ознайомтесь із матеріалом наукової статті (Препотенська М. П. Мультипотенціали в освітньому дискурсі. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2020. № 26(1). С.113–130), законспектуйте опрацьований матеріал за таким планом: 1) властивості людей-мультипотенціалів; 2) напрями дослідження явища мультипотенціальності; 3) приклади мультипотенціалів в історії людства; 4) відмінність мультипотенціалів від прекаріату та “довічних студентів”.

– напишіть реферат на одну із тем: “Імідж (змістові варіанти: бренд, репутація) закладу освіти як засіб конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг”, “Гендерна рівність у сфері освіти”;

– визначте можливі варіанти виконання практичних завдань.

Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання для самоперевірки, здійсніть пробне тестування з кожної теми модуля.

Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти

Змістовий модуль	Тема	Поточне оцінювання					Оцінка змістового модуля
		Теоретичне питання	Практичне завдання	Самостійна робота	Індивідуальне завдання	Контрольна робота	
2	2.1	8	2	2	6	10	50
	2.2	8	2	2		10	

ТЕМА 2.1

ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ОСВІТИ

Лекція

План

- 1 Заклад освіти як суб'єкт господарювання
- 2 Поняття освітньої послуги
- 3 Ринок освітніх послуг
- 4 Маркетинг освітніх послуг

Література

Бесчасний В. М. Заклади вищої освіти як повноцінні суб'єкти господарювання. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 4(65). С. 90–97.

Большая О. Функціонування ринку освітніх послуг та ринку праці України. *Витоки педагогічної майстерності*. 2019. Вип. 24. С. 5–9.

Вербицька А. В. Франчайзинг освітніх послуг як напрям диверсифікації фінансових джерел закладів вищої освіти. *Бізнес Інформ*. 2019. № 9. С. 85–91.

Вітренко Ю. М. Економіка освіти. *Енциклопедія Освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 280.

Вступ до освітології : навч. посіб. / упоряд. Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. Київ : Едельвейс, 2017. С. 153–167, 222–241, 247–251, 270–274, 291–297.

Господарський кодекс України : офіційний текст : за станом на 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Державні стандарти освіти і національне освітнє законодавство : навч. посіб. / Г. В. Лаврик, Г. В. Терела, Т. О. Харченко та ін. ; за ред. Г. В. Лаврик. Київ : Центр учбової літератури, 2019. С. 54–62.

Калініна Л. М., Онаць О. М. Заклад загальної середньої освіти (ЗЗСО). *Енциклопедія Освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 341.

Либак І. А. Сучасні детермінанти гармонізації ринків праці та освітніх послуг. *Економіка та суспільство*. 2020. Вип. 22. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/78/73> (дата звернення: 25.08.2022).

Мосьпан Н. Вища освіта та ринок праці в Україні: десятиліття взаємодії. *Освітологічний дискурс*. 2021. № 1(32). С. 20–38.

Олініченко К. С., Прядко О. М., Клименко М. С. Маркетингові інструменти просування освітніх послуг за допомогою соціальних мереж. *Маркетинг і цифрові технології*. 2020. № 4(3). С. 34–43.

Павлюченко Ю. М., Савчук Є. Ю. Генезис поняття освітніх послуг як правової категорії. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 20(33). С. 7–14. DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i20.p7>

Про освіту : Закон України від 06.04.2022 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Скиба Ю. SWOT-аналіз як інструмент виявлення науково-педагогічного потенціалу українських університетів. *Освітологічний дискурс*. 2020. № 3(30). С. 86–109. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.3.6>

Фарухшина М. Ш. Застосування інструментів педагогічного маркетингу в професійній діяльності педагога нової української школи. *Методист*. 2018. № 6. С. 37–41.

Ящук Т. А. Особливості маркетингу освітніх послуг закладу вищої освіти. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 4(90). С. 100–104.

Зміст лекції

1 Заклад освіти як суб'єкт господарювання

Будь-який освітній заклад виступає суб'єктом господарсько-економічної діяльності. *Заклад освіти* – юридична особа публічного/приватного права, основним

видом діяльності якої є освітня діяльність. Освітню діяльність визнають основним видом діяльності, якщо надходження на цей вид діяльності або від цього виду діяльності перевищують половину загальних надходжень юридичної особи.

В умовах нового економічного простору зі специфічними ринковими відносинами, конкуренцією, відповідальністю за результати праці, проявами ініціативи, ризиками тощо, функціонування закладів освіти зазнає істотних змін. Якщо раніше освітні установи знаходилися на державному утриманні – держава забезпечувала повне фінансування освіти на основі складання кошторисів окремих закладів, регіонів, галузі в цілому, усі аспекти діяльності закладів освіти були жорстко регламентованими, – то на сучасному етапі підвищення ефективності освітньої галузі вимагає адаптивності відповідно до мінливих умов ринку праці, набуває актуальності забезпечення достатнього рівня оплати висококваліфікованої праці фахівців. Розв'язання цих та інших проблем розвитку закладів освіти стає неможливим без розширення їхньої самостійності, залучення додаткових фінансових ресурсів.

Заклади освіти засновують органи центральної і місцевої державної виконавчої влади, підприємства, установи, організації, громадяни відповідно до соціально-економічних, національних, культурно-освітніх потреб у них, за наявності необхідної матеріально-технічної, науково-методичної бази, педагогічних працівників.

Заклади освіти класифікують за різними ознаками.

1 Освітні заклади поділяють за *програмами*, які вони забезпечують – освітніми чи освітньо-професійними. За *освітніми програмами* функціонують заклади дошкільної та повної загальної середньої освіти. *Освітньо-професійні програми* реалізують заклади професійно-технічної, фахової передвищої, вищої, післядипломної освіти.

2 Освітні заклади розрізняють за *формою власності* – державні та недержавні. Засновником *державних* (бюджетних) закладів виступає держава в особі її повноважних органів (Міністерство освіти і науки України). Залежно від цього

заклади знаходяться в загальнодержавній власності та підпорядковані центральним органам (Кабінету Міністрів України, Міністерству освіти і науки України, іншим міністерствам і відомствам) або в комунальній власності й підпорядковані місцевим органам державної виконавчої влади.

Недержавні заклади освіти відповідно до своєї суспільної місії є прибутковими та неприбутковими. Недержавні *прибуткові* (приватні, комерційні) заклади засновують із метою отримання прибутку. Головна діяльність для реалізації цієї мети – надання освітніх послуг на платній основі. Таку освітню діяльність вважають підприємницькою. Прибуткові заклади мають певні статуси – “мале підприємство”, “спільне підприємство”, “підприємство з обмеженою відповідальністю”, “заклад”. Вони самостійно визначають питання своєї внутрішньої діяльності, структури та змісту навчальних курсів, педагогічного навантаження, оплати праці тощо. Однак незалежно від статусу комерційні заклади зобов’язані забезпечувати якість освіти в обсязі вимог державних освітніх стандартів.

Особливу роль у процесі успішного функціонування освітньої сфери виконують недержавні *неприбуткові* (некомерційні) заклади освіти, для яких отримання прибутку не є головною метою. Їх засновують для надання громадянам можливості здобути освіту вищого рівня або для забезпечення конкретної суспільної мети (наприклад, організації релігійної освіти, освіти національних меншин тощо). Неприбуткові заклади можуть бути різної форми власності: приватні, змішані, акціонерні; займатися підприємницькою діяльністю й отримувати прибуток, але використовувати його лише для збільшення обсягів освітніх послуг (поділяти прибуток між працівниками закладу заборонено).

Відповідно до норм Господарського кодексу України (стаття 55) усім закладам освіти як суб’єктам господарювання властиві:

– *організаційна єдність* (мають назву та юридичну адресу; єдиного керівника, який діє від імені всього закладу і підпис якого потребує засвідчення гербовою печаткою; певну

внутрішню структуру; керівників внутрішніх структурних підрозділів);

– *майнова відокремленість* (майно можна використовувати на правах власності; на правах господарського відання – майно може бути наданим власником для здійснення господарської діяльності; на правах оперативного управління – без можливості розпоряджатися майном, із необхідністю звертатися до власника за дозволом на його використання; майно може бути наданим у користування на основі договорів оренди, лізингу чи концесії);

– *легітимність існування як суб'єкта господарювання* (проходження процедур легітимації – державної реєстрації, отримання чи підтвердження ліцензій, патентів, акредитації, атестації);

– *наявність господарських прав та обов'язків* (повного обсягу компетенцій, наприклад, здійснювати освітню діяльність одночасно на різних рівнях і за різними видами освіти, мати структурні підрозділи; об'єднуватися з іншими юридичними особами, створюючи освітні, освітньо-наукові, наукові, освітньо-виробничі та інші об'єднання; надавати додаткові освітні та інші послуги відповідно до законодавства; провадити видавничу діяльність – видавати підручники, навчальні й методичні посібники, наукові праці);

– *відповідальність за результати господарювання* (за вчинення правопорушень до суб'єкта можуть бути застосовані господарські санкції).

2 Поняття освітньої послуги

Головною функцією закладів освіти є надання освітніх послуг. *Освітня послуга* – комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають конкретну вартість і спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання. Освітня послуга є економічною категорією, у якій сконцентровано складні економічні відносини і до якої правомірно застосовувати такі економічні

поняття, як виробництво, витрати, надання, ціна, споживання, якість, корисність тощо.

До загальних характеристик освітніх послуг належать: невідчутність (нематеріальність), невіддільність від джерела, непостійність якості (мінливість), незбереженість (недовговічність), відсутність володіння.

1 *Невідчутність (нематеріальність)* освітніх послуг зумовлена відсутністю їхньої речовинної оболонки. Ані в процесі, ані на момент остаточного отримання послуги її неможливо побачити, спробувати на смак, на дотик, почути в повному обсязі. Щоб освітні послуги були відчутними для потенційного клієнта, заклади освіти оприлюднюють їхні *матеріальні прояви*:

- статут;
- ліцензії на провадження освітньої діяльності;
- структуру, органи управління, кадровий склад;
- освітні/освітньо-професійні програми, перелік їхніх компонентів;
- територію обслуговування (для закладів дошкільної та загальної середньої освіти);
- ліцензований обсяг і фактичну кількість осіб, які навчаються;
- мову (мови) освітнього процесу;
- наявність вакантних посад, умови й порядок проведення конкурсу на їх заміщення;
- матеріально-технічне забезпечення (згідно з ліцензійними умовами);
- напрями наукової та/або мистецької діяльності (для закладів вищої освіти);
- наявність гуртожитків, вільних місць у них, розмір плати за проживання;
- результати моніторингу якості освіти;
- річний звіт про діяльність закладу освіти;
- правила приймання до закладу освіти;
- умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами;

- розмір плати за навчання, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації здобувачів освіти;
- перелік додаткових освітніх послуг, вартість і порядок їхнього надання й оплати;
- правила поведінки здобувачів освіти в освітньому закладі;
- план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню);
- навчально-методичні матеріали тощо.

Перелічені матеріальні втілення освітньої послуги мають відносний характер, оскільки їх наявність ще не гарантує споживачеві якості самого процесу надання освітньої послуги.

2 Невіддільність освітньої послуги від джерела полягає в неможливості відокремити послугу (як процес передавання знань) від джерела знань – педагогічного працівника. Але, якщо вчитель (викладач) написав підручник або навчальний посібник, він частково відділив себе як джерело знань від процесу отримання послуги споживачем. Надання освітньої послуги педагогічним працівником виступає водночас початковим моментом її споживання здобувачем, тому освітня послуга стає невіддільною і від споживача.

3 Непостійність (мінливість) якості освітньої послуги обумовлена специфікою процесу її надання та прямо залежить від того, хто, коли, де і як її надає. При цьому мають значення як *об'єктивні* чинники – професіоналізм виробника послуги, досконалість технології тощо, так і *суб'єктивні* – настрій працівника, який надає послугу, його вміння зрозуміти потреби клієнта, налагодити з ним взаємини. Якість послуги важко піддається контролю та сприймається клієнтами суб'єктивно. Саме індивідуальність покупців передбачає індивідуальність послуг.

Зменшення мінливості послуг пов'язане з деякою механізацією. На ринку освітніх послуг засобом, що знижує їхню мінливість, розглядають аудіо- та відеонавчання. Проте таке навчання можна організовувати не завжди та не скрізь, тому способи механізації освітніх послуг застосовують як доповнення до освітньої послуги, а не її заміник.

Зменшенню мінливості послуг сприяє дотримання стандартів, правил обслуговування клієнтів. Незалежно від статусу освітні заклади мають забезпечувати якість освіти відповідно до вимог державних стандартів освіти. Відповідність освітніх послуг державним стандартам визначають шляхом ліцензування, інспектування, атестації, акредитації закладів освіти в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України.

4 Незбереженість (недовговічність) освітніх послуг виявляється в тому, що їх неможливо заготовити та складувати в очікуванні зростання попиту, але сам інструментарій для забезпечення освітнього процесу (підручники, роздаткові матеріали, книги, електромагнітні носії) може зберігати в собі інформацію, що є невіднятною частиною освітньої послуги, протягом тривалого часу. Незбереженість освітньої послуги зумовлена також здатністю людини забувати отримані знання та моральним застаріванням знань на фоні постійного науково-технічного розвитку, тому знання потребують оновлення. Ці виклики сприяють популяризації у світі такого явища, як *освіта через усе життя*.

5 Відсутність володіння – освітні послуги не є чієюсь одноосібною власністю, ними може одночасно володіти значна кількість осіб.

Освітні послуги мають ще низку *специфічних характеристик*:

- задоволення не тільки особистих, але й суспільних, державних інтересів;

- висока вартість унаслідок значної питомої частки висококваліфікованої інтелектуальної праці;

- відносна тривалість виконання;

- сезонність або дискретна періодичність (перервність) надання;

- неможливість оцінити якість наперед, порівняти можна лише очікувані та здобуті вигоди;

- вища трудомісткість у порівнянні з промисловим виробництвом;

- відстрочення виявлення результативності та залежність результатів від майбутньої роботи й життя випускника;
- неможливість безпосереднього грошового виміру та перепродажу результатів навчання у вигляді отриманих компетентностей споживача;
- певна етапність реалізації: перший етап – освітній заклад надає послуги тим, хто навчається; другий – реалізація послуги конкретним споживачам на ринку праці;
- посилення потреби в освітніх послугах у міру їх задоволення;
- обов'язковий державний або суспільно-державний контроль за якістю їх надання та споживання.

Структурними компонентами освітньої послуги є: 1) той, хто її надає – державні або недержавні заклади освіти, юридична чи фізична особа; 2) той, хто її отримує – фізична особа, колектив; 3) система забезпечення освітньої послуги: а) приміщення з необхідним обладнанням – столи (парти), комп'ютери, мультимедійні засоби, проєкційні системи; б) підручники, посібники й методичні матеріали; в) програми, стандарти, плани, угоди, які визначають головні параметри освітньої послуги.

Освітні послуги виконують певні *функції*: *економічну* – забезпечення зростання рівня економічного розвитку країни; *соціальну* – відтворення людського капіталу; *адаптивну* – адаптація освіти і людини до нових можливостей навчання, перенавчання, підвищення кваліфікації.

3 Ринок освітніх послуг

Освітні послуги реалізують (надають і отримують) на ринку. *Ринок освітніх послуг* – система економічних відносин, які складаються між виробниками та споживачами щодо купівлі-продажу специфічного товару “освітня послуга”.

Ринку освітніх послуг властива наявність таких *елементів*:

- виробників (продавців);
- споживачів (покупців);
- освітніх послуг як самого товару;

- посередників;
- держави.

1 *Виробником (продавцем) освітніх послуг* виступає освітній заклад або окремий учитель/викладач, який практикує платні послуги. У будь-якому разі, виробник освітніх послуг – суб'єкт, який організує засвоєння здобувачами знань, формування в них умінь і навичок, певних особистісних якостей. Виробник несе матеріальні витрати на облаштування та здійснення освітнього процесу, для чого є необхідними будівлі, різноманітні навчальні матеріали, лабораторії, праця вчителів/викладачів. Зрозуміло, що виробник потребує відшкодування своїх витрат, інакше за умов платності необхідних ресурсів він не зможе продовжувати свою діяльність. Виробник формує *пропозицію* освітніх послуг – загальну кількість освітніх послуг, яку можуть виробити освітні заклади, що вони діють на ринку. Економічні інтереси виробника – запропонувати такі послуги, які є конкурентоспроможними на ринку. Виробник підкріплює здобуту споживачем освіти атестатом, посвідченням, дипломом.

2 *Споживач* обирає заклад і здобуває освіту, споживає освітні послуги. До споживачів належать: діти дошкільного віку, учні, студенти, різні категорії дорослого населення. Споживач освітніх послуг не завжди є їхнім покупцем. *Покупець освітніх послуг* – суб'єкт, який їх оплачує. Покупця освітніх послуг можна розглядати як джерело фінансування. При цьому виділяють такі джерела фінансування: власні кошти споживачів, їхніх батьків, кошти фізичних і юридичних осіб (роботодавців – фірм, установ, організацій, підприємств), а також держави, яка оплачує навчання споживачів із державного та місцевих бюджетів. Споживачі (покупці) формують *попит* як форму вираження *потреб* індивідів і суспільства в освітніх послугах.

Результат взаємодії пропозиції та попиту, що являє собою економічну ситуацію на ринку, називають *кон'юнктурою* ринку освітніх послуг. Кон'юнктура відображає стан і рух ринку в найближчій перспективі, ринкову активність виробників і

споживачів освітніх послуг. На сьогодні є наявним перевищення пропозиції над попитом на освітні послуги. Причинами такої невідповідності є: демографічна криза, зменшення бюджетних місць для абітурієнтів, падіння купівельної спроможності населення, посилення міграційних настроїв молоді, збільшення конкуренції з боку закордонних освітніх закладів тощо.

Пропозицію на ринку освітніх послуг визначають такі фактори, як соціально-економічний стан країни та її регіонів, державна політика у сфері освіти, рівень конкуренції між освітніми закладами. *Попит* на освітні послуги залежить від впливу різноманітних факторів макро- і мікросередовища. Факторами макросередовища є: розвиток соціально-культурної та матеріально-технічної бази закладу, його форма власності, доходи сім'ї, ціна освітньої послуги; конкурентоспроможність випускників на ринку праці, відповідність отриманих знань вимогам роботодавців. Фактори мікросередовища – використання в освітньому закладі новітніх технологій, висококваліфіковані педагогічні працівники, позитивний імідж закладу, міцні зв'язки з громадськістю.

3 *Товаром* є освітня послуга, яку водночас і надають і споживають. Це загальноосвітні та спеціальні знання, практичні вміння та навички, пропоновані споживачам суб'єктами ринку (зкладами освіти, приватними вчителями/викладачами).

4 Просуванню освітніх послуг на ринок сприяють *посередники* – освітні фонди, служби зайнятості, біржі праці, агентства по набору персоналу, тренінгові центри, асоціації освітніх установ, інститути підвищення кваліфікації, консалтингові (від англ. *consulting* – консультування) підприємства з підготовки та перепідготовки кадрів, бібліотеки, органи ліцензування й акредитації тощо. Ця інфраструктура має додатковий, обслуговчий характер і спрямована на забезпечення режиму безперебійного функціонування ринку освітніх послуг, створення комфортних умов діяльності всіх учасників освітніх процесів.

5 Регулює економічні відносини на ринку освітніх послуг
держава – визначає стратегічні й тактичні цілі та пріоритети розвитку сфери освіти, державне замовлення на підготовку фахівців, гарантує дотримання соціальних цінностей, формує правове поле функціонування освіти та розподіляє бюджетні кошти, здійснює правовий захист споживачів від монополізму, оптимізує мережу освітніх закладів, створює систему ліцензування й акредитації, підтримує наукову діяльність тощо.

4 Маркетинг освітніх послуг

Маркетинг освітніх послуг – наука, яка вивчає ринок освітніх послуг, діяльність щодо їх розподілу і просування, філософія освітнього бізнесу.

Елементи маркетингу освітніх послуг:

1 *Продукт* (освітня послуга) визначається: освітніми стандартами, освітніми й освітньо-професійними програмами, ліцензіями та сертифікатами про акредитацію, рівнем якості освіти, брендом закладу освіти; для закладів вищої освіти додатково – переліком новітніх спеціальностей і спеціалізацій, різноманітністю освітніх послуг (наявністю ліцейних класів, підготовчих курсів, післядипломної освіти, навчання іноземців тощо). При цьому надавати потрібно лише ті освітні послуги, які мають попит на ринку; асортимент освітніх послуг має бути широким і динамічним, урахувати поточні та перспективні вимоги суспільства.

2 *Персонал* – люди, які здійснюють виробництво і продаж освітніх послуг. Мета персоналу полягає в обслуговуванні споживача як найважливішого для персоналу об'єкта діяльності. У маркетингу головними визнають кваліфікацію і професіоналізмом педагогічних працівників. Не менш важливими факторами є їхня поведінка поза аудиторією, стиль спілкування з колегами, здобувачами, їхніми батьками й іншими групами клієнтів. Щобільше, наявність багатьох клієнтів свідчить про популярність послуги, тому позитивно впливає на рішення про її придбання. Персонал потрібно

спеціально готувати до роботи в таких умовах, а система управління маркетингом має передбачати різні організаційні форми та методи роботи персоналу з цільовими сегментами споживачів і покупців освітніх послуг.

3 *Ціна послуги* характеризується рівнем цін на ринку освітніх послуг, знижками, що надаються, стабільністю цін під час навчання, періодичністю оплати за навчання, можливістю навчання в кредит. Ціни на освітні послуги формуються завдяки ринковому механізму, під впливом попиту та пропозиції, за наявності відповідної кількості конкурентів на цільовому ринку. Продумане позиціювання ціни послуг, які надаються як “загальнодоступні”, “елітарні” чи “з оптимальним поєднанням якості та ціни”, є важливим компонентом маркетингової стратегії закладу освіти. Споживач буде згоден сплатити вищу ціну (чи продовжувати купувати продукти за попередньою ціною в умовах економічної кризи), якщо виробник зможе надати так звану “додану вартість”: додаткові характеристики освітніх програм, які відрізняють їх від програм конкурентів, додаткові послуги з працевлаштування – роботу з кадровими та рекрутинговими агенціями, співпрацю з роботодавцями.

4 *Канал розподілу освітніх послуг* – шлях, яким послуги потрапляють від виробника до потенційного споживача. Канал розподілу – це, перш за все, *зручності* для покупця. Тому критеріями успіху продажу освітніх послуг є:

- місце розташування закладу освіти, розміщення щодо транспортних вузлів міста;
- стан інфраструктури, наявність регіональних підрозділів (філій), військової кафедри;
- якість матеріально-технічної бази – спеціалізовані лабораторії, комп’ютерні класи, гуртожиток, спортивні зали та майданчики, пункти харчування і медичні пункти;
- інформаційне забезпечення – навчально-методична література, фахові періодичні видання, доступ до інтернету;
- застосування сучасних інформаційних і мультимедійних технологій;

- наукові досягнення педагогічних працівників в аспекті цитування їхніх публікацій у провідних міжнародних виданнях;
- місце закладу освіти в різних рейтингах;
- можливість подальшого працевлаштування за фахом.

5 *Просування освітніх послуг* – реклама та пропаганда в засобах масової інформації, видання власних проспектів, контент (інформаційне наповнення) офіційного сайту закладу освіти; профорієнтаційна робота, яку проводять педагогічні працівники до і під час вступної кампанії, у процесі навчання; проведення традиційних “Днів відкритих дверей”, презентацій, зустрічей випускників, засідань клубів почесних докторів, різноманітних ювілеїв і пам’ятних дат закладу та його співробітників, конференцій і симпозіумів; створення бренду освітнього закладу, тобто марки, символу, що вирізняє його серед конкурентів; співпраця з державними управлінськими органами освіти, закладами загальної середньої освіти, коледжами, університетами, державними та комерційними організаціями; думки і поради знайомих, друзів, рідних, випускників, роботодавців.

Основним каналом розподілу є *прямі продажі*, але використання цього каналу як єдиного може істотно обмежувати ринок освітніх послуг. Можливим розв’язанням цієї проблеми, особливо у сфері вищої освіти, є франчайзинг. Франчайзинг у широкому розумінні – комерційне підприємство, що дозволяє університетам продавати освітні ступені іноземним студентам, які не мають можливості навчатися за кордоном.

Освітній франчайзинг (від фр. *franchise* – пільга, привілей) – система відносин суб’єктів ринку (франчайзера та франчайзі) щодо формування пропозиції, виробництва, надання і просування освітніх і/чи супутніх їм послуг під назвою франчайзера в обмін на фінансову винагороду зі сторони франчайзі на умовах і в період дії спеціального договору.

Суб’єктами цих відносин виступають:

- *франчайзер* – освітній заклад, який має відому назву та високий імідж на ринку освітніх послуг, організовує

навчальний процес, ліцензує й акредитує освітні програми; видає навчальні матеріали; забезпечує навчально-методичну роботу, підготовку викладачів, їх атестацію; проводить реєстрацію студентів, слухачів, проміжну та підсумкову атестацію, а також здійснює видачу документів про освіту;

– *франчайзі* – самостійний освітній заклад, що за певних умов, у певний термін і на обмеженій території має право на ведення освітньої діяльності з використанням відомої назви, репутації та досвіду діяльності франчайзера в обмін на фінансову винагороду. Він приймає оплату за навчання, заяви, інші реєстраційні документи від здобувачів, пересилає їх франчайзеру до зазначеного терміну, організовує проведення занять і консультацій, спільно з франчайзером веде навчально-методичну роботу, бере участь у підготовці й атестації викладачів.

Швидкого поширення в Україні набула франшиза міжнародного центру раннього розвитку дитини *BRILLIKID* як білінгвальний освітній комплекс преміумкласу у сфері дошкільної освіти (Дніпро, Київ, Одеса, Львів). Досить ефективно працює *Mortimer English Club*, який пропагує власну методику вивчення англійської мови в ігровій формі для людей різних вікових категорій і всіх членів сім'ї (Київ, Івано-Франківськ, Тернопіль, Біла Церква). Розвиває мережу мовних шкіл в Україні також *Deutsches Institut* (Німеччина).

За системою франчайзингу з Україною співпрацює Польський загальнонаціональний центр навчання математики – “*2+2 Математична школа*”. Триває формування мережі шкіл швидкого читання і розвитку *IQ 007*, покликаних допомагати дітям у навчанні в школі, розвивати пам'ять, логіку, увагу. Міжнародні освітні установи *МЕСІ*, *ЛІНК*, *СГУ* адаптують до українських умов технологію і програми дистанційного навчання, здійснюють перепідготовку викладачів у цьому напрямку.

Безперечними лідерами ринку освітніх послуг є США, Великобританія, Франція, Німеччина; суттєво посилюють активність Китай і Японія. Вітчизняні заклади вищої освіти, зокрема Національний технічний університет України

“Київський політехнічний інститут”, отримали можливість експорту за кордон своїх освітніх франшиз у галузі підготовки та підвищення кваліфікації фахівців із *фізичних основ ядерної безпеки*. Популярними є освітні франшизи й інших напрямків – теплоенергетика, відновлювальна енергетика, енергоменеджмент, машино- та приладобудування, біомедична інженерія тощо.

Серед сучасних *інструментів* маркетингу освітніх послуг – засобів впливу на споживачів із метою встановлення ефективних взаємозв’язків між суб’єктами освітнього ринку – виокремлюють блогінг, SWOT-аналіз, бенчмаркінг, White Paper (Біла книга), сторітелінг і трайвертайзінг.

Блогінг – мистецтво публікації, просування і розвитку ідей в інтернеті, періодичні дії суб’єкта в межах ведення ним блогу (електронного щоденника) із метою вираження своєї думки стосовно певної теми, події, суб’єктів, а також привертання уваги до цієї думки інших учасників блогосфери. Блог – різновид динамічного тематичного сайту, на якому регулярно публікує записи, файли мультимедіа одна людина або колектив. Найефективнішим є відеоблогінг, адже візуальний контент сприймається краще.

SWOT-аналіз (CBOT-аналіз) – універсальний метод стратегічного планування діяльності будь-якої організації, зокрема освітнього закладу. Він полягає в розподілі чинників, що впливають на функціонування і розвиток освітнього закладу, на чотири категорії: сильні сторони (Strengths), слабкі сторони (Weaknesses), можливості (Opportunities), загрози (Threats). При цьому сильні та слабкі сторони є чинниками внутрішнього середовища об’єкта аналізу, які він може контролювати; можливості й загрози – чинники зовнішнього середовища, що можуть впливати на об’єкт і які він не контролює. Зіставлення факторів оформлюють у вигляді таблиці (матриці). За результатами такого зіставлення визначають стратегії діяльності закладу освіти.

Бенчмаркінг (від англ. *bench* – рівень, висота; *mark* – оцінка) – безперервний систематичний процес порівняння діяльності власної та інших організацій; зіставлення послуг і

практичного досвіду щодо найсильніших конкурентів – лідерів у сфері освіти. Інформація, отримана внаслідок бенчмаркінгу, допоможе вжити заходів з удосконалення діяльності закладу освіти, підвищення його конкурентоспроможності.

White Paper (Біла книга) – аналітичний документ, що описує завдання та логіку дій у певній галузі, створений для публічного обговорення з громадськістю і стейкхолдерами (зацікавленими сторонами) та подальшого впровадження органами виконавчої влади. Факти й аргументи, включені в Білі книги, використовують із метою інформування клієнтів, партнерів, інвесторів про надання певних освітніх послуг. Формат Білих книг у різних країнах не є однаковим, проте їхня структура містить такі обов'язкові елементи:

- загальний огляд передісторії проблемної ситуації, що потребує регулювання;
- аналіз проблеми – ризики, загрози, виклики у зв'язку з наявністю проблеми, прогнозована динаміка її розвитку;
- аналіз альтернативних варіантів розв'язання проблеми;
- перелік і детальний опис заходів, що потрібно здійснити.

Прикладом документа, що висвітлює найактуальніші освітні проблеми в Україні ("білі плями"), є *Біла книга національної освіти України*, підготовлена Національною академією наук України й опублікована за редакцією Василя Кременя (URL:

<http://www.ukraine3000.org.ua/img/forall/APN.pdf> (дата звернення: 25.08.2022)).

Сторітелінг (від англ. *story* – розповідь, історія; *tell* – розповідати) – спосіб впливу на людину через уміле розповідання історій, зокрема в соціальних мережах. Сторітелінг передбачає використання тексту, фотографій, відео та інших елементів. Така реклама викликає активний емоційний відгук на презентовану інформацію, сприяє формуванню позитивного емоційно-ціннісного ставлення до персонажів історій і нововведень в освітній галузі. Алгоритм сторітелінгу містить певні елементи: визначення теми, розроблення детального сюжету й основних подій розповіді, вибір головного героя (імені, характеру, зовнішнього вигляду

тощо), вигадування інтриги, перегляд готової історії та додавання метафор.

Трайвертайзінг (від англ. *try* – намагатися, пробувати; *advertising* – реклама) – надання споживачу можливості детально ознайомитися з освітньою послугою шляхом її тестового використання. Наприклад, відвідати відкрите навчальне заняття, майстерклас, переглянути відеозаняття, прослухати вступну лекцію або курс лекцій без отримання сертифіката тощо. Мета трайвертайзінгу полягає в досягненні ефекту лояльності: навіть не купуючи послугу, потенційний споживач зможе її проаналізувати, оцінити та рекомендувати рідним і знайомим.

Маркетинг у сфері освіти має певні обмеження, що пов'язано з переважною кількістю державних закладів, які надають освітні послуги на безоплатній основі. У найбільшому обсязі маркетинг здійснюють недержавні освітні заклади, адже перед ними постає завдання завоювати свою частку ринку. Це не означає, що державні заклади освіти не мають займатися маркетингом. Для них актуальність маркетингу зумовлена скороченням обсягів фінансування з бюджету, можливістю залучати додаткові кошти населення і підприємств. Розв'язання проблем фінансового виживання закладів освіти в сучасних умовах змушує їх активізувати свої дії на ринку освітніх послуг.

Практичне заняття

План

Перевірка засвоєння студентами теоретичних положень із теми заняття:

- 1 Заклад освіти як суб'єкт господарювання
- 2 Поняття освітньої послуги
- 3 Ринок освітніх послуг
- 4 Проблеми ринку освітніх послуг в Україні та шляхи їх розв'язання
- 5 Маркетинг освітніх послуг

Обговорення реферативного повідомлення “Імідж (змістові варіанти: бренд, репутація) закладу освіти як засіб конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг”.

Виконання практичного завдання:

У ході колективного обговорення здійсніть SWOT-аналіз освітньої послуги, наприклад, “Центр підготовки дитини до школи”. Накресліть таблицю-матрицю з чотирьох сегментів; 1) у сегмент S впишіть сильні сторони послуги, що прискорюють її просування; 2) у сегмент W – слабкі сторони, що гальмують її просування; 3) у сегмент O – можливості, які відкриваються за умов реалізації послуги; 4) у сегмент T – загрози, які спричиняють значне погіршення надання послуги.

S	W
O	T

Зверніть увагу: фактори *S* і *W* – внутрішнього характеру, ви можете їх контролювати; фактори *O* і *T* – зовнішнього характеру, ви не можете їх контролювати. Складіть висновки за результатами аналізу, прийміть рішення щодо просування послуги на освітній ринок.

Тематичне тестування.

Запитання та завдання для самоперевірки

Визначте поняття закладу освіти як суб’єкта господарювання.

Які ознаки властиві всім закладам освіти як суб’єктам господарювання?

У чому полягає освітня послуга? Розкрийте загальні характеристики освітніх послуг.

Назвіть структурні компоненти освітньої послуги.

Поясніть сутність ринку освітніх послуг. Які елементи його утворюють?

Що таке кон’юнктура ринку освітніх послуг?

Проаналізуйте складники маркетингу освітніх послуг.
Опишіть новітні інструменти маркетингу освітніх послуг.

Пробний тест

Виберіть правильну відповідь

1 Специфіку економічних законів, виробничих сил і виробничих відносин у сфері освіти розкриває

- А Економіка освіти
- Б Освітнє право
- В Соціологія освіти
- Г Філософія освіти

1 б.

2 Твердження, що заклад освіти – це юридична особа публічного чи приватного права, основний вид діяльності якої – освітня діяльність, є

- А Неправильним
- Б Правильним

1 б.

3 Наявність назви та юридичної адреси, єдиного керівника, внутрішньої структури закладу освіти – це

- А Відповідальність за результати господарювання
- Б Легітимність існування
- В Майнова відокремленість
- Г Організаційна єдність

1 б.

4 Проходження закладом освіти процедур державної реєстрації, отримання чи підтвердження ліцензій, патентів, спеціальних дозволів, рівнів акредитації, атестації – це

- А Відповідальність за результати господарювання
- Б Легітимність існування
- В Майнова відокремленість
- Г Організаційна єдність

1 б.

5 Твердження, що освітня послуга – це комплекс визначених законодавством дій суб'єкта освітньої діяльності, які мають певну вартість і спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів, є

- А Неправильним

Б Правильним

1 б.

6 Відсутність речовинної форми, неможливість відчутти освітню послугу в повному обсязі – це її

А Невіддільність від джерела

Б Незбереженість

В Нематеріальність

Г Непостійність

1 б.

7 Пряма залежність від того, хто, коли, де і як надає освітню послугу – це її

А Невіддільність від джерела

Б Незбереженість

В Нематеріальність

Г Непостійність

1 б.

8 Система економічних відносин із приводу купівлі-продажу освітніх послуг – це

А Виробник освітніх послуг

Б Маркетинг освітніх послуг

В Ринок освітніх послуг

Г Споживач освітніх послуг

1 б.

9 Твердження, що маркетинг освітніх послуг – це наука про ринок освітніх послуг, діяльність щодо їх розподілу і просуванню, є

А Неправильним

Б Правильним

1 б.

10 Шлях, яким освітні послуги потрапляють від виробника до потенційного споживача, – це

А Канал розподілу освітніх послуг

Б Просування освітніх послуг

В Ціна освітніх послуг

1 б.

Усього: 10 балів

ТЕМА 2.2

ФІЛОСОФСЬКО-АКСІОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ОСВІТИ

Лекція

План

- 1 Парадигмальність освіти
- 2 Ціннісні засади освіти
- 3 Суб'єкт-суб'єктні відносини в освіті
- 4 Міжпоколінна взаємодія в освіті

Література

Батечко Н., Михайліченко М. Еволюція освітніх парадигм у сучасному науковому дискурсі. *Освітологія*. 2020. № 9. С. 29–37.

Бойченко М. Завдання для філософії освіти в Україні у світлі теорії поколінь. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2019. № 2(25). С. 8–34.

Вступ до освітології : навч. посіб. / упоряд. Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. Київ : Едельвейс, 2017. С. 57–66, 106–114.

Ганаба С. О. Філософія дидактики: контексти, стратегії, практики : монографія. Суми : Університетська книга, 2020. С. 10–27, 80–108.

Герасименко М. В. Соціальні наслідки функціонування новітніх інформаційно-комунікативних технологій. Філософські обрії сьогодення : зб. наук. пр. / за заг. ред. Берегової Г. Д., Рупташ Н. В. Херсон : ДВНЗ “ХДАУ”, 2018. С. 38–43.

Кремень В. Г. Філософія освіти. *Енциклопедія Освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 1059.

Мелков Ю. О. Парадигма. *Енциклопедія Освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 700–701.

Мієр Т. Сутність освітніх парадигм і поліпарадигмальних проявів у багатовимірній педагогічній реальності та

особистісній самореалізації студентів під час е-навчання. *Педагогічна освіти: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2020. № 34(2). С. 73–83.

Москальова Л. Ю. Тьюторський супровід у закладах освіти як стратегія духовно-морального розвитку особистості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2019. Вип 1. С. 114–123.

Поліщук Н. В. Особливості трансформації освіти в епоху глобалізації та космізації. *Грані*. 2018. Т. 21. № 8. С. 103–111.

Препотенська М. П. Мультипотенціали в освітньому дискурсі. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2020. № 26(1). С. 113–130.

Філософія освіти і науки : навч. посіб. / І. С. Алексейчук та ін. 2-ге вид. перероб. та допов. Слов'янськ : Маторіна Б. І., 2019. С. 23–38, 113–122, 136–156.

Ціннісні орієнтири сучасної української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentation-Roman-Stesichin.pdf> (дата звернення: 25.08.2022).

Зміст лекції

1 Парадигмальність освіти

Однією з фундаментальних наукових категорій філософії освіти є поняття освітньої парадигми. У сучасній науці дефініцію “*парадигма*” (від грец. *paradeigma* – приклад, взірець) розглядають як систему теоретичних, методологічних, аксіологічних установок, узятих за зразок розв'язання наукових завдань і визнаних всіма членами наукової спільноти. У філософії освіти це поняття застосовують для означення культурно-історичних типів педагогічного мислення і педагогічної дії (практики). *Освітня парадигма* – концептуальна модель освіти, що має свою внутрішню логіку, задає певний спосіб бачення освітнього процесу та характеру педагогічної взаємодії, має у своїй основі певну наукову теорію

(чи теорії), домінує на певному історичному етапі та виражає “дух епохи”.

Освітня парадигма не є апіорі (наперед) заданим феноменом і проходить кілька *етапів*: становлення, завершеності та статичності, коли вона стає відсталою і перешкоджає подальшому розвитку освіти, а відтак і суспільства. Водночас у надрах старої парадигми формуються нові ідеї, сенси, форми, джерела і принципи буття, переосмислюються основні поняття та встановлюються нові зв'язки між ними, окреслюються перспективи людської цивілізації.

Для сучасного філософсько-освітнього знання є характерним явище *парадигмальної множинності* – наявність різноманіття освітніх парадигм за умов відсутності загальної інтеграційної теоретичної системи, у межах якої можна було б пояснити їх співіснування та взаємодію. Ситуацію парадигмальної множинності в освітньому просторі дослідники інтерпретують, з одного боку, як *кризу сфери освіти*, спричинену її слабкою адаптацією до виконання нових соціальних функцій, нестабільністю, нестійкістю її розвитку, що має наслідком її перманентне реформування; з іншого боку, як *парадигмальний плюралізм*, ознаками якого є відмова від панування однієї парадигми, конкуренція між різними методологічними підходами, що активно стимулює наукове пізнання.

Аналіз наукових публікацій щодо *типології* освітніх парадигм дозволив виявити такі їхні види:

- авторитарно-імперативна, гуманна (Шалва Амонашвілі);
- міфологічна, природовідповіднісна, теологічна, гуманістична, просвітницька, раціоналістична, псевдогуманістична (ідеолого-конфронтаційна), технократична (модерністська), глобалізаційно-інформаційна (Віктор Андрущенко);
- авторитарна, маніпулятивна, підтримувальна, інформаційно-комп'ютерна (Людмила Буркова, Олена Касьянова, Геннадій Корнетов);

- науково-технократична, гуманітарно-феноменологічна, традиційна (Олександр Вознюк, Олександра Дубасенюк);
- традиційна, людино орієнтована (Тетяна Мієр);
- природничо-наукова, технократична, гуманістична, езотерична, поліфонічна (Олег Прикот);
- когнітивно-інформаційна, особистісна, культурологічна, компетентнісна (Галина Радчук);
- знаннєва, технократична, культурологічна, гуманістична (Катерина Яресько) тощо.

Розглянемо *систематизацію парадигм за джерелами та способами постановки освітніх завдань, характером взаємодії учасників освітнього процесу*. Дослідники виокремлюють три типи базових освітніх парадигм – авторитарну, маніпулятивну, підтримувальну, – і констатують становлення інформаційно-комп'ютерної парадигми.

1 *Парадигма авторитарної (традиційної, класичної, знаннєвої) освіти*. Ця модель освітнього процесу є орієнтованою на цінність знань; основні теоретичні установки віддзеркалюють принципи класичної дидактики; вибудовується як поетапний, керований рух учня (вихованця) від незнання до знання; тому, кого навчають (виховують), відведено роль *об'єкта* – він опановує готові істини, майже не розмірковує, не обирає власний темп засвоєння змісту освіти. Проте, не зважаючи на переважну орієнтованість авторитарної освітньої парадигми на знання, а не на особистість здобувача освіти, у ній сформувалися інноваційні моделі й технології навчання. Йдеться про технології оптимізації навчання, проблемного та розвивального навчання.

Процес навчання визнають *оптимальним* за двома критеріями: 1) якщо його зміст, структура і логіка забезпечують якісне розв'язання завдань навчання, виховання та розвитку здобувачів відповідно до вимог державних освітніх програм на рівні максимальних навчальних можливостей кожного з них; 2) якщо поставлених цілей можна досягти без перевищення витрат часу, відведених чинними навчальними планами, без перевищення максимальних норм часу.

Мета *проблемного навчання* полягає у створенні пізнавальних труднощів, для подолання яких здобувачі освіти мають докласти інтелектуальних зусиль або здобути нові знання. Об'єктивні суперечності, спеціально створені в пізнавальній діяльності, саме і становлять джерело розвитку тих, хто навчається.

Розвивальне навчання передбачає орієнтацію змісту, принципів, форм і методів освітнього процесу на загальний розвиток здобувача – його розуму, волі, почуттів, які є основою засвоєння знань, умінь і навичок. На відміну від традиційного, розвивальне навчання сприяє не лише засвоєнню знань, а й опануванню способів навчальної роботи, умінь самостійно виконувати діяльність, шукати та знаходити раціональні способи й переносити їх в умови, які безпосередньо не задані навчанням.

2 У контексті *парадигми маніпулятивної освіти* здобувач є одночасно *об'єктом* впливу та його *суб'єктом*, тобто мету і механізм розвитку проєктує педагог, але здобувач досягає результату самостійно, без втручання педагогічного працівника; організація особистісної взаємодії спрямована, з одного боку, на збереження провідної ролі педагога в освітньому процесі, з іншого – на те, щоб приховати його вплив, зробити його роль непомітною. Прикладом маніпулятивної парадигми є система вільного виховання (Марія Монтессорі) і метод проєктів (Джон Дьюї).

Головними принципами системи Марії Монтессорі є такі: 1) кожна дитина розвивається за особистим, індивідуальним планом у спеціально підготовленому середовищі; 2) завдання педагога – організувати діяльність учня так, щоб його творчий потенціал отримав максимальний розвиток; 3) здійснення самокорекції (допоможи собі сам): учень сам бачить власні помилки, а не отримує погану оцінку з боку дорослого; 4) комплектування різновікових груп, у яких доросліші учні допомагають молодшим. Отже, передбачено ставлення до дитини як до неповторної, унікальної особистості, із власною траєкторією розвитку, способами та строками освоєння навколишнього світу. При цьому від педагога вимагають

високого рівня особистісного, інтелектуального розвитку, енциклопедичної обізнаності, знання вікової та педагогічної психології.

В основу методу проєктів покладено концепцію американського філософа і педагога Джона Дьюї – представника філософії прагматизму. На його думку, значення тієї чи іншої ідеї може бути встановлене лише в результаті її практичного застосування. Основний принцип – здобуття освіти “через дію”, пошук і реальне втілення чогось нового. На сучасному етапі метод проєктів широко застосовують як освітню технологію, спрямовану на вироблення в учнів самостійних дослідницьких умінь; розвиток у них творчих здібностей і логічного мислення; об’єднання знань, отриманих у ході освітнього процесу, із пошуком нової, додаткової, інформації; залучення учнів до аналізу та розв’язання конкретних життєвих ситуацій і проблем.

З Парадигму *підтримувальної (гуманістичної) освіти* сформовано в другій половині ХХ ст. як альтернативу авторитарній і як синтез двох вище розглянутих парадигм. Головною ідеєю стає утвердження людини як самодостатньої цінності, свідомого суб’єкта своїх дій, чий вільний і всебічний розвиток є необхідною умовою суспільного поступу. У центрі цієї парадигми – особистість здобувача (учня, студента, слухача) як суб’єкта освітньої діяльності й суспільних відносин. Ця парадигма діє в системі *суб’єкт-суб’єктних* відносин. Її мета – зосередження на позитивних показниках розвитку особистості, зміцненні самооцінки здобувача освіти; спільне визначення інтересів, цілей, можливостей, а також шляхів подолання перешкод (проблем), що заважають самореалізації в навчальній, комунікативній, професійній, творчій діяльності.

Основу парадигми підтримувальної освіти визначає *особистісно орієнтований підхід*. У сучасній науці його тлумачать як:

- етико-гуманістичний принцип спілкування педагога і здобувача;
- принцип синтезу напрямів освітньої діяльності навколо головної цінності – особистості;

– пояснювальний принцип, що розкриває механізм особистісних новоутворень в освітньому процесі: ніякі зміни в життєдіяльності людини не можна пояснити без розуміння їхнього місця в самореалізації особистості;

– принцип свободи особистості в освітньому процесі в сенсі вибору нею пріоритетів, освітніх маршрутів, формування власного, особистісного сприйняття засвоюваного змісту (особистісного досвіду);

– принцип надання пріоритету індивідуальності в освіті як альтернативи колективно-нівелювальної освіти;

– ключовий методологічний принцип вивчення й організації освітнього процесу (зі специфічними цілями, змістом, технологіями), орієнтованого на розвиток і саморозвиток особистісних властивостей індивіда.

З орієнтацією освіти на надання педагогічної підтримки пов'язано запровадження *компетентнісного підходу*, який полягає в спрямуванні освітнього процесу на формування та розвиток ключових, міжпредметних і предметних компетентностей особистості – інтегрованих здатностей, що включають знання, уміння, навички, досвід діяльності, ціннісно-сміслові орієнтації, ставлення, поведінкові моделі, особистісні якості.

Парадигма педагогічної підтримки створила фундамент для розвитку в Україні *інклюзивної освіти*. Інклюзивна освіта – система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення права на освіту та права здобувати її за місцем проживання; передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах закладу загальної середньої освіти. Базисом інклюзивної освіти є почуття любові до людей і окремої особи, повага до людської гідності, позитивне сприйняття індивідуальних особливостей іншої людини, визнання її прав і свобод, бажання допомагати іншому.

4 У теперішній час набуває завершення формування новітньої *інформаційно-комп'ютерної* освітньої парадигми. Освіту, засновану на інформаційних технологіях, розглядають як третю глобальну революцію в розвитку людства (перша

пов'язана з появою писемності, друга – із винаходом друкарства).

Головна перевага цієї моделі освіти – можливість навчати на відстані велику кількість людей завдяки мережі “Інтернет”, що значно посилює освітні можливості окремих закладів, країни, світу в цілому. Інформаційно-комп'ютерна парадигма освіти спрямована на виховання в здобувачів інформаційних потреб і засобів їх задоволення, формування інформаційної грамотності й культури членів інформаційного суспільства, уведення їх у простір розуміння інформаційної картини світу, засвоєння методології, методики та технології міждисциплінарних функцій і світоглядного смислу інформації.

У надрах аналізованої парадигми створюється *ноосферно-космічна* модель освіти. На думку Наталії Поліщук (2018), це викликано переходом земної цивілізації до майбутньої ноосферно-космічної цивілізації, освоєнням людиною космосу, можливим переселенням на штучні орбітальні житлові комплекси (на зразок “циліндрів” Джерарда Кітчена О'Нейла), твердотілі планети (Місяць, Марс) або екзопланети Всесвіту (позасонячні).

Концепція ідеального образу людини майбутнього – формування особистості, якій притаманна гармонія розуму, духовності, моральності, свідомості, емоційності, мудрості, витривалості фізичного тіла. Такі властивості забезпечать людським організмам (як чоловікам, так і жінкам) здатність долати галактичні та міжгалактичні простори в десятки й сотні, тисячі й мільйони світлових років зі швидкістю, близькою до швидкості світла, витримувати перевантаження при розгоні та гальмуванні космічного корабля, стан невагомості, дію потужних сил гравітації при зупинках на екзопланетах, масивніших за Землю. Відтак, підготовка ноосферно-космічно вихованої молоді перейшла зі сфери наукових космічних теорій і футурології в негайну практичну потребу.

Визначальною ознакою сучасної освіти є її *поліпарадигмальність*. Сутність цього явища розкривають такі положення:

- можливість співіснування кількох освітніх парадигм, у рамках яких реалізують цілісні, закінчені моделі освітнього процесу;
- орієнтування процесів соціалізації особистості на різні парадигмальні установки;
- використання одним педагогом різноманітних парадигм на стратегічному (ідеологічному) й оперативному рівнях;
- залежність вибору педагогом парадигми від ступеня сформованості мотивації здобувачів (пасивної та активної установки на власний інтелектуальний розвиток);
- поєднання елементів різноманітних парадигм у межах конкретної технології освіти;
- наявність у кожної парадигмі часткових парадигм, кожній із яких властивий специфічний набір уявлень про цілі, зміст, процес освіти й виховання.

Отже, для сучасної освіти є характерною спрямованість на неперервне навчання впродовж всього життя, індивідуальну стратегію навчання, активну роль того, хто навчається, та роль викладача як модератора, фасилітатора, тьютора освітнього процесу, широке використання інноваційних технологій.

2 Ціннісні засади освіти

У загальному сенсі *цінності* – те, що має певну матеріальну або духовну вартість; важливість і значущість чогось; позитивне значення об'єктів навколишнього світу чи ідей для суспільства, соціальної групи, окремої особистості. Цінності мають історичний характер, вони змінюються під впливом різних соціокультурних норм людської життєдіяльності. Так, у стародавній Греції основними цінностями визнавалися істина, добро і краса. Християнство на передній план поставило євангельські цінності віри, надії та любові. Французька революція наголосила на ціннісній тріаді рівності, свободи, братства. Сьогодні є актуальними такі цінності, як мир, духовне багатство, солідарність, гідність, толерантність, гуманізм, демократія, громадянськість тощо.

Органічним складником загальних цінностей є освітні цінності. Саме вони закладають філософську основу стратегії розвитку системи освіти в державі, визначають напрями й ефективність освітніх реформ. *Освітні цінності* – сукупність гуманістичних пріоритетів суспільства, головні орієнтири для розвитку освіти, система соціальних цінностей, які в умовах спеціально організованого освітнього процесу стають персональними цінностями кожного здобувача.

Аксіологізацію (аксіологія – наука, що вивчає сутність, види, співвідношення і функції цінностей) вітчизняної системи освіти актуалізують такі фактори:

1 *Зміна світової освітньої парадигми* з інструментально-технократичної на гуманітарно-особистісну. Становлення інформаційного суспільства викликає розробку нових педагогічних ідей, переосмислення ціннісно-світоглядних засад освітнього процесу. Це передбачає визначення головних ціннісних установок сучасної педагогічної практики, різноманіття ціннісних орієнтацій у навчанні та вихованні, напрямів аксіологізації викладання навчальних дисциплін, змісту ціннісних стимулів до освіти.

2 *Створення суспільств мультикультурного типу* внаслідок світової глобалізаційної тенденції з притаманними їй міграційними явищами. У таких суспільствах співіснують етноси, системи цінностей яких задають власний ціннісний горизонт і механізми освітньо-виховних впливів на особистість. Виникає потреба осмислити принципові можливості: а) узгодження загальнолюдських і національних цінностей у системі освіти; б) налагодження інтеркультурного діалогу засобами освіти; в) формування та розвитку сучасної освіти на засадах полікультурності.

У зв'язку із входженням освіти в інтегровану світову культуру перед системою освіти України постає завдання переорієнтації на цінності демократії, свободи та відповідальності, поваги до особистості, солідарності, чесності, справедливості, толерантності тощо. Водночас не втрачають важливості проблеми збереження продуктивних традицій вітчизняної освіти та школи, уникнення нігілізму в сприйнятті

національних світоглядних цінностей, націоналістичного провінціалізму, ксенофобії, нетолерантного ставлення до світоглядних цінностей інших культур.

Тенденцію аксіологізації теорії освіти підсилюють ціннісно-світоглядні трансформації, що відбулися в українському суспільстві за часи набуття незалежності. Руйнація системи цінностей радянських часів призвела до стану *дезорієнтованості суспільства*, коли його цінності та норми стають нестійкими й суперечливими, коли загострюється дисбаланс між культурними цінностями та нормами суспільства або зберігаються елементи радянської системи в педагогічному досвіді.

З *Формування екранної культури* та її перетворення на самостійну культурну реальність, яка через комп'ютерні ігри, різні форми інтернет-комунікації, серіали, рекламу, токшоу, реаліті-шоу наполегливо транслює в індивідуальну і масову свідомість власні цінності та моделі поведінки. Оскільки ці установки не завжди відповідають чи навіть суперечать орієнтирам, заданим у системі освіти, зростає необхідність забезпечення конкурентоспроможності впливу освітньо-виховних практик на ціннісну свідомість особистості.

У світлі розглянутих соціокультурних змін і в контексті ідей Нової української школи вибудовуються *ціннісні засади сучасної системи освіти в Україні*. У посібнику Міністерства освіти і науки України “Ціннісні орієнтації сучасної української школи” (2019) визначено три групи освітніх цінностей – морально-етичні, соціально-правові, особистісно зорієнтовані.

Морально-етичні освітні цінності:

- гідність – усвідомлення своєї неповторності, необхідності цінувати себе, здійснювати самоаналіз;

- рівність – можливість здобути освіту незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак;

- справедливість – прагнення до пошуків правди та бажання створити справедливим своє оточення, місто, країну; неупередженість оцінювання досягнень і вчинків людей;

– толерантність і культурне різноманіття – усвідомлення неповторності кожної людини, її безумовної унікальності, яка має бути прийнята іншими; створення можливостей для утвердження та розвитку надбань різних культур, підвищення мультикультурної освіченості учасників освітнього процесу;

– турбота – потреба людини розвивати в собі бажання допомогти іншому, піклуватись про нього, прагнення побудувати турботливе суспільство;

– чесність – намагання будувати відкриті стосунки з іншими, без лицемірства чи бажання приховати суттєве; академічна доброчесність – сукупність етичних принципів, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання, провадження наукової (творчої) діяльності;

– довіра – безумовна відкритість, щирість у ставленні однієї людини до іншої, надання людині права на помилки.

Соціально-правові освітні цінності:

– верховенство права – досягнення чесного та безкорисливого балансу інтересів усіх членів суспільства, без намагання обмежити права окремо взятої людини;

– нетерпимість до корупції та фаворитизму – неприйнятність надання й отримання незаконних переваг чи обмежень в обмін на неправомірну вигоду матеріального або нематеріального характеру (оцінка, відзнака, майно, переваги, пільги; телефонне право; непотизм – потурання друзям або родичам, фаворитизм тощо);

– патріотизм – вдячність і відданість своєму народові, почуття емпатії до людей і суспільства, у якому людина народилася, виросла й де попри можливі труднощі відбувається фізичний, інтелектуальний і духовний розвиток особистості;

– екологічно-етична цінність – бажання забезпечити рівновагу у взаєминах “людина-природа” через знання та навички природоохоронної діяльності;

– соціальна відповідальність – дотримання вимог соціальних норм, що є загальноприйнятими та сприяють

ефективній взаємодії членів суспільства й забезпеченню його сталого розвитку.

Особистісно зорієнтовані освітні цінності:

– лідерство та самореалізація – усвідомлення необхідності постійного розвитку протягом усього життя, реалізації творчих здібностей, набуття навичок комунікації, роботи в команді, емоційного інтелекту;

– свобода – право на реалізацію своїх бажань, намірів, ідей; воля людини як рушійний фактор її професійної та життєвої траєкторії; відповідальність за виявлення своєї свободи, за своє самовираження.

Формування цінностей являє собою процес їхньої інтеріоризації та розглядається на сучасному етапі як пріоритетне завдання педагогіки. Повний цикл засвоєння цінностей може включати такі етапи:

- пред'явлення цінності особистості;
- усвідомлення цінності особистістю;
- прийняття цінності особистістю – отримання емоційно позитивної реакції на цінність і фіксація такої реакції;
- реалізація цінності в діяльності та поведінці;
- корекція ціннісного ставлення;
- закріплення цінності в спрямованості особистості та переведення її в статус особистісної якості.

Однак для набуття системою освіти нової якості ще не досить проголосити відданість відповідним цінностям. Необхідно, щоб на основі визнаних ціннісних пріоритетів відбувалась організація освітнього процесу, забезпечувалась узгоджена реалізація його змісту, методів і форм в освітніх закладах різних типів.

3 Суб'єкт-суб'єктні відносини в освіті

Становлення парадигми гуманістичної освіти, оновлення її ціннісних засад, інтеграція України до європейського та світового просторів, сучасні соціокультурні виклики (необхідність знання іноземних мов, розвитку національної мовної і мовленнєвої культури, культури міждержавного,

міжнаціонального, міжетнічного та міжособистісного спілкування, належної підготовки до використання комп'ютерної техніки) актуалізують проблему формування людини як єдино можливого агента поступу людства з минулого через сучасне до майбутнього.

У сучасній філософії та психології освіти подібне явище традиційно пов'язують з уявленнями про *суб'єктний* (авторський, перетворювальний) і протилежний йому *об'єктний* (виконавський, пристосовницький) *способи людського життя*. Перший із них є автентичним для людини, другий – не відповідає її сутнісним ознакам.

Суб'єкт (від лат. *subjectus* – покладене в основу) – носій предметно-практичної діяльності й пізнання, джерело активності, спрямованої на об'єкт. Відповідно *об'єкт* (від лат. *objectus* – предмет) – те (предмет, явище, особа, дійсна або уявна реальність), на що спрямована діяльність суб'єкта.

Слово “суб'єкт” – універсальне, ним позначають окремих людей, групи, суспільства, людський рід у цілому як носіїв свободи. Бути суб'єктом означає:

- виступати ініціатором, автором і творчим виконавцем своїх життєвих проєктів;
- починати причинний ряд із себе, а не бути спричиненим лише активністю інших;
- виявляти вибірковість щодо впливів природного та соціального оточення;
- перетворювати дійсність, а не тільки пристосовуватися до умов існування;
- долати зовнішні та внутрішні перешкоди, а не лише оминати їх чи зупинятися перед ними;
- протистояти тому, що може зашкодити досягненню життєво важливих цілей;
- бути вірним собі, залишатися собою і змінювати себе за власним бажанням у різних життєвих ситуаціях;
- керуватися почуттям міри та меж при здійсненні своїх впливів на світ і самого себе.

У сфері освіти як прийнятні, конструктивні та продуктивні для людської спільноти визнано *суб'єкт-суб'єктні відносини*. У

них виявляється здатність людини творити й перетворювати світ і себе в цьому світі завдяки унікальному поєднанню біологічного і соціального, індивідуального і суспільного, тілесного, душевного і духовного коренів; відстоювати своє право на унікальність, якісну своєрідність, свободу, почуттів і вчинків. Суб'єкт-об'єктні, об'єкт-суб'єктні, об'єкт-об'єктні відносини вважають менш прийнятними, неприйнятними, деструктивними та навіть руйнівними.

Суб'єкт-суб'єктні відносини – міжособистісна взаємодія учасників освітнього процесу, що реалізує базову потребу здобувача в залученні до соціуму й культури суспільства на основі рівноправного партнерства з педагогом, характеризує готовність до взаєморозуміння і взаємоповаги в процесі спілкування і діяльності. При цьому поняття “взаємодія” трактують як прямий або опосередкований *вплив* суб'єктів один на одного, що породжує їхню взаємну обумовленість і зв'язок.

Суб'єкт-суб'єктній взаємодії притаманні такі *властивості*:

- особистісне орієнтування – здатність розуміти співрозмовника;
- рівність психологічних позицій суб'єктів освітнього процесу – домінування педагога в спілкуванні є неприпустимим, він має визнати право здобувача на власну думку, позицію;
- активність усіх учасників взаємодії, здатність виробляти спільну стратегію, свідомо вдосконалювати себе;
- готовність прийняти почуття, переживання й погляди іншої людини, спілкування за законами взаємної довіри;
- використання нестандартних способів спілкування – відхід від суто рольової позиції викладача.

За своєю сутністю суб'єкт-суб'єктні відносини являють собою обмін знаннями, уміннями, інтересами, цінностями; забезпечують когнітивне, емоційне й перцептивне відображення учасниками освітнього процесу один одного, дозволяють їм усвідомити незбіг “Я-реального” і “Я-ідеального”, без чого не може відбуватися об'єктивна самооцінка та саморозвиток.

У закладах освіти функціонує система відносин різних рівнів: “педагогічний працівник – здобувач (учень, студент, слухач)”, “педагогічний працівник – колектив здобувачів”, “педагогічний колектив – батьки здобувачів”, “керівник освітнього закладу – педагогічний колектив”, відносини в колективах здобувачів і педагогічних працівників. Системоутворювальними серед них є відносини типу “педагогічний працівник – здобувач”. Ці взаємини детермінують усі інші стосунки.

Координатором суб’єкт-суб’єктної взаємодії є педагог. Від його професійної позиції – прийняття здобувача освіти з усіма його проблемами, ставлення до нього як до індивідуальності, активного діалогу з ним із дотриманням такту й делікатності, усвідомлення розвитку суб’єктності особистості як значущої педагогічної мети – залежить реалізація позиції інших учасників освітнього процесу.

Освітні суб’єкт-суб’єктні відносини включають внутрішні й зовнішні *конструкти*. Внутрішніми є власне *стосунки* між суб’єктами; зовнішніми – *спілкування та діяльність*, у процесі яких відносини формуються, виявляються і стають критеріями їхньої (спілкування та діяльності) ефективності. Суб’єктні відносини реалізуються за взаємопов’язаними *етапами*: усвідомлення своєї суб’єктності, прийняття суб’єктності іншого, перехід від суб’єкт-об’єктних до суб’єкт-суб’єктних відносин.

Виокремлюють також певні *типи* суб’єкт-суб’єктних відносин.

Перший тип характеризується тим, що педагог подає науковий матеріал і керує його осмисленням: пропонує здобувачам вербально продемонструвати розуміння засвоєної інформації (наприклад, відповісти на проблемні питання щодо її змісту).

Другий тип виявляється як допомога й підтримка здобувачів у розв’язанні складних проблем, набутті знань, умінь і навичок. У процесі такої взаємодії педагог надає здобувачам можливість самостійно пізнавати нове, набувати практичного досвіду, усвідомлювати себе суб’єктами

освітнього процесу, здійснювати рефлексію засвоєних знань, сформованих умінь і навичок.

Третій тип полягає в тому, що педагог бере на себе роль фасилітатора, дистанціює себе від прийняття рішень і певних дій, створює умови, за яких робота здобувачів буде продуктивнішою. За такого типу взаємодії суб'єкти виявляють в освітньому процесі свою ініціативність, активність, самостійність, творчість.

Суб'єкт-суб'єктні взаємини будь-якого типу мають складну *структуру*, компонентами якої є:

- мотиваційний (інтерес до партнера та потреба в стосунках із ним);

- когнітивний (сприйняття й оцінка іншого, рефлексія стосунків і усвідомлення їхніх труднощів, уявлення про оптимальні взаємини);

- емоційний (задоволеність або незадоволеність стосунками, взаємні оцінні ставлення партнерів, відчуття захищеності, комфортності чи напруженості, тривожності);

- поведінковий (тип взаємин і стиль педагогічного спілкування, спосіб поведінки в конфліктній ситуації, засоби корегування взаємин і взаємовпливу).

Щоб досягти успіхів у вдосконаленні освіти, система її суб'єкт-суб'єктних відносин має ґрунтуватися на засадах діалогу, співпраці та партнерства.

4 Міжпоколінна взаємодія в освіті

Філософія, аксіологія, психологія освіти мають бути адресними, тобто транслювати ідеї певній цільовій аудиторії. Пріоритетною аудиторією для сприйняття нових знань і цінностей є молодь, а передають ці знання і цінності представники старших поколінь. Це означає, що перед сферою освіти постає завдання організації діалогу поколінь.

Згідно з положеннями *теорії поколінь* (Михайло Бойченко, Марина Препотенська, Тім О'Рейлі, Алек Росс, Петро Саух, Anna Dolot, Neil Howe, Harold Marcuse, William Straus та ін.) глобальні зміни в розвитку цивілізації відображаються на характері

особистості, створюючи кожні 20–30 років певні покоління. Головними ознаками *єдиного покоління* є такі: по-перше, його представники мають спільний історичний і соціальний *досвід*, переживають однакові події, які більш менш тотожно на них впливають; по-друге, вони реально демонструють схожі моделі *поведінки*, що свідчать про подібність їхніх переконань; по-третє, вони виявляють більш чи менш явно *самосвідомість*, *самоідентифікацію* єдиного покоління.

Сьогодні до сфери освіти залучені принаймні *чотири* покоління, які мають різні ціннісні орієнтири, інтереси та можливості.

1 Народжені в перші три післявоєнні десятиріччя (приблизно 1946–1960 рр.) так звані “*бебі-бумери*”, вирости в роки індустріального розвитку та демографічного вибуху, їм властиві активність і оптимізм. Прогрес кіно, телебачення, ЗМІ, вихід людини в космос, ідеї сексуальної свободи й боротьба за громадянські права, холодна війна, бітломанія та ін. сприяли креативності, працездатності покоління, колективізму і готовності до відкриттів.

2 Покоління “X” (приблизно 1961–1981 рр.) – “*невідомі*”, сучасники демографічного спаду, що застали доінтернетну епоху і пережили в юності її бурхливе народження, прихильники критики інституцій влади, які усвідомлюють екологічні проблеми та вміють жити без ілюзій. Радянських представників покоління “X” формували в епоху застою, соціальних розчарувань і невлаштованості. У зв’язку з цим дане покоління деякі дослідники вважають “втраченим”, але багато його представників навчилися виживати в мінливому світі, знаходити своє покликання.

Покоління “бебі-бумерів” та “X” складають портрет *середньостатистичного педагога* в Україні. Це 40–60-річний педагогічний персонал гарних виконавців, які мають високу фундаментальну підготовку, відповідальність і дисциплінованість, але не люблять ризикувати, обережно сприймають зміни й новації.

3 Покоління “Y” (приблизно 1982–2004 рр., на зміні тисячоліть) – “*мілленіали*” – навчилися поєднувати реальний і

віртуальний простір у дозвіллі та роботі. Соціальним фоном стали наслідки розпаду СРСР, крах комуністичного міфу, падіння Берлінської стіни та залізної завіси, становлення суспільства споживання, можливість вільного пересування у світі. Типовими психологічними особливостями є пізнє дорослішання (синдром Пітера Пена – казкового персонажа, який не хотів дорослішати, уникав відповідальності), схильність до геймерства (до гри в інтерактивні, рольові ігри, ігри в карти), віртуальної залежності, філософії та езотерики (містичного вчення). При цьому “мілленіалам” властиві мобільність, прагнення до особистісного зростання, слави й популярності, здатність реагувати на зміни, ризикувати, займатися інноваційною діяльністю.

Це покоління становить майже четверту частку педагогічного персоналу закладів загальної середньої освіти й основну частину студентів закладів вищої освіти.

4 Покоління “Z” (приблизно 2005–2025 рр.) – “*центеніали*”, цифрове покоління. Разом із пізніми “мілленіалами” “центеніали” є нинішніми учнями та студентами. Формуючись в умовах інтернету, вони не уявляють життя без інформаційних технологій і проводять значну частину доби перед моніторами ПК і гаджетів. “Цифрове” покоління живе в атмосфері інформаційного спаму, постійного спілкування в соцмережах, селфі та сенсорної атаки.

Індустрія реклами, побудована на перериванні будь-якого інформаційного контенту, викликає в споживачів ефект *кліпового мислення*: фрагментарність, мозаїчність, алогічність, розрізненість і уривчастість, відсутність цілісності, швидка зміна і короткочасність повідомлень. До цього можна додати дефіцит концентрації уваги, нелюбов до читання, неприйняття довгих текстів і небажання скрупульозно працювати над ними, звичку переводити увагу з предмета на предмет, недовіру до авторитетів, індивідуалізм і незалежність, специфічний сленг, заснований на англіцизмі та не завжди зрозумілий дорослим, загальний космополітизм (ідеологія світового громадянства).

Проте для “зетів” є характерним: підвищена відповідальність не лише за себе, але й за навколишній світ;

володіння великим обсягом інформації, швидке сприйняття нової інформації, легка екстраполяція (переніс, поширення) знань з однієї сфери в іншу; задоволення від усього, що самотійно виконують, поєднання дитячої безпосередності, “дорослих” вмінь і розуміння глибин життя; свідоме ставлення до проблем справедливості, гендерної, расової та соціальної рівності (або нерівності).

Ураховуючи характеристики поколінь, стає зрозумілим, чому в останні роки є виразнішими розбіжності між педагогами і здобувачами освіти, між батьками і дітьми. Педагогам – представникам “бебі-бумерів” і “X”-покоління – важко усвідомити, що “Z”-покоління не є тими, хто буде виконувати будь-яке завдання вчителів/викладачів. “Зети” сумніваються, ставлять запитання, вимагають аргументації, чому вони мають вчити саме це, а не щось інше. Вони вміють шукати інформацію набагато швидше й ефективніше за вчителя, не терплять моральних повчань; вони мобільні, для них не існує мовних перешкод тощо.

Природно постає питання про те, на якій основі можна виробити консенсусну міжпоколінну суб’єкт-суб’єктну взаємодію в освітньому процесі. Для розв’язання цієї проблеми вчені пропонують:

- гармонізувати ціннісну шкалу кожного покоління шляхом навчання й перепідготовки педагогічного персоналу, забезпечення синергії мало дотичних паралельних “світів” учителів, батьків і дітей;

- оновити філософську методологію організації освітнього процесу: педагогіка, якщо вона не має філософського осмислення власних цілей і завдань, набуває рецептурного характеру, стає знедуховленим набором інструкцій, правил і вказівок;

- на основі усвідомлення радикальних змін в житті “мілленіалів” і “зетів” продукувати не моральні настанови, а стратегії ефективних дій щодо пом’якшення дисбалансу екзистенцій “бути” і “мати”;

- говорити з поколінням “Z” як із дорослими, використовувати візуальні засоби, ураховувати те, що в цих

здобувачів доволі рано формується власна думка, допитливість; активно залучати їх до соціальної діяльності та вільного підприємництва;

– орієнтувати виховний процес на формування цілісного духовного світу особистості, який визначає емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу і самого себе. Інтегральним результатом має стати виховання співпереживання, яке упереджує ненависть, жорстокість, агресію, стрес і песимізм;

– виробляти навички ефективно та своєчасно доводити до здобувачів освіти цінності минулих поколінь, спадщину світової науки та культури.

Отже, якщо чітко визначитися, яке саме покоління здобуває освіту, а які конкретно покоління цю освіту надають, тоді можна більш осмислено визначати зміст освіти й уникати багатьох ситуацій конфлікту та соціальних напружень в освіті, у суспільному житті в цілому.

Практичне заняття

План

Перевірка засвоєння студентами теоретичних положень із теми заняття:

- 1 Парадигмальність освіти
- 2 Ціннісні засади освіти
- 3 Суб'єкт-суб'єктні відносини в освіті
- 4 Міжпоколінна взаємодія в освіті
- 5 Мультипотенціали як суб'єкти освіти

Обговорення реферативного повідомлення “Гендерна рівність у сфері освіти”.

Виконання практичного завдання:

Усвідомлюючи певну ритмічність зміни поколінь, спрогнозуйте ознаки прийдешнього альфа-покоління, вік представників якого складає 5–10 років. Визначте роль освіти у формуванні “альфів” і виклики, що постануть перед освітніми закладами. Урахуйте, що за очікуваннями, наступне покоління

стане найбагатшим, найосвіченішим і найгуманнішим в історії людства.

Тематичне тестування.

Запитання та завдання для самоперевірки

Визначте дефініцію “освітня парадигма”. Схарактеризуйте явище парадигмальної множинності.

Як систематизують парадигми за джерелами та способами постановки освітніх завдань, характером взаємодії учасників освітнього процесу?

Чому інформаційно-комп'ютерну освітню парадигму розглядають як глобальну революцію в розвитку людства?

Із чим пов'язано формування ноосферно-космічної освітньої парадигми?

Поясніть сутність освітніх цінностей. Що спричиняє їх оновлення на сучасному етапі? Які цінності визнано актуальними в контексті ідей Нової української школи?

Розкрийте специфіку суб'єкт-суб'єктних відносин в освітньому процесі. Які типи суб'єкт-суб'єктних відносин функціонують в освітньому процесі?

Опишіть покоління людей, залучених сьогодні до сфери освіти.

Пробний тест

Виберіть правильну відповідь

1 Твердження, що освітня парадигма – це концептуальна модель освіти, яка задає певний спосіб бачення освітнього процесу й характеру педагогічної взаємодії, має у своїй основі певну наукову теорію, є

А Неправильним

Б Правильним

1 б.

2 Наявність різноманіття освітніх парадигм за умов відсутності загальної інтегративної теоретичної системи – це

- А Парадигмальна множинність
- Б Парадигмальний плюралізм
- В Поліпарадигмальність

1 б.

3 Орієнтованість на цінність знань, віддзеркалення принципів класичної дидактики, поетапний, керований рух учня (вихованця) від незнання до знання, відведення йому ролі об'єкта є ознаками

- А Авторитарної парадигми освіти
- Б Гуманістичної парадигми освіти
- В Інформаційно-комп'ютерної парадигми освіти
- Г Маніпулятивної парадигми освіти

1 б.

4 Формування інформаційних потреб, інформаційної грамотності, розуміння інформаційної картини світу є ознаками

- А Авторитарної парадигми освіти
- Б Гуманістичної парадигми освіти
- В Інформаційно-комп'ютерної парадигми освіти
- Г Маніпулятивної парадигми освіти

1 б.

5 Утвердження людини як самодостатньої цінності, свідомого суб'єкта своїх дій, зосередження на позитивних показниках розвитку особистості, зміцненні самооцінки здобувача освіти є ознаками

- А Авторитарної парадигми освіти
- Б Гуманістичної парадигми освіти
- В Інформаційно-комп'ютерної парадигми освіти
- Г Маніпулятивної парадигми освіти

1 б.

6 Твердження, що освітні цінності – це гуманістичні пріоритети суспільства, головні орієнтири для розвитку кожного здобувача й освітньої системи в цілому, є

- А Неправильним
- Б Правильним

1 б.

7 Гідність, рівність, справедливість, толерантність, турбота, чесність, довіра складають групу

- А Морально-етичних освітніх цінностей
- Б Соціально-правових освітніх цінностей
- В Особистісно зорієнтованих освітніх цінностей

1 б.

8 Твердження, що суб'єкт-суб'єктні відносини – це міжособистісна взаємодія учасників освітнього процесу, яка реалізує базову потребу здобувача в залученні до соціуму на основі рівноправного партнерства з педагогом, є

- А Неправильним
- Б Правильним

1 б.

9 Уміння поєднувати реальний і віртуальний простір у дозвіллі та роботі, пізнє дорослішання, схильність до віртуальної залежності, мобільність, прагнення до особистісного зростання, здатність ризикувати, займатися інноваційною діяльністю – це характеристики покоління

- А Бебі-бумерів
- Б "Х"
- В "У"
- Г "Z"

1 б.

10 Постійне спілкування в соцмережах, мозаїчність і уривчастість мислення, нелюбов до читання, незалежність, специфічний сленг, володіння великим обсягом інформації, швидке сприйняття нової інформації, свідоме ставлення до проблем справедливості, гендерної, расової та соціальної рівності – це характеристики покоління

- А Бебі-бумерів
- Б "Х"
- В "У"
- Г "Z"

1 б.

Усього: 10 б.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

Тематичний план змістового модуля

№ теми	Назва теми	Усього годин	Лекції	Практичні заняття	Самостійна та індивідуальна робота
3.1	Соціологічний контекст розвитку сфери освіти	15	2	2	11
3.2	Культурологічні аспекти розвитку сфери освіти	15	2	2	11
	<i>Разом</i>	<i>30</i>	<i>4</i>	<i>4</i>	<i>22</i>

Дидактичні цілі: ознайомити з особливостями освіти як соціального інституту та соціального процесу, із взаємною трансформацією суспільства й освіти; забезпечити усвідомлення ознак полікультурності освіти й освітнього середовища, полікультурної компетентності як інтегрованої властивості особистості.

Опорні поняття: освіта, соціальний інститут, соціальний процес, соціально-комунікативний процес, соціальні зміни, наздоганяюча (неорганічна) модернізація, реформування, транзит, трансформація, інтернал, постмодерн, соціалізація; культурна ідентичність, національно-культурна ідентичність, полікультурність, полікультурна освіта, полікультурне освітнє середовище, полікультурна компетентність, субкультура, молодіжні субкультури.

Засвоєння навчального матеріалу надасть здобувачеві вищої освіти можливість

знати: специфіку освіти як соціального інституту й соціального процесу, моделі суспільних змін, взаємну трансформацію суспільства й освіти, сутність соціалізації особистості; ознаки культурної ідентифікації особистості, полікультурності освіти й освітнього середовища, полікультурної компетентності, субкультурної диференціації суспільства;

уміти: характеризувати освіту як соціальний інститут і соціальний процес, пояснювати закономірність взаємної трансформації суспільства й освіти, розкривати сутність соціалізації особистості; визначати особливості національно-культурної ідентичності особистості, характеризувати чинники, мету, завдання, принципи та зміст полікультурної освіти, структуру полікультурного освітнього середовища, систематизувати молодіжні субкультури, аналізувати атрибути вітчизняних молодіжних субкультур.

Методичні рекомендації щодо роботи з модулем

Опрацьовуючи лекційний матеріал і першоджерела з тем “Соціологічний контекст розвитку сфери освіти”, “Культурологічні аспекти розвитку сфери освіти”, зверніть увагу на такі провідні ідеї: освіта як соціальний інститут являє собою сукупність осіб, певних установ, ідей, норм поведінки суб’єктів; як соціальний процес освіта – це впорядкована соціальна взаємодія людей, соціальних груп, окремих індивідів; вона трансформується відповідно до соціальних змін, є полікультурною, спрямованою на забезпечення співіснування в певному соціумі різноманітних етнічних спільнот.

Готуючись до практичних занять:

- ознайомтесь із планом їх проведення, продумайте аргументовані відповіді на питання та складіть стислі тези виступу до них;

- для самостійного вивчення питання “Соціалізація особистості” (тема 3.1) ознайомтесь із матеріалом наукової статті (Пальчинська М. В. Соціалізація особистості в умовах віртуалізації суспільства. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2019. № 2(43). С. 82–89), законспектуйте опрацьований матеріал за таким планом: 1) актуальність проблеми соціалізації особистості; 2) соціалізація як умова відтворення соціальної взаємодії; 3) первинна і вторинна соціалізація особистості; 4) віртуалізація суспільства як чинник соціалізації особистості;

– для самостійного вивчення питання “Субкультурна диференціація суспільства” (тема 3.2) ознайомтесь із матеріалом наукової статті (Бойко Л. П. Соціокультурне значення молодіжних субкультур у сучасних реаліях. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 2. С. 152–155), законспектуйте опрацьований матеріал за таким планом: 1) стан субкультурної диференціації українського суспільства; 2) сутність молодіжної субкультури; 3) соціально-психологічні ознаки молодіжних субкультур; 4) типологізація і конгломерат молодіжних субкультур; 5) специфіка вітчизняних молодіжних субкультур;

– напишіть реферат на одну з тем: “Бар’єри освітньої комунікації”, “Медіакультура сучасної освіти”;

– визначте можливі варіанти виконання практичних завдань.

Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання для самоперевірки, здійсніть пробне тестування з кожної теми модуля.

Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти

Змістовий модуль	Тема	Поточне оцінювання					
		Теоретичне питання	Практичне завдання	Самостійна робота	Індивідуальне завдання	Контрольна робота	Оцінка змістового модуля
3	3.1	8	2	2	6	10	50
	3.2	8	2	2		10	

ТЕМА 3.1 СОЦІОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ РОЗВИТКУ СФЕРИ ОСВІТИ

Лекція

План

- 1 Освіта як соціальний інститут
- 2 Освіта як соціальний процес
- 3 Моделі суспільних змін
- 4 Взаємна трансформація суспільства й освіти

Література

Арешонков В. Ю. Цифровізація вищої освіти: виклики та відповіді. *Вісник НАПН України*. 2020. № 2(2). DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-2>

Вступ до освітології : навч. посіб. / упоряд. Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. Київ : Едельвейс, 2017. С. 168–178.

Головченко Г. Медіаосвітня діяльність в Україні: аналіз нормативно-правового забезпечення. *Освітологічний дискурс*. 2020. № 3(30). С. 19–36.

Губська Г. В. Ретроспективний аналіз поняття та явища “віртуальний освітній простір” в контексті реалізації міжнародної освітньої діяльності. *Освітній дискурс: Гуманітарні науки* : зб. наук. пр. Київ : Гілея, 2019. Вип. 10(1–2). С. 35–44.

Купрій Т. Г. Соціологія освіти. *Енциклопедія Освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 962–963.

Матета О. А. Ціннісні виміри трансформації сучасного українського суспільства. *Сучасне суспільство*. 2018. Вип. 1(15). С. 87–99.

Нечитайло І. Сучасна соціологія освіти: від соціологічної теорії до освітніх практик. Київ : Кондор, 2019. С. 51–88.

Пугач Л. Ю. Соціально-комунікаційні складові комунікативної моделі. *Молодий вчений*. 2019. № 1(65). С. 150–156.

Філіпов В. К., Наливайко Л. П. Соціальний інститут освіти в умовах трансформації суспільства. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 3(56). С. 127–133.

Зміст лекції

1 Освіта як соціальний інститут

У соціології освіти поняття “соціальний інститут” означає комплекс формальних і неформальних правил, принципів, норм, установок, що регулюють різні сфери людської діяльності й організовують її в систему соціальних статусів і ролей. До соціальних інститутів відносять: сім'ю, економіку,

політику, релігію, науку, освіту. Кожен із соціальних інститутів як структурний елемент суспільства проходить довгий шлях становлення та розвитку – процес інституціоналізації, що обчислюється століттями.

Інституціоналізація освіти почалася з формування соціальної групи, для якої освітня діяльність з аматорського заняття перетворюється на професію. Поступово ця діяльність змінюється, стає ролевою, цільовою, ієрархічною; виникають спеціальні заклади (школи), виробляються норми, що регулюють процеси навчання, виховання та розвитку особистості. Згодом розгортаються процеси демократизації, висувуються гасла про рівні права людей щодо отримання освіти незалежно від соціального походження. Розуміння ролі освіти як соціального ліфта призводить до того, що шкільна освіта стає масовою, а пізніше й обов'язковою. Процеси надання/здобуття освіти створюють окрему сферу суспільного життя, яка є розгалуженою, складною і такою, що потребує законодавчої бази для її врегулювання. Освіта переростає в підсистему суспільства, один із його найважливіших соціальних інститутів.

Будь-який соціальний інститут, у тому числі й освіта, контролює та впорядковує поведінку і дії людей, виконання ними *соціальних ролей*, які відповідають певним *статусам*. Так, отримання статусу студента означає, що його діяльність буде тепер підпорядкованою встановленим (легальним) правилам. Здобувач освіти має відвідувати навчальні заняття, розв'язувати спеціальні завдання, складати заліки, іспити. Якщо людина не виконує більшість норм, її позбавляють статусу студента.

Отже, *освіта як соціальний інститут* – це соціальне утворення, що склалося історично у зв'язку з потребами суспільства в набутті окремими особами або соціальними групами життєвих компетентностей, що забезпечать високу якість і ефективність їхньої соціальної та професійної діяльності, а також трансляцію знань, умінь, досвіду творчості й ціннісних ставлень наступним поколінням. Соціальний інститут освіти являє собою, з одного боку, *сукупність осіб*,

певних установ, що забезпечені матеріальними засобами й виконують відповідні функції, з іншого – *сукупність ідей, правил, норм, стандартів поведінки* учасників освітнього процесу. Соціальний інститут освіти надає сталості та визначеності суспільним відносинам у галузі відтворення і розвитку людської культури, цілеспрямованого формування особистості, примноження інтелектуального потенціалу нації.

Ознаками інституту освіти є:

- установки та зразки поведінки – прагнення до знань, відвідуваність освітніх закладів як буденний вид активності;
- специфічні символи – шкільна форма й університетський дрескод, емблеми, гімни закладів освіти та їхніх структурних підрозділів, знакові для закладів постаті;
- утилітарні (пов'язані з практичним застосуванням) культурні об'єкти – класні кімнати й аудиторії, предметні кабінети та навчальні лабораторії, бібліотеки, стадіони;
- кодекс поведінки – “писані та неписані” правила поведінки як для учнів/студентів/слухачів, так і для вчителів/викладачів;
- ідеологія як домінантна картина світу – ціннісні установки й орієнтації, яким підпорядкована діяльність освітнього закладу та причетних до нього людей (академічна свобода, рівність у навчанні, партнерство між учасниками освітнього процесу). Однак заклади освіти можуть керуватися і зворотними установками, спрямованими на формування не вільної і творчої особистості, а такої, якою легко керувати, яка не має ані власних бажань, ані власних цілей і прагнень, здатна “розчинитися” в колективі як його частина, через що стає об'єктом маніпулювання, перебуває під загрозою виключення з колективу та повернення до індивідуально-особистої нікчемності.

Структура соціального інституту – його внутрішня будова, що її створюють складники (більші чи менші за розміром, більш або менш значущі). Унікальність структури і є тією характеристикою, за якою відрізняють один соціальний інститут від іншого. Утім, спільним для всіх інститутів є те, що до їхнього складу входять: а) певні установи й організації;

б) соціальні спільноти, групи, які забезпечують функціонування інституту.

Так, сфера освіти є соціальною *системою*, яка має особливу структуру, адже її складають внутрішні *підсистеми*: дошкільна, повна загальна середня, позашкільна, професійна (професійно-технічна), фахова передвища, вища освіта, освіта дорослих, аспірантура, докторантура, самоосвіта.

У кожній підсистемі діють:

- певні освітні заклади й організації;
- групи людей, які ці заклади й організації “наповнюють”.

Це різноманітні ясла і дитячі садки, заклади загальної середньої освіти (початкова школа, гімназія та ліцей, спеціальні школи), центри дитячої творчості, професійно-технічні та фахові коледжі, університети, інститути й академії, установи підвищення кваліфікації та перепідготовки тощо. Окрім того, компонентами структури інституту освіти є заклади управління освітою, починаючи з Міністерства освіти і науки України й закінчуючи місцевими управлінськими органами.

Соціальні спільноти та групи, які безпосередньо забезпечують діяльність закладів і організацій, це ті, хто: а) *навчає* (вихователі, учителі, викладачі, керівники, тренери, репетитори тощо); б) *навчається* (учні, студенти, слухачі); в) *адмініструє* освітній процес і управляє закладами освіти (міністр освіти, його заступники та радники; ректори, проректори, декани; директори та їхні заступники тощо). Слід зазначити, що будь-який заклад освіти має ще *допоміжний персонал* (методистів, лаборантів тощо), представники якого також є компонентами системи освіти.

Інститут освіти структурований не випадково, а відповідно до його *функцій* – соціально значущих ролей, виконуваних відносно окремих осіб, соціальних груп, інших соціальних інститутів, суспільства в цілому. Функціонал інституту освіти доволі широкий і являє собою унікальну систему, точніше – своєрідне *поле*. Від системи поле відрізняється своєю гнучкістю і рухливістю. Це поле має певне

ядро, складене з *універсальних констант освіти*. До ядерних функцій інституту освіти належать такі:

- соціально-економічна – підготовка до трудової діяльності нового покоління фахівців, представників різних професій;

- соціалізації особистості – її включення в соціальні відносини, долучення до норм і цінностей суспільства;

- соціальної інтеграції та диференціації – узгодження дій в освітньому процесі, об'єднання (інтеграція) людей в різні соціальні групи та водночас їх поділ (диференціація) на групи;

- соціальної мобільності – вертикальне та горизонтальне переміщення індивідів і груп в соціальному просторі;

- соціальної селекції, заснованої на принципі *меритократії* – справедливий відбір індивідів, найпридатніших для посідання тих чи інших соціальних позицій, з опорою на їхні здібності та схильності, але не за ознакою соціального походження, не за соціальним примусом;

- гуманістична – розвиток особистості, підвищення рівня її культури, формування відповідних особистісних якостей.

Окрім цього функції інституту освіти поділяють на специфічні й неспецифічні. *Специфічною* є одна функція – освітня, пов'язана з потребою людства в освіті громадян (для задоволення цієї потреби і виник соціальний інститут освіти). *Неспецифічні* функції – здійснення соціального контролю, регулювання соціальних відносин і поведінки людей, забезпечення соціалізації, соціальної комунікації, соціальної інтеграції й диференціації тощо – реалізують різні соціальні інститути, а не лише інститут освіти, утім кожен із них вносить свій за обсягом і змістом внесок у виконання цих функцій.

Інститут освіти виконує ще *латентні* функції, на кшталт звільнення (на деякий час) батьків від необхідності доглядати за дітьми; формування кола спілкування, мереж зв'язків, які часто зберігають значення протягом усього життя та ін.

Кумулятивний ефект від виконання інститутом освіти розглянутих функцій полягає в організації взаємозв'язку між особистістю і суспільством для підтримки його життєдіяльності як соціальної системи. Досягнення такої

цілісності стає можливим за умов, якщо всі функції освіти “працюють” на виробництво та подальшу трансляцію людської культури.

Необхідно розуміти, що далеко не завжди соціальні інститути, у тому числі освіта, виконують свої функції належним чином. Нерідко суспільство стикається з проблемою *дисфункціональності* того чи іншого інституту. Це проявляється в певних кризових явищах. Відомо, наприклад, що вища освіта забезпечує підготовку фахівців, кількість яких значно перевищує потребу ринку праці. З’ясування причини різноманітних суперечностей, визначення шляхів їхнього розв’язання і є завданням соціології освіти.

2 Освіта як соціальний процес

Соціологи розглядають освіту не лише як соціальний інститут, але і як соціальний процес.

Соціальний процес – повторювана, упорядкована за певними параметрами соціальна взаємодія. Це може бути взаємодія людей, соціальних груп, окремих індивідів або сукупність соціальних явищ, зв’язаних між собою структурними або причинними залежностями, що призводять до переходу будь-якого соціального об’єкта з одного стану в інший.

Найбільш значущими *процесуальними компонентами* освіти вважають навчання і виховання, які викликають змінення рівнів освіченості, вихованості та розвиненості особистості. Своєю чергою, процеси навчання і виховання також складені з певних процесів: процес навчання – із взаємозв’язаних процесів викладання й учіння; процес виховання – із процесів виховних впливів, прийняття їх особистістю та самовиховання.

Освітній процес здійснюють за певних *зовнішніх умов* – природно-географічних, громадських, виробничих, культурних; певного населеного пункту та/або його району; освітнього простору того чи іншого освітнього закладу – школи, коледжу, університету тощо. *Динамічності* освітній процес набуває

завдяки взаємозв'язку трьох своїх підструктур: 1) педагогічної; 2) методичної; 3) психологічної.

Особливістю процесу освіти є його *цілеспрямованість*. Освітні цілі поділяють на нормативні державні, громадські та ініціативні. *Нормативні державні цілі* – найбільш загальні бажані результати освіти, визначені в нормативно-правових законодавчих актах і державних освітніх стандартах. *Громадські цілі* продиктовані різними верствами суспільства та відображають їхні потреби, інтереси та запити, наприклад, із професійної підготовки. *Ініціативні цілі* конструють педагоги-практики й учні, з урахуванням типу освітнього закладу, профілю спеціальності й навчального предмета, а також рівня розвитку учнів і компетентності педагогів. Цілі освітнього процесу класифікують також на *формальні, офіційні* (декларовані державними управлінськими органами й закладами освіти) і *неформальні, латентні та/або приховані* (можуть суперечити офіційним цілям).

В освітньому процесі здійснюється взаємодія *суб'єктів*. Основні серед них – представники керівництва освітою в цілому, освітнього закладу, учителі й викладачі, учні та студенти, слухачі; *другорядні*, тобто такі, чий вплив не є обов'язковим і суттєвим – це батьки, представники бізнесу, роботодавці, які є споживачами результатів освіти.

У суто соціологічному контексті освітній процес є соціально-комунікативним. *Комунікація* – повідомлення або спілкування; шлях повідомлення, лінія зв'язку; процес обміну інформацією між двома чи більше особами. Комунікаціями пронизані всі сфери людського життя, у тому числі освітня, адже в процесі освіти функціонує інформаційний обмін між учителем/викладачем і учнем/студентом/слухачем.

Соціальна комунікація – процес спілкування представників різних соціальних груп в аспекті їхньої взаємодії (передачі й отримання смислової та оцінної інформації), а також в аспекті впливу на їхнє ставлення до цінностей суспільства. Виходячи з цього, освіту можна вважати *соціально-комунікативним процесом*, мета якого полягає в трансляції соціального досвіду від одного покоління до іншого.

Обов'язковими *компонентами* соціально-комунікативного процесу, а відтак і процесу освіти, є:

- *комунікант* – той, хто формує та передає повідомлення (*хто?*);

- *комунікат* – інформація, повідомлення, документ як сполучення символів, знаків, значень (їх кодування-декодування), що передаються між суб'єктами комунікації (*що?*);

- *канал* – засіб і форма передачі інформації (*як?*);

- *реципієнт* – одержувач повідомлення, якому адресують повідомлення; той, хто сприймає кодовану інформацію і декодує її зміст відповідно до власної картини світу (*кому?*);

- *зворотний зв'язок* – ефективність повідомлення, наявність або відсутність реакції на нього (*навіщо, із яким ефектом?*);

- *шум* – перекручування, яке з'являється під час комунікативного процесу та призводить до одержання повідомлення, супротивного відправленому.

Освіта функціонує в різних *видах* соціальної комунікації:

- за *характером аудиторії* – міжособистісна, групова; масова;

- за *джерелом повідомлення* – офіційна (формальна) і неформальна;

- за *каналом передачі* – вербальна (словесний, а саме: звуковий, письмовий і друкований способи обміну повідомленнями) і невербальна (старіша за вербальну та включає погляди, жести, міміку, пози, символи, танці, музику, образотворче мистецтво, скульптуру, архітектуру та навіть татування).

Передача інформації в ході соціально-комунікативного процесу вимагає певних *носіїв* – знаків (символів). Такими знаками виступають об'єкти, що розкривають зміст, яким їх наділило суспільство. Тому комунікація є процесом розшифрування знаків і прочитання їх соціальних значень. Знаками можуть бути слова, жести, пози, експресивна поведінка – сміх, посмішка, сльози, зітхання тощо. Найважливішою знаковою системою суспільства є *мова*, що

складалася історично в конкретному соціальному контексті. Мова будь-якого суспільства опосередковано відображає його структуру та “задає” специфіку соціальної комунікації.

Важливою характеристикою будь-якого соціально-комунікативного процесу є намір учасників *впливати* один на одного. Ці впливи здійснюють за допомогою різноманітних психологічних механізмів, що мають індивідуально-пізнавальний, сугестивний, емоційно-мотиваційний і соціально-психологічний характер.

Індивідуально-пізнавальні впливи прямо діють на свідомість людей, звернені до їх критичного сприйняття. Важливою характеристикою цієї групи впливів є глибина, що залежить від попереднього виховання, інформованості, життєвого досвіду, здатності аналізувати явища навколишньої дійсності. До цієї групи належать:

- переконання – свідомо аргументований вплив на іншу людину або групу людей із метою змінити їхні судження, ставлення, наміри, рішення;

- прохання – словесне звертання до людини з пропозицією задовольнити потребу або бажання ініціатора;

- примус – вимога виконувати розпорядження ініціатора, підкріплюване прихованими або явними погрозами.

Сугестивні впливи ґрунтуються на некритичному, неусвідомленому сприйнятті інформації. При сугестії спочатку відбувається сприйняття інформації, що містить готові висновки, а потім на цій основі формуються мотиви й установки певної поведінки. У міру накопичення життєвого досвіду, наукових і професійних знань сприйнятливість людини до навіювання стає нижчою, проте і в зрілому віці люди так чи інакше є схильними до нього. Цю групу утворюють:

- навіювання – вплив на підсвідомість людини або групи осіб із метою зміни їхнього стану чи відношення до питання, схвалення до певних дій;

- емоційне зараження – передача свого стану і ставлення іншій людині або групі осіб;

– маніпуляція – прихований від опонента вплив на нього, на його систему ставлень і орієнтацій.

Емоційно-мотиваційні впливи полягають у використанні бажання отримати позитивні й уникнути негативних емоцій в об'єкта впливу. Чинниками, що посилюють ефективність таких впливів, є фізична привабливість, гідність і вдача ініціатора, спільна діяльність, знаходження поруч, позитивні невербальні прояви, тривалість знайомства та частота контактів. Такими впливами є:

– самопросування – відкритий прояв людиною своєї компетентності та кваліфікації для того, щоб бути оціненою відповідно до здобутків і завдяки цьому отримати перевагу;

– формування прихильності – створення в іншій людини бажання “бути схожою”, подібною до зразка;

– ігнорування – навмисна неувважність, підкреслене неприйняття людини, тактична форма примусу або залучення уваги людини до чогось;

– деструктивна критика, напад – зневажливі або образливі судження-висловлення про особистість опонента, грубий, а іноді агресивний осуд, осміяння його негативних рис і вчинків.

Соціально-психологічні впливи, а саме *чутки* – сукупність оцінювально-нейтральних відомостей (правдивих або помилкових), які виникають з анонімних джерел і які розповсюджують неформальні канали. На відміну від офіційної інформації, чутки не є достатньо надійними, виникають за умов дефіциту інформації або недовіри до неї. Вони віддзеркалюють різноманітні суспільні ситуації, активно перетворюють настрої, думки та поведінку людей. Чутки можна класифікувати за: *змістом* (політичні, економічні, екологічні); *часовою орієнтацією* (стосуються минулого або пророкують майбутнє); *ступенем реальності* (раціональні та фантастичні); *ступенем вірогідності* (абсолютно невірогідні, просто невірогідні, вірогідні та близькі до дійсності); *результатами впливу на свідомість і поведінку людей* (ті, які хвилюють суспільну думку, але не виходять за межі явно вираженого асоціального поведіння; ті, що викликають антигромадське поведіння

певної частини населення; ті, що руйнують соціальні зв'язки між людьми та викликають масовий безлад).

Досліджуючи освіту як процес комунікації, соціологи звертають увагу на такі аспекти: а) мову освіти, її складність/легкість для сприймання певними соціальними групами, її соціально-інтегрувальні або диференціальні властивості; б) діалогічність або монологічність спілкування між тими, хто навчає, і тими, хто навчається; в) характер і механізми впливу, який справляють один на одного учасники освітнього процесу; г) символи та знаки, що транслуються освітнім середовищем.

3 Моделі соціальних змін

Соціальні зміни – процес виникнення, поширення, трансформації, зникнення суспільних і культурних явищ, соціальних відносин, інституцій, практик, способів поведінки індивідів і соціальних груп. Соціальні зміни відбуваються постійно й охоплюють усе суспільство на: *мікрорівні* – особисті зв'язки, сім'я, індивідуальні практики; *мезорівні* – соціальні групи, організації, рухи; *макрорівні* – національні й міжнародні соціальні системи. Найважливіші соціальні зміни є структурними та мають стійкий характер. Вони визначають напрям розвитку суспільства.

Соціальні зміни здійснюються в суспільстві за різними *моделями*:

- залежно від характеру переходу від одного стану до іншого – еволюційні та революційні;
- із позицій процесуальності та періодизації зміни станів – лінійні, циклічні, нелінійно-синергетичні;
- відповідно до ролі індивіда/особистості/людини в процесах соціальних змін – холистичні (цілісні) та індивідуалістичні.

Виходячи з цього, суспільство може змінюватися шляхом поступового ускладнення, тобто *еволюціонувати*. Також воно може змінюватися різко і кардинально – *революційно*, що є

досить “болючим” для суспільства, соціальних інститутів, окремих соціальних груп, індивідів.

Еволюційні та революційні етапи соціальних перетворень можуть періодично змінювати один одного – здійснюватися *циклами*. При цьому виявляються певні *закономірності* переходу від одного циклу до іншого, що дозволяє цей перехід *прогнозувати*. Однак, унаслідок надзвичайно високої динаміки більшості сучасних суспільств, процеси соціальних змін усе складніше відповідають відомим закономірностям. Оскільки ці зміни часто відбуваються під впливом *випадковостей*, аналізувати їх доцільно з позицій *синергетики* – “теорії хаосу”, – яка має потужний поняттєвий апарат, здатний пояснити роль випадковостей у перебігу глобальних і локальних соціальних процесів.

Спираючись на ідеї синергетики та враховуючи те, що в сучасних суспільствах хаотичні стани превалюють над упорядкованістю, посилюється *роль кожного індивіда* в перебігу макросоціальних процесів. Тому будь-яке колективне явище соціологи розглядають як результат дій, взаємодій, цілей, надій і думок окремих людей.

Розглянуті моделі мають універсальний характер і властиві всім сучасним суспільствам. Проте українське суспільство, за визначенням Ірини Нечитайло (2019), є особливим випадком сучасного суспільства, у якому функціонують ще інші моделі соціальних змін.

“Наздоганяюча” (неорганічна) модернізація – оновлення окремих елементів соціальних систем при збереженні якостей радянської системи внаслідок стійкості на рівні масової свідомості ностальгічних за СРСР настроїв. Майже третина українських громадян жалкують про розпад Радянського Союзу і це занадто багато для повноцінної модернізації. У ході соціологічних досліджень встановлено, що чим старшими є респонденти, чим нижчий у них рівень освіти й доходів, тим більше вони жалкують про розпад колишнього СРСР. Однак динаміка показників свідчить про стійке зменшення ностальгічних настроїв у всіх вікових групах і про помітне

прискорення цієї тенденції в останні 3–4 роки, що для українського суспільства є позитивним фактором.

Відмінною рисою цієї моделі є намагання змінити систему суспільних взаємовідносин за відсутності істотних *передумов* – розвиненого ринку, громадянського суспільства, правової держави – та за умов потужного впливу політичних факторів і авторитаризму влади, якій відведено роль керманіча модернізаційних процесів. Наслідком використання подібної моделі є первинність заходів не економічного, а політичного змісту, що забезпечує легітимізацію політичного режиму, підвищення ефективності функціонування підлеглих йому інститутів влади, досягнення консенсусу у взаєминах між панівною елітою й опозицією. “Наздоганяюча” модернізація унеможливорює швидке покращення соціально-економічної ситуації, політичні баталії набувають затяжного характеру, спричиняючи зниження рівня життя населення та наростання соціального напруження.

Реформування – ініційований владою процес перетворення (держави, галузі, сфери життєдіяльності), здійснюваний законодавчим шляхом із метою поліпшення реальної ситуації. Сутність реформування полягає в корінних змінах усього того, що стало звичним, усталеним, традиційним для суспільства. На відміну від модернізації, реформування не припускає збереження старих форм існування об’єкта і націлює на його кардинальне змінення, приведення у відповідність до нових вимог і правил навколишнього середовища, що суттєво змінилося.

Транзит – перехід суспільства до нового стану за чітко визначеною метою і зрозумілим напрямом. Зазвичай транзит інтерпретують як процес переходу всіх сфер життєдіяльності (економічної, політичної, освітньої та ін.) посттоталітарних держав до “західної моделі” устрою суспільства. При цьому темп переходу українського суспільства до такої моделі оцінюють як не дуже швидкий.

Трансформація – процес глибинних, кількісно-якісних перетворень, які пронизують усі рівні суспільства (інституційний, структурний, особистісний), у результаті чого

соціум набуває нових системних властивостей; це високий ступінь нерівноважності системи, що переходить від старого до нового соціального порядку за відсутності більш-менш виразних обрисів нового. У науковій літературі за потреби наголосити на загальності глибинних змін суспільства як складної системи використовують термін “соцієтальна трансформація”.

Головними атрибутами трансформації, що відрізняють її від інших форм соціальних змін, є такі:

- поступовість і відносно мирний характер перебігу;
- спрямованість на зміну не окремих сторін, а суттєвих якостей, що визначають соцієтальний тип суспільства;
- принципова залежність результатів від поведінки як панівної верхівки, так і масових суспільних груп;
- слабка керованість процесом, переважний вплив стихійних чинників його розвитку;
- неминучість, тривалість і глибина аномії (аномія – розпад системи цінностей, що забезпечує соціальний порядок), викликані руйнуванням старих суспільних інститутів.

Трансформацію можуть зумовити соціальні потрясіння, революції, реформаторська діяльність історичної особи, активність тих чи інших соціальних спільнот (націй, класів, народів). Трансформаційні процеси українського суспільства викликані такими *соціальними проблемами*, як-от: високий рівень безробіття і бідності, соціальна поляризація – колосальний розрив між бідними та багатими; крах колишньої системи цінностей і несформованість нової, девальвація загальнолюдських і духовно-моральних цінностей, які є основою “здорового” суспільства; корумпованість владної політичної еліти, відсутність у неї системного державницького мислення, політичний антагонізм, перманентне протистояння політичних сил; наявність інертного суспільства, позбавлення країни стратегічного бачення перспектив, постійне перебування на межі економічного, політичного та культурного краху.

Трансформація як етап розвитку суспільства відображає *перехідний стан* від того, чого вже немає, до того, чого ще

немає, але що має чи може бути. У такій ситуації набувають ваги люди, особистісні якості яких стають факторами суспільного розвитку. Вихід зі стану хаосу (аномії) прямо залежить від наявності в суспільстві особистостей, яким властива психологічна стійкість до змін, готовність до того, що ці зміни обов'язково відбудуться. Йдеться про *інтернальний тип особистості*.

Інтернал – особистість, упевнена в собі, рішуча, креативна, прагне до лідерства, із високим рівнем індивідуальної відповідальності за все, що з нею відбувається, яка вміє досягти консенсусу. Для успішного виходу суспільства зі стану хаосу необхідно, щоб інтерналів у ньому було 30–40%% (саме стільки їх у розвинених європейських державах). Попри стабільне підвищення рівня інтернальності, людей такого типу в Україні мало – приблизно 13–15%%. Більшість громадян бояться змін через невпевненість у собі, своїх здібностях, особистих життєвих силах, вони не співвідносять себе з людьми, для яких важливо бути творчими (чого не можна сказати про європейців). Психічний стан такої тотальної невпевненості вчені визначають як *“аномічна деморалізованість”*. Показники рівня аномічної деморалізованості співвідносяться з показниками рівня освіченості за принципом *зворотної кореляції*: чим нижчий рівень освіти, тим вищий рівень аномічної деморалізованості особистості.

Це доводить, що освіта є соціальним інститутом, який може забезпечити профілактику такого стану та створити сприятливі умови для формування інтернальних якостей особистості. Навіть за умов масовості вищої освіти частка особистостей-інтерналів усе ж таки є недостатньою. Можна зробити висновок, що інститут освіти не забезпечує, із певних причин, потребу суспільства в таких особистостях. Тому стає необхідним виявлення причин аномічної деморалізованості, наукового розроблення способів її подолання.

4 Взаємна трансформація суспільства й освіти

Яким би терміном не називалися соціальні зміни, здійснювані в сучасному суспільстві (модернізація, реформування, транзит, трансформація), є очевидним, що соціальна система переходить на новий рівень розвитку, до нового соціального порядку, характерного для *епохи постмодерну*, яку називають також епохою *постіндустріального, інформаційного суспільства* (остання чверть XX – початок XXI століття).

Постмодерн – комплексний стан суспільства, що відбувається в культурі, політиці, науці, освіті та інших сферах життєдіяльності, пов'язаний із пануванням інформаційного виробництва, стиранням кордонів, змішанням культурних архетипів, девальвацією цінностей. Перехід до постмодерну супроводжує використання високих технологій, упровадження віртуалізації в усі сфери життя на тлі переважання стохастичної (випадкової, імовірної) невизначеності й антидогматичного способу розуміння дійсності.

Проаналізуємо далі основні характеристики сучасної освіти, зумовлені переходом українського суспільства до постмодерну.

1 *Невизначеність* – головна ознака постмодерну. Виявляється як плюралізм думок і точок зору, множинність інтерпретацій, співіснування різних трактувань і картин світу. Ефектом невизначеності є крайній суб'єктивізм та індивідуалізм, заперечення загальнозначущих, загальнолюдських цінностей, цілей, ідеалів. Формування особистості проходить під гаслом *індивідуалізації*, що ускладнює процес досягнення соціально позитивних цілей подальшого розвитку суспільства.

2 Наслідком плюралізму думок і множинності інтерпретацій реальності є відносність істини. Знання, що транслюється в освіті, не сприймається і не має сприйматися як неспростована істина. “Справжнє” знання сьогодні виробляється в дискурсивних і соціальних практиках, які є інтерпретаціями попередніх систем. Отже, для епохи

постмодерну властивий *антидогматичний спосіб розуміння дійсності*, що йде в розріз із консервативністю інституту освіти, його схильністю до традиційних цінностей і порядків, соціальних, наукових доктрин і догм.

3 Антидогматичний спосіб розуміння дійсності призводить до *зниження статусу теоретичного знання*. Трансльоване освітою знання відкидається масовою свідомістю (особливо свідомістю сучасної молоді) як непрактичне, таке, що не приносить прибутку, є “зайвим”, “засмічує” розум. Проте теоретичне знання завжди було, є і буде фундаментом освіти, рефлексії, глибокого усвідомлення особистістю того, що відбувається з нею самою, навколо неї, у цілому світі. Критичне мислення і творча уява, формуванню яких сприяє теоретичне знання, забезпечують розвиток нелінійного мислення, яким обов’язково має володіти людина епохи постмодерну, для того, щоб не просто “виживати”, а досягати успіху і бути повноцінним суб’єктом, активно включеним в соціальні процеси.

4 Найважливішою для сучасної освіти є *віртуалізація освітнього простору* й тенденція *дистанціювання* тих, хто навчається, від тих, хто навчає, і від освітнього середовища. Популярність і поширення віртуальних, дистанційних освітніх структур може призвести до порушення функцій, які традиційно виконує інститут освіти – трансляція культури, забезпечення процесу соціалізації. Повноцінна реалізація цих функцій можлива лише в процесі безпосереднього спілкування вчитель – учень у специфічному середовищі освітнього закладу. Зростання ролі дистанційного навчання спричиняє зниження освітньої значущості таких традиційних форм навчання, як уроки, лекції, семінари; зниження культурної значущості книги; перенесення центру ваги на самостійну роботу, переважно з електронними носіями інформації, а не живими людьми; “знеособлення” контролю знань, що підвищує об’єктивність оцінки, але значно обмежує можливість оцінити здатність міркувати, робити висновки, творчо мислити.

5 Віртуалізація освітнього простору вимагає створення й розповсюдження новітніх систем колективного й особистого

зв'язку, що забезпечує доступ до всіх джерел інформації для спілкування на будь-якому рівні – особовому, міжособовому, груповому. Набуває важливості *медіатизація освіти*, засоби масової інформації (ЗМІ) стають усе більш впливовими та глибоко інтегрованими в різноманітні сфери суспільства.

Вітчизняній освіті властива певна недооцінка можливостей сучасних медіа, їхнього дидактичного і виховного потенціалу. Утім, медіатизація відкриває широкі можливості для впровадження нових форм організації навчального процесу, що відповідають потребам нового покоління. Можливими доцільно вважати три моделі взаємодії освіти з медіасферою: консервативну, асимілятивну та прогресивну.

За *консервативною моделлю* освітня система не орієнтована на використання медіа в освітньому процесі, а з боку здобувачів освіти зацікавленість у використанні медіа є високою. Свідоме саботування можливостей медіатизації, відмова від використання медіазасобів веде до втрачання для учнів/студентів/слухачів привабливості освіти. Це загострює соціальні конфлікти на ґрунті демотивації тих, хто навчається.

Модель асиміляції спрямована на застосування електронних медіа в освітньому процесі, але на засадах старих дидактичних концепцій. Комп'ютер, інтернет, мультимедійні засоби інтегруються з традиційними формами викладання. Пріоритет надано програмному забезпеченню, яке відводить здобувачам освіти пасивну роль. Така взаємодія освіти з медіа є формальною, змістовно нічого не змінюється, наслідки можуть бути такими ж самими, як у консервативної моделі.

Згідно з *прогресивною моделлю* медіа в освіті відіграють важливу роль: по-перше, вони забезпечують комунікативний і діалоговий формат освіти; по-друге, слугують основою самостійного моделювання освітнього процесу самими здобувачами. Роль учителя/викладача полягає не тільки й не стільки в трансляції знань, скільки в *менторстві* (наставництві). Діяльності учнів/студентів/слухачів властива висока ініціативність і самостійність, її здійснюють шляхом індивідуалізації навчання і виховання, розвитку творчого потенціалу кожної особистості внаслідок цікавої роботи з

інформаційними ресурсами. Навчальні заняття мають проблемний характер, їх зазвичай проводять засобами проєктної технології. Саме ця модель і має слугувати орієнтиром для організації освітнього процесу в умовах його медіатизації.

Медіатизація виконує низку *важливих соціальних функцій* – інформаційну, пізнавально-просвітницьку, морально-виховну, ідеологічну тощо. Однак вона має і *негативні соціальні наслідки*: дезорієнтація особистості в інформаційному просторі; прояви надмірного негативізму або оптимізму, поширення фрустраційних станів (напруження, тривоги через неможливість досягти бажаного); кліповість, фрагментарність, мозаїчність мислення; патологічна залежність від засобів масової інформації та комунікації, від певних жанрів медіапродукції (новин, серіалів, сенсацій, кримінальної хроніки); подання в позитивному ракурсі та сприяння сприйманню алкоголю, наркотиків, криміналу як форм “нормального” життя.

Знизити ймовірність негативних наслідків взаємодії освіти та медіасфери допоможуть такі дії: по-перше, *використовувати різноманітні медіазасоби* для осучаснення освітнього процесу та підвищення його результативності, налагодження взаємодії між його учасниками; по-друге, формувати і в педагогічних працівників, і в здобувачів освіти *критичне мислення*, здатність інтерпретувати повідомлення засобів масової інформації, уміння розуміти різні медіатексти й підтексти, навички самостійної творчої роботи, пов’язаної з пошуком, обробкою і презентацією інформаційного матеріалу.

Виклики, що постали перед сферою освіти, потребують цілісного, системного бачення актуальних соціально-освітніх проблем; координованих зусиль представників різних наук щодо розв’язання цих проблем; відповідності змін, які відбуваються сьогодні з освітою та в освіті, тим соціальним, культурним, економічним і політичним процесам, що їх спричинено переходом суспільства до нової епохи.

Практичне заняття

План

Перевірка засвоєння студентами теоретичних положень із теми заняття:

- 1 Освіта як соціальний інститут
- 2 Освіта як соціальний процес
- 3 Моделі суспільних змін
- 4 Взаємна трансформація суспільства й освіти
- 5 Соціалізація особистості

Обговорення реферативного повідомлення: “Бар’єри освітньої комунікації”.

Виконання практичного завдання:

Ураховуючи власний досвід навчання в дистанційному режимі та узагальнюючи досвід дистанційного навчання молодших школярів, отриманий вами в період проходження виробничої практики, визначте недоліки та переваги цієї форми організації освітнього процесу. Зробіть повідомлення за результатами виконаного аналізу, візьміть участь в обговоренні виступів інших студентів.

Тематичне тестування.

Запитання та завдання для самоперевірки

Визначте поняття освіти як соціального інституту.

Які ознаки притаманні інституту освіти?

Назвіть провідні (ядерні) функції інституту освіти.

Схарактеризуйте освіту як соціальний процес.

Які процесуальні компоненти освіти є найбільш значущими?

Поясніть специфіку освітнього процесу як соціальної комунікації.

Як впливають один на одного учасники освітньо-комунікаційного процесу?

Що таке соціальні зміни? За якими моделями відбуваються соціальні зміни в суспільстві?

Чи є трансформація суспільства й освіти взаємною?

Розкрийте ознаки сучасної освіти, зумовлені переходом українського суспільства до епохи постмодерну.

Пробний тест

Виберіть правильну відповідь

1 Твердження, що освіта як соціальний інститут – це соціальне утворення, складене історично у зв'язку з потребами суспільства в набутті окремими особами або соціальними групами життєвих компетентностей, є

А Неправильним

Б Правильним

1 б.

2 Включення особистості в соціальні відносини, долучення до норм і цінностей суспільства як функція інституту освіти – це

А Соціалізація особистості

Б Соціальна інтеграція та диференціація

Г Соціальна мобільність

1 б.

3 Підготовка до трудової діяльності нового покоління фахівців, представників різних професій – це

А Гуманістична функція інституту освіти

Б Соціально-економічна функція інституту освіти

В Соціально-селекційна функція інституту освіти

1 б.

4 Твердження, що освіта як соціальний процес – це повторювана, упорядкована за певними параметрами соціальна взаємодія, є

А Неправильним

Б Правильним

1 б.

5 Загальні результати освіти, визначені в нормативно-правових законодавчих актах і державних освітніх стандартах, – це

А Громадські цілі освітнього процесу

Б Ініціативні цілі освітнього процесу

В Нормативні державні цілі освітнього процесу

1 б.

6 Той, хто формує та передає повідомлення в освітньому процесі, – це

- А Канал
- Б Комунікант
- В Комунікат
- Г Реципієнт

1 б.

7 Той, хто одержує повідомлення в освітньому процесі, – це

- А Канал
- Б Комунікант
- В Комунікат
- Г Реципієнт

1 б.

8 Індивідуально-пізнавальний вплив, що виявляється в словесному звертанні до людини з пропозицією задовольнити потребу або бажання ініціатора – це

- А Переконавання
- Б Примус
- В Прохання

1 б.

9 Модель соціальних змін, що полягає в законодавчому перетворенні владою сфери освіти, – це

- А Модернізація
- Б Реформування
- В Транзит
- Г Трансформація

1 б.

10 Плюралізм думок і точок зору, множинність інтерпретацій, співіснування різних трактувань і картин світу як ознака сучасної освіти – це

- А Дистанціювання
- Б Медіатизація
- В Невизначеність

1 б.

Усього: 10 б.

ТЕМА 3.2

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ОСВІТИ

Лекція

План

- 1 Культурна ідентичність
- 2 Полікультурна освіта
- 3 Полікультурне освітнє середовище
- 4 Полікультурна компетентність

Література

Біда О. А., Дзямко В. Й., Маринець Н. В. Полікультурна компетентність як складова професійної компетентності студентів – майбутніх фахівців соціономічної сфери. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2020. № 188. С. 16–20.

Вступ до освітології : навч. посіб. / упоряд. Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. Київ : Едельвейс, 2017. С. 178–195.

Гуренко О. І. Концептуальні засади застосування культурологічного підходу до професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 3. С. 165–172.

Гуркова Т. Дефініції понять “освітній простір”, “середовище”, “освітнє середовище”. *Молодь і ринок*. 2019. № 4(171). С. 114–118.

Кругленко Л. В. Полікультурна освіта: світова та вітчизняна артикуляція проблеми. *Збірник наукових праць “Педагогічні науки”*. 2020. Вип. 90. С. 7–11.

Миропольська Н. Є., Солодка А. К. Полікультурне виховання. *Енциклопедія Освіти / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 774–775.*

Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка : монографія / К. О. Журба, І. Д. Бех, О. М. Доукіна та ін. Київ : Імекс – ЛТД, 2019. 150 с.

Сапожнік О. В. Культурологічний зміст поняття ідентичності. *Мистецтвознавчі записки*. 2019. Вип. 35. С. 27–33.

Сікорська І. М. Мультикультуралізм та його вплив на освіту. *Вісник НТУУ “КПІ”. Політологія. Соціологія. Право*. 2019. Вип. 3(43). С. 113–138.

Султанова Л. Ю. Полікультурна освіта. *Енциклопедія Освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 773–774.

Ткачова Н. О., Чжан Ю. Нормативно-правова база для формування полікультурної компетентності студентів в університетах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2019. Вип. 2(45). С. 196–199.

Хорошавіна С. Толерантність як духовна цінність і основа існування демократичного суспільства. Феномен української інтелігенції в контексті глобальних трансформацій (до 100-річчя заснування ДВНЗ “Донецький національний технічний університет”) : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Покровськ, 9–10.04.2020). Покровськ : ДВНЗ “ДонНТУ”, 2020. С. 172–177.

Зміст лекції

1 Культурна ідентичність

Людина вижила і посіла найвище місце у світі живого завдяки своїй соціальності, здатності спільних дій. У ході еволюції була сформована потреба в об’єднанні із собі подібними. Їх пошук відбувався шляхом установалення *ідентичності* (від лат. *identicus* – однаковий, тотожний) – тотожності себе з іншими. Поступово така відповідність ставала складнішою: крім соціального статусу, місця в суспільному поділі праці, в ієрархії влади, на перший план стала висуватися участь у культурі – культурному виробництві, культурному споживанні, культурному дозвіллі (культура – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії).

Внутрішній світ культури утворює ціннісно-нормативна система. Без цінностей і норм культурне буття неможливе, адже саме вони надають суспільству необхідного порядку. Тому засвоєння системи цінностей є визначальним компонентом формування культурної ідентичності. Не менш важливим є: а) відчуття індивідом власної належності до різних соціальних спільнот; б) включення у свій внутрішній світ групових норм і цінностей як особистих.

Отже, *культурна ідентичність* – ототожнення індивідом себе з певною культурною традицією/культурною групою, прийняття відповідних культурних норм, ціннісних орієнтацій, зразків поведінки, мови, культурної спадщини, історії, традицій, вірувань, культурних інновацій, а також усвідомлення свого *Я* в конкретному культурному просторі.

Культурна ідентичність має *складну структуру* і включає національну, соціальну ідентичність, ідентичність певних субкультур, расову, гендерну, релігійну та інші ідентичності. Культурна ідентичність не є чимось сталим і завершеним, вона має *процесуальну природу*, набуваючи властивостей *ідентифікації*, постійно змінюється залежно від історичної та соціальної динаміки, конструється особистістю, соціумом і самою культурою.

Для культури постмодерна характерні такі *ознаки*:

- взаємодія культур і становлення транснаціональної – глобальної культури;
- оформлення нової цивілізаційно-культурної спільності найвищого рангу – людства;
- відкидання культурної традиції попереднього етапу (модерну);
- відсутність єдиної культурознавчої теорії, разом із тим – розуміння необхідності використання всієї теоретичної спадщини для нового синтезу;
- рівноправність різноманітних стилів мислення; різних культур, незалежно від ступеня їх розвитку й довершеності; різних уподобань, стилів життя, стандартів, смаків;
- плюралізм естетичних стандартів, заперечення градації культури на “високу” та “низьку”;

– суб’єктивація всіх соціальних процесів, пов’язаних із культурною активністю різних соціальних спільнот.

Найвиразнішою ознакою постмодерну є те, що культурну ідентифікацію особистості оцінюють не як остаточно сформовану, а як *“незавершений проєкт”* у процесі свого становлення та розвитку. Це можна пояснити швидкою змінюваністю соціуму, збільшенням тривалості життя, можливістю кожної особи фізично, ментально й соціально самооновлюватися заради самозбереження.

Оскільки в культурі постмодерна не існує обмежень, кожна особа може вважати себе та інших ким завгодно, декларувати що завгодно, звільнятися від суспільства і будь-яких форм колективної ідентичності, усе більше часу проводити у віртуальних світах інтернету, переміщати туди працю і дозвілля. Люди постмодерну є залученими до ігрової культурної ідентичності, обирають собі маски, ніки, ролі, стратегії.

Систему культурних пріоритетів постмодерну складають: гуманізація і гуманітаризація всіх сфер життєдіяльності, стурбованість якістю життя, прагнення досягти успіху в соціальному плані, намагання відійти від звичних суспільних зв’язків, захист приватного життя, право на невтручання суспільства в справи конкретної людини, право на щастя, нетерпимість до приниження гідності, можливість самому вибирати головні для себе риси та згодом змінювати їх.

Отже, постмодерн активізував доволі потужні об’єднавчі, *інтеграційні процеси*, спрямовані на взаємодію та збагачення різних культур. Водночас сьогодні чітко простежується й інша тенденція – відстоювання культурних відмінностей національних спільнот. Процеси світової інтеграції не можуть перекреслити *диференціацію* національних культур, які формувалися впродовж століть в окремих країнах. Тому входження України у світовий цивілізаційний простір не заперечує українську самобутність, а відбувається шляхом інтеграції етнічних і загальнолюдських цінностей.

Сьогодні формування української національно-культурної ідентичності актуалізують такі *виклики*: 1) дихотомія

суспільної свідомості, яка, з одного боку, намагається зберегти елементи радянської ціннісної системи, а з іншого – сформувати ціннісні засади життєдіяльності на ліберально-демократичній основі; 2) військова агресія Російської Федерації, анексія та окупація територій, сепаратизм, необхідність захищати національні інтереси; 3) застарілість способів виховання здобувачів освіти різних рівнів (учнів, студентів, слухачів) – переважно масові форми роботи, директивний стиль спілкування, акцент на традиціях, ігнорування сучасних досягнень культури.

Мета формування національно-культурної ідентичності – досягнення усвідомлення *спільності долі* всіх членів нації незалежно від їх етнічного походження, формування відповідальності громадян за її (спільності долі) існування та розвиток.

На думку науковців (філософів, психологів, педагогів), письменників, громадських діячів, *ціннісними орієнтирами* у формуванні культурної ідентичності на національному рівні є такі ідеї:

- державна незалежність України, готовність захищати Батьківщину;
- підтримка дій владних структур у відстоюванні незалежності України;
- готовність допомагати народам, які ведуть боротьбу за національну свободу;
- пошана до Конституції України, державних і національних символів;
- прагнення побудувати справедливий державний лад, спрямування власних зусиль на розбудову Української держави, розвиток народного господарства;
- європейські ідеали свободи та справедливості, принципи правової держави та народовладдя;
- недоторканість прав і свобод людини;
- почуття національної гідності, національна самосвідомість, менталітет, історична пам'ять, протидія антиукраїнській ідеології;

– сприяння розвитку духовного життя українського народу, любов до рідної культури, мови, свят і традицій, усвідомлення громадянами місця країни у світі, її цивілізаційної приналежності;

– дбайливе ставлення до національних багатств і природи;

– турбота про зміцнення здоров'я громадян України.

Вагомим здобутком формування національно-культурної ідентичності *за часів незалежності* є те, що більшість українців пишаються своєю країною, вважають себе патріотами, попри всі соціально-економічні проблеми буття. Рівень прихильності до своєї держави – не нижчий за 50%, при цьому він значно зростає в умовах революційної консолідації. Нині вже не мають вирішального значення для самовизначення людини її національність і мова: головне – як особа ставиться до незалежності та суверенітету країни, чи вважає своєю систему українських цінностей. Саме тому сьогодні “українець” – це вже не національно-етнічна, а ціннісна категорія.

2 Полікультурна освіта

Українське суспільство є полікультурним, багатомовним і поліконфесійним та існує на демократичних принципах культурного плюралізму. У науковій літературі дефініцію “*полікультурність*” визначають як *стан суспільства*, характерний для поліетнічних держав, у яких є кілька етнічно різних культур. Полікультурність розглядають також як *принцип функціонування та співіснування* в певному соціумі різноманітних етнічних спільнот, із притаманною їм власною ідентичністю.

Етнокультурне розмаїття України століттями складалося в самотнію національну культуру в ході *етнічних дифузій* та *асиміляційних процесів* з елементів античної, візантійської, болгарської, скандинавської, іранської, індійської та інших культур світу. Геополітичне переплетення, діалогічність західної (“європейської”) і східної (“азійської”) цивілізацій, зумовлює відкритий характер української культури, її спрямованість на взаємодію з іншими культурами. Щодо

сучасного стану етнічного складу України, то за результатами останнього перепису населення (2001 р.) корінним народом є українці (77,8%); найчисельнішими серед представників інших народів (національних меншин) є росіяни, білоруси, молдавани, кримські татари, болгари, угорці, румуни, поляки, євреї, вірмени, греки та ін. У цій ситуації полікультурність розглядають як важливий *напрямок* у розвитку української сфери освіти.

На позначення освітнього процесу, організованого на засадах полікультурності, українські вчені використовують поняття “полікультурна освіта”. *Полікультурна освіта* як компонент загальної освіти включає організацію та зміст освітнього процесу, у якому представлено дві або більше культур, що різняться за мовною, етнічною, національною чи расовою ознаками.

Полікультурна освіта охоплює всі аспекти освітнього процесу, політики й академічного середовища закладів освіти будь-якого типу; сприяє засвоєнню знань про різні культури, усвідомленню загального й особливого в традиціях, способах життя суспільства; є пов’язаною з підвищенням рівня освіченості особистості та досягненням успіху в багатокультурному середовищі. Полікультурну освіту вважають також новою освітньою *стратегією*, новим напрямом у педагогіці, що визначає структурно-змістову організацію освітнього процесу, характер викладання навчальних дисциплін, методику виховної роботи.

У науці застосовують ще ряд споріднених понять: багатокультурна, мультикультурна, міжкультурна, інтеркультурна, кроскультурна освіта. Оскільки словотвірні складники *полі-*, *багато-*, *мульти-* мають значення *множинності* та відрізняються лише мовою походження, зазначені поняття позначають тотожні явища. Префікс *інтер-* означає перебування між, взаємодію, тому під міжкультурною та інтеркультурною розуміють освіту в суспільстві з культурною різноманітністю, організовану на засадах поваги до представників різних культур і розвитку відносин, що сприяють культурному обміну. Лексичне значення слова *крос*

(від англ. *cross* – перехресний, взаємний, гібрид, синтез, симбіоз) дозволяє трактувати кроскультурну освіту як таку, що ґрунтується на перетині культур, їхньому взаємопроникненні, взаємозв'язку, зіставленні, синтезі, на врахуванні міжкультурних відмінностей. Наведені поняття можна вважати синонімами базового поняття “полікультурна освіта”.

Чинники, що зумовлюють необхідність полікультурної освіти: зростання етнічної та расової свідомості людей, міграційні процеси та міжкультурні контакти, негативні демографічні процеси; глобалізація світу, що змінює не лише економіку, політику, але й систему міжкультурних зв'язків; розширення міжнародної співпраці, що вимагає діалогу між націями і їхніми культурами; розвиток планетарної макроекономіки; удосконалення інформаційної сфери й комунікаційних систем, які дозволяють народам зближуватися, долати територіальні, мовні, релігійні, культурні бар'єри; прагнення окремих осіб і цілих народностей мати свою етнічну ідентичність тощо.

Мета полікультурної освіти – формування особистості, здатної до активної й ефективної життєдіяльності в багатонаціональному культурному середовищі. Така особистість має бути всебічно розвиненою, мати високі етичні ідеали, шанувати свою та інші культури.

Завданнями полікультурної освіти є: виховання почуття національної гідності, любові до Батьківщини, пошани до культури свого народу, етнічної самоідентифікації; формування уявлення про культурно-національне розмаїття світу, виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей, толерантності в процесі взаємодії з носіями інших культур.

Основні характеристики полікультурної освіти:

- полікультурна освіта – це трансформаційний процес, який надає особі можливість розширити межі свого культурного досвіду та збагатити його через взаємодію з іншими культурами;

- полікультурна освіта є динамічним процесом, що спрямовує суб'єктів критично мислити, аналізувати

інформацію, а також контактувати та співпрацювати з представниками різних культур;

- полікультурна освіта передбачає захист усіх етнічних, релігійних, мовних, регіональних та інших соціальних груп, що можуть зазнавати дискримінації;

- полікультурна освіта є антидискримінаційною, вона заперечує будь-які прояви етноцентризму, ксенофобії, расизму, сексизму й інших порушень прав людини;

- полікультурна освіта – це інтеграція різних культурних спільнот у єдине громадянське суспільство, формування громадянської та соціальної відповідальності за громаду, регіон, країну і світ у цілому;

- полікультурна освіта стосується всіх категорій здобувачів освіти, незалежно від ступеня їхньої культурної багатоманітності чи однорідності.

Полікультурна освіта ґрунтується на таких *принципах*:

- гуманізму – визнання людини основною цінністю світової цивілізації, її прав на свободу, щастя і розвиток, виявлення всіх її здібностей незалежно від расової, етнічної та культурної приналежності;

- толерантності – усвідомлення рівноправності й рівноцінності всіх народів і їхніх культур, відмова від культурно-освітньої монополії у ставленні до інших народів;

- культуродоцільності – здійснення громадянського виховання в єдності з усебічним вивченням історико-культурного розвитку всіх народів, які проживають в Україні;

- діалогу культур – розуміння культурної багатогранності й поліфонічності світу, організація освітньої діяльності як діалогу культур у просторі та часі;

- етнопсихологізації – створення оптимальних умов для прилучення народів до інших культур на основі врахування їхніх ментальних особливостей;

- етнопедагогізації – виховання з опорою на національні традиції, обрядовість, звичаї народів України;

- полілінгвізму – опанування кількох мов, особливо мов народів, які проживають поряд, що є умовою успішного

прилучення до інших культур і показником готовності до діяльності в полікультурному середовищі;

- системності – забезпечення цілісності, взаємозв'язку та взаємозумовленості всіх компонентів полікультурної освіти;

- діяльнісному – опанування вмінь і навичок позитивної взаємодії з представниками різних етнокультурних систем.

Зміст полікультурної освіти включає такі елементи:

- 1) розвиток у здобувачів освіти культурної ідентичності як умова розуміння і входження в полікультурне середовище;
- 2) опанування основних понять про розмаїття світу;
- 3) виховання позитивного емоційного ставлення до розмаїття культур;
- 4) формування вмінь як компонентів поведінкової всесвітньої культури.

Рівнями полікультурної освіти є: етнічний, громадянський, глобальний. *Етнічний* рівень передбачає прилучення до свого етносу і знайомство з етнокультурою інших народів, формування толерантності до інших людей, освоєння культури міжнаціонального спілкування. *Громадянський* рівень означає розвиток громадянської позиції, патріотичних почуттів, усвідомлення себе громадянином країни, Європи, світу. *Глобальний* рівень виявляється в усвідомленні системи знань про права і свободи людини, формування на цій основі позитивного досвіду спільного існування в полікультурному суспільстві.

Функції полікультурної освіти:

- філософсько-культурологічна – націленість на формування етнічної самосвідомості особистості як складової частини планетарної свідомості;

- етико-гуманістична – урахування ідеї полікультурності суспільства й етики міжнаціонального спілкування, відображення в змісті освіти і способах освітньої діяльності культурного досвіду людства в його конкретних етнонаціональних формах;

- гуманітарно-гностична – спрямованість на формування активного пізнавального інтересу до рідної та зарубіжної культур;

– рефлексивно-виховна – розуміння важливості культурного різноманіття для розвитку особистості та прогресу цивілізації; становлення етичних уявлень і оцінок, пов'язаних із культурним плюралізмом; створення умов для перетворення їх в стійкі переконання і навички конструктивної гуманної поведінки;

– особистісно-розвивальна – розвиток у людини інтересу до себе, формування системи потреб, інтересів, установок, спрямованих на усвідомлення себе як особистості.

Отже, полікультурна освіта сприяє формуванню молодого покоління, вільного від негативних етнокультурних стереотипів, яке володіє розвинутим почуттям поваги до інших культур, уміє жити в злагоді з представниками інших культур, знає, цінує і поважає свою культуру, історію і традиції.

3 Полікультурне освітнє середовище

Освітнє середовище – сукупність установлених в освітньому процесі організаційно-педагогічних умов, обставин, чинників, можливостей, а також міжособистісних відносин (стосунків), що впливають на формування особистості із заданими якостями.

Освітнє середовище являє собою складну систему; воно акумулює матеріальні, інтелектуальні, культурні, програмно-методичні, організаційні, технічні ресурси та забезпечує формування особистості в її різноманітних проявах. Освітнє середовище впливає на всі структури особистості: *біологічну* – щодо збереження та розвитку здоров'я; *психологічну* – в аспекті забезпечення психічної стабільності, психогігієни, захисту від негативних впливів; *соціальну* – стосовно органічного включення особистості в систему соціуму, систему соціальних відносин.

Полікультурне освітнє середовище – різновид освітнього середовища, у якому взаємодіють представники різних соціокультурних груп, що різняться за національною, етнічною належністю, релігійними, етнічними, культурними орієнтаціями, фізичними та розумовими характеристиками.

Структуру полікультурного освітнього середовища складають такі компоненти: особистісний, аксіологічно-смысловий, інформаційно-змістовий, організаційно-діяльнісний, просторово-предметний.

Особистісний компонент включає всіх суб'єктів полікультурного освітнього процесу в кількісному та якісному вимірі. Це взаємодія, взаємовплив, взаємостосунки вчителів/викладачів і учнів/студентів/слухачів, взаємостосунки педагогічних працівників, взаємостосунки здобувачів освіти, взаємостосунки учасників різних соціокультурних, субкультурних, статево-вікових груп. Саме особистісному компоненту належить провідна роль у формуванні неповторного полікультурного освітнього середовища.

Аксіологічно-смысловий компонент – це місія, візія, стратегія, цінності, традиції, церемонії, ритуали освітнього закладу, наповнені полікультурними смислами.

Інформаційно-змістовий компонент – освітні й освітньо-професійні програми, навчальні плани, які реалізуються в закладах освіти, візуалізована і текстова інформація, інформаційно-рекламні об'єкти, інтернет-сайти, що містять культурно спрямовану інформацію, позашкільні (позаавдиторні) та соціальні проєкти, нормативні документи, які регламентують діяльність і взаємодію суб'єктів полікультурного освітнього процесу.

Організаційно-діяльнісний компонент – форми, методи, технології, стилі взаємодії суб'єктів полікультурного освітнього процесу, стилі поведінки, способи комунікації, формальні та неформальні управлінські структури.

Просторово-предметний компонент – матеріально-технічна інфраструктура, аудиторний фонд, комп'ютерний парк, програмні засоби для зберігання, обробки та передачі інформації, бібліотечні ресурси, побутові умови, дизайн, обладнання приміщень тощо.

Полікультурне середовище в освітніх закладах створюють в різних *напрямах*:

– упровадження стратегії *“множинної акультурації”* на всіх рівнях діяльності закладу освіти – створюють умови для того, щоб здобувачі, з одного боку, мали можливість вибору культурної ідентифікації, а з іншого – усвідомлювали себе членами єдиної нації та світового товариства, поділяли культурні цінності державного і планетарного рівня;

– *навчання всього персоналу*, що працює в освітньому закладі, а не лише педагогічних працівників і здобувачів освіти, умінню *міжкультурної комунікації*, починаючи від керівника та закінчуючи бібліотекарем, лаборантами, робітниками їдальні. Таке навчання здійснює відповідний орган управління освіти, як правило, у канікулярний час на базі певного освітнього закладу у формі робочих семінарів, тренінгів, круглих столів за участю відповідних експертів;

– залучення здобувачів і педагогів до спільної *соціально-перетворювальної діяльності* в процесі реалізації практико-орієнтованих освітніх, культурних і соціальних *проектів*. Під час виконання таких проектів створюють реальні передумови для розвитку в його учасників толерантності, виховання адекватного ставлення до культурних відмінностей, розуміння й прийняття іншої культури, усвідомлення себе громадянином держави;

– *наочне відображення культурного різноманіття складу здобувачів* у класних приміщеннях, навчальних аудиторіях, рекреаційних холах, бібліотеці, освітніх центрах. У поліетнічних освітніх закладах в учнів/студентів/слухачів має бути можливість ознайомитися з історією, літературою, мистецтвом своєї культурної групи, а також із культурними досягненнями домінуючої та національної культури під час відвідування різних виставок, проведення фотосесій, прослуховування радіо, перегляду телепередач;

– запровадження так званого *“компенсаторного навчання”*. Воно охоплює учнів і студентів, родини яких мають низький соціально-економічний статус, є представниками релігійних або етнічних меншин, мігрантів, перебувають за межею бідності. Мета такого навчання – максимальна нейтралізація недоліків у навчанні й вихованні певних груп дітей, зокрема

представників етнічних меншин, гнучка реакція на соціокультурні зміни середовища;

– *організація білінгвальної освіти*, основний принцип якої полягає у двомовності, двокультурності навчання. Цей принцип припускає, що учні/студенти можуть навчатися за двомовними програмами, не лише вивчати другу мову, але й спілкуватися, функціонувати у двох культурах;

– здійснення цілісного полікультурного освітнього процесу в *єдності навчальної та позанавчальної діяльності*. Це передбачає: проведення різноманітних заходів із використанням методики “занурення в національну культуру”, етнонаціонального спілкування, відкритих міжкультурних діалогів, форум-театру; організацію фестивалів національностей, днів національної культури, конкурсів творчих робіт, дослідницької діяльності з вивчення традицій, історії, культури тощо.

Головнішою підсистемою, провідним суб’єктом полікультурного освітнього середовища є *педагог*. Полікультурна освіта висуває до нього специфічні *вимоги*: знання етнографії, усвідомлення власної культурної ідентичності, подолання етнокультурних стереотипів й упереджень, однаково високі очікування від усіх школярів, незалежно від їхньої етнічної приналежності, вміння інтегрувати ідеї полікультурності в зміст навчальної дисципліни, побудова толерантних відносин з учнями, їх батьками тощо.

Учитель/викладач має враховувати в організації пізнавальної діяльності здобувачів їхній власний соціокультурний досвід і створювати умови для використання цього досвіду в досягненні академічних успіхів, у розвитку соціальної активності. Крім того, йому необхідно вміти розкривати в процесі спілкування з учнями/студентами/слухачами переваги домінувальної культури в житті суспільства, той вплив, який ці переваги здійснюють на інші культури та їхніх носіїв, визнавати право на існування інших культур, створювати в класі/групі доброзичливу атмосферу, щоб усі здобувачі, незалежно від

культурної належності, почували себе впевнено, могли реалізувати свої пізнавальні та соціальні потреби.

У науковому обігові, крім терміну “полікультурне освітнє середовище”, застосовують ще дефініцію “полікультурний освітній простір”. Науковці визначають їх близькими за значенням, але не синонімічними. Полікультурне освітнє середовище обов’язково передбачає присутність у ньому людини, взаємовплив і взаємодію із суб’єктами. Полікультурний освітній простір може існувати й без людини; щодо середовища простір є конструктом вищого порядку, у якому можуть знаходитися декілька середовищ.

Найвищою цінністю полікультурного освітнього середовища є *людина, особистість*; зміст і мета полікультурної освіти пов’язані з його розвитком, соціально-педагогічною підтримкою, захистом індивідуальності.

4 Полікультурна компетентність

Результатом полікультурної освіти, здійснюваної у відповідному полікультурному середовищі, є полікультурна компетентність особистості.

Полікультурна компетентність – інтегрована особистісна якість, що об’єднує в собі знання, уміння, цінності, які забезпечують здатність людини успішно взаємодіяти з носіями інших культур на основі прояву толерантності та взаємоповаги.

Структуру полікультурної компетентності складають такі компоненти:

- аксіологічний (мотиваційно-ціннісний) – мотиви, мета, ціннісні установки особистості, спрямованість на особистий культурний розвиток, намагання брати участь у житті суспільства на засадах взаєморозуміння, толерантності, емпатії, безконфліктності, відповідальності;

- когнітивний (знаннєвий) – система полікультурних знань з історії, соціології, етносоціології, права, економіки, політології, літератури, культурології, мистецтва у галузі етнічних культур, здатність до систематизації й узагальнення здобутих знань;

– регуляторно-поведінковий – уміння, навички та досвід інтерактивної комунікації з представниками різних етнокультурних груп поліетнічного суспільства;

– емоційно-оцінний (афективний) – позитивне ставлення до реалій полікультурного суспільства, до етнокультур і їхніх представників, повага до іншокультурності;

– особистісно-рефлексивний – самоусвідомлення, самооцінка полікультурних знань, самоконтроль власних дій, прагнення до самовдосконалення.

Напрями формування полікультурної компетентності:
а) засвоєння особистістю різнопланової полікультурної інформації; б) опанування способів її поповнення й оновлення в процесі самостійної роботи; в) накопичення досвіду різних видів діяльності в сучасному суспільстві.

Ступінь сформованості полікультурної компетентності визначають за такими рівнями. *Низький (полікультурно-дезорієнтований)* – характеризується низькою чутливістю до полікультурних норм, порушенням їхньої ієрархії, відсутністю вмінь і навичок або неготовністю застосовувати ці вміння та навички в освітній і професійній діяльності. *Середній (полікультурно орієнтований)* – виявляється в ситуативному інтересі до пізнання особливостей культурної ситуації, у нестабільних і неповних знаннях етнічної та світової культури, нестійких навичках і вміннях полікультурної діяльності. *Високий (полікультурно-ціннісний і особистісно-значущий)* рівень свідчить про усвідомлення цінності, важності полікультурних якостей особистості для суспільства, освітньої та професійної діяльності для стабільності полікультурних знань, навичок і вмінь.

Ученими визначено *педагогічні умови*, що забезпечують ефективне формування полікультурної компетентності.

Першою умовою є організація відповідної *підготовки педагогів*. Це вимагає опанування ними основ “*міжкультурної педагогіки*” – засвоєння знань і вироблення вмінь у царинах полікультурної взаємодії, етнопедагогіки, етнопсихології, дидактики, а також у галузі психолого-педагогічного супроводу

процесу формування в здобувачів полікультурної компетентності.

Окрім цього, педагоги мають опанувати основні принципи функціонування *“міжкультурної школи”* та забезпечити їх усвідомлення здобувачами. Основними серед цих принципів є: 1) заперечення будь-яких проявів нетерпимості, культурної дискримінації та ксенофобії; 2) виховання особистості в дусі демократії, плюралізму, верховенства закону і поваги кордонів; 3) формування навичок взаємодіяти з людьми на засадах рівності та співробітництва, запобігати конфліктам; 4) розпізнавання власних емоцій і управління ними; 5) розуміння інших людей, готовності вести діалог на демократичній основі.

Друга педагогічна умова формування полікультурної компетентності – активізація процесу *засвоєння відповідних знань в аудиторній і позааудиторній пізнавальній діяльності*. Суб'єкти педагогічної взаємодії мають засвоїти: а) знання про сутність етнічної культури та її місце в житті кожного народу; б) інформацію про різноманітність і особливості різних субкультур, їх взаємодію та взаємовплив; в) норми комунікації з представниками інших культур, правила міжнародного етикету; г) зміст основних державних і міжнародних документів про організацію міжнародних відносин. Важливо також забезпечити опанування здобувачами освіти знань, які дадуть змогу здійснювати рефлексію власної поведінки під час взаємодії з представниками інших культур, підвищувати рівень полікультурної компетентності.

Третя педагогічна умова передбачає *набуття досвіду компетентної поведінки шляхом занурення у відповідне полікультурне освітнє середовище*. Реалізація цієї умови сприяє формуванню в молоді позитивного емоційно-ціннісного ставлення до представників усіх народів і їхніх культур, прояву позитивного ставлення до кожної людини, незалежно від її етнічної, мовної, політичної, релігійної та культурної приналежності, поваги до її національних традицій і звичаїв, допомагає особистості звільнитися від забобонів і стереотипів у сфері культури.

Сформована полікультурна компетентність дозволить особистості взаємодіяти із суспільством, соціумом й іншими людьми, уникнути ситуацій міжетнічної та міжрасової напруженості, дотримуватися мовленнєвого такту і соціальної ввічливості.

Практичне заняття

План

Перевірка засвоєння студентами теоретичних положень із теми заняття:

- 1 Культурна ідентичність
- 2 Полікультурна освіта
- 3 Полікультурне освітнє середовище
- 4 Полікультурна компетентність
- 5 Субкультурна диференціація суспільства

Обговорення реферативного повідомлення: “Медіакультура сучасної освіти”.

Виконання практичного завдання:

Розробіть питання для анкетування студентів щодо оцінки якості полікультурного освітнього середовища Бердянського державного педагогічного університету. Проведіть анкетування студентів вашої академічної групи. За результатами анкетування зробіть висновок про стан полікультурного освітнього середовища цього освітнього закладу. Сформулюйте рекомендації щодо оптимізації полікультурного освітнього середовища БДПУ.

Тематичне тестування.

Запитання та завдання для самоперевірки

Що таке культурна ідентичність?

Які виклики актуалізують формування української національно-культурної ідентичності на сучасному етапі?

Розкрийте головні ціннісні орієнтири у формуванні культурної ідентичності на національному рівні.

Поясніть сутність полікультурної освіти. Які чинники зумовлюють необхідність організації полікультурної освіти?

У чому полягають мета і завдання полікультурної освіти?

За якими принципами функціонує полікультурна освіта?

Наведіть елементи змісту полікультурної освіти.

Визначте поняття полікультурного освітнього середовища, обґрунтуйте його компоненти.

Схарактеризуйте полікультурну компетентність як інтегровану якість особистості.

Опишіть педагогічні умови, що забезпечують ефективне формування полікультурної компетентності.

Пробний тест

Виберіть правильну відповідь

1 Твердження, що культурна ідентифікація – це ототожнення індивідом себе з певною культурою, прийняття відповідних культурних норм, усвідомлення свого *Я* в конкретному культурному просторі, є

А Неправильним

Б Правильним

1 б.

2 Твердження, що мета національно-культурної ідентичності полягає в досягненні усвідомлення спільності долі всіх членів нації незалежно від етнічного походження, є

А Неправильним

Б Правильним

1 б.

3 Організація та зміст освітнього процесу, у якому представлено дві або більше культур, що різняться за мовною, етнічною, національною чи расовою ознаками, – це

А Молодіжна субкультура

Б Полікультурна компетентність

В Полікультурна освіта

Г Полікультурне освітнє середовище

1 б.

4 Визнання людини основною цінністю світової цивілізації, її прав на свободу, виявлення всіх її здібностей

незалежно від расової, етнічної та культурної приналежності є вимогами принципу

- А Гуманізму
- Б Культуродоцільності
- В Системності
- Г Толерантності

1 б.

5 Усвідомлення рівноправності й рівноцінності всіх народів і їхніх культур, відмова від культурно-освітньої монополії у ставленні до інших народів є вимогами принципу

- А Гуманізму
- Б Культуродоцільності
- В Системності
- Г Толерантності

1 б.

6 Твердження, що полікультурне освітнє середовище – це освітнє середовище, у якому взаємодіють представники різних соціокультурних груп, які різняться за національною й етнічною належністю, релігійними та культурними орієнтаціями, є

- А Неправильним
- Б Правильним

1 б.

7 Місія, стратегія, цінності, традиції, церемонії, ритуали освітнього закладу, наповнені полікультурними смислами, – це

- А Аксіологічний компонент полікультурного освітнього середовища
- Б Інформаційно-змістовий компонент полікультурного освітнього середовища
- В Організаційно-діяльнісний компонент полікультурного освітнього середовища
- Г Просторово-предметний компонент полікультурного освітнього середовища

1 б.

8 Матеріально-технічна інфраструктура, аудиторний фонд, комп'ютерний парк, програмні засоби, бібліотечні ресурси, побутові умови, дизайн і обладнання приміщень – це

- А Аксіологічний компонент полікультурного освітнього середовища

- Б** Інформаційно-змістовий компонент
полікультурного освітнього середовища
- В** Організаційно-діяльнісний компонент
полікультурного освітнього середовища
- Г** Просторово-предметний компонент
полікультурного освітнього середовища

1 б.

9 Твердження, що полікультурна компетентність – це знання, уміння, цінності, які забезпечують здатність людини успішно взаємодіяти з носіями інших культур, є

- А** Неправильним
- Б** Правильним

1 б.

10 Уміння, навички та досвід інтерактивної комунікації з представниками різних етнокультурних груп поліетнічного суспільства – це

- А** Емоційно-оцінний компонент полікультурної компетентності
- Б** Когнітивний компонент полікультурної компетентності
- В** Особистісно-рефлексивний компонент полікультурної компетентності
- Г** Регуляторно-поведінковий компонент полікультурної компетентності

1 б.

Усього: 10 балів

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Базові

Аброськін В. В. Концептуальні засади державної політики у сфері вищої освіти України: адміністративно-правовий аспект. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*. 2020. № 2(89). С. 94–103.

Арешонков В. Ю. Цифровізація вищої освіти: виклики та відповіді. *Вісник НАПН України*. 2020. № 2(2). DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-2>

Батечко Н., Михайліченко М. Еволюція освітніх парадигм у сучасному науковому дискурсі. *Освітнологія*. 2020. № 9. С. 29–37.

Біда О. А., Дзямко В. Й., Маринець Н. В. Полікультурна компетентність як складова професійної компетентності студентів – майбутніх фахівців соціономічної сфери. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2020. № 188. С. 16–20.

Бойко Л. П. Соціокультурне значення молодіжних субкультур у сучасних реаліях. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 2. С. 152–155.

Бойченко М. Завдання для філософії освіти в Україні у світлі теорії поколінь. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2019. № 2(25). С. 8–34.

Бесчасний В. М. Заклади вищої освіти як повноцінні суб'єкти господарювання. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 4(65). С. 90–97.

Большая О. Функціонування ринку освітніх послуг та ринку праці України. *Витоки педагогічної майстерності*. 2019. Вип. 24. С. 5–9.

Вербицька А. В. Франчайзинг освітніх послуг як напрям диверсифікації фінансових джерел закладів вищої освіти. *Бізнес Інформ*. 2019. № 9. С. 85–91.

Вітренко Ю. М. Економіка освіти. *Енциклопедія Освіти / НАПН України* ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 280.

Вступ до освітології : навч. посіб. / упоряд. Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. Київ : Едельвейс, 2017. 382 с.

Ганаба С. О. Філософія дидактики: контексти, стратегії, практики : монографія. Суми : Університетська книга, 2020. 334 с.

Герасименко М. В. Соціальні наслідки функціонування новітніх інформаційно-комунікативних технологій. *Філософські обрії сьогодення* : зб. наук. пр. / за заг. ред. Берегової Г. Д., Рупташ Н. В. Херсон : ДВНЗ "ХДАУ", 2018. С. 38–43.

Головченко Г. Медіаосвітня діяльність в Україні: аналіз нормативно-правового забезпечення. *Освітологічний дискурс*. 2020. № 3(30). С. 19–36.

Господарський кодекс України : офіційний текст : за станом на 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Губська Г. В. Ретроспективний аналіз поняття та явища "віртуальний освітній простір" в контексті реалізації міжнародної освітньої діяльності. *Освітній дискурс: Гуманітарні науки* : зб. наук. пр. Київ : Гілея, 2019. Вип. 10(1–2). С. 35–44.

Гуренко О. І. Концептуальні засади застосування культурологічного підходу до професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 3. С. 165–172.

Гуркова Т. Дефініції понять "освітній простір", "середовище", "освітнє середовище". *Молодь і ринок*. 2019. № 4(171). С. 114–118.

Державні стандарти освіти і національне освітнє законодавство : навч. посіб. / Г. В. Лаврик, Г. В. Терела, Т. О. Харченко та ін. ; за ред. Г. В. Лаврик. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 208 с.

Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 25.08.2022).

Калініна Л. М., Онаць О. М. Заклад загальної середньої освіти (ЗЗСО). *Енциклопедія Освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 341.

Ковтунець В. В. Державна політика у сфері освіти. *Енциклопедія Освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 207.

Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308#Text (дата звернення: 25.08.2022).

Конвенція про визнання учбових курсів, дипломів про вищу освіту та учбових ступенів у державах регіону Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_261#Text (дата звернення: 25.08.2022).

Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 25.08.2022).

Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Кремень В. Г. Філософія освіти. *Енциклопедія Освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 1059.

Кругленко Л. В. Полікультурна освіта: світова та вітчизняна артикуляція проблеми. *Збірник наукових праць "Педагогічні науки"*. 2020. Вип. 90. С. 7–11.

Купрій Т. Г. Соціологія освіти. *Енциклопедія Освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 962–963.

Либак І. А. Сучасні детермінанти гармонізації ринків праці та освітніх послуг. *Економіка та суспільство*. 2020. Вип. 22. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/78/73> (дата звернення: 25.08.2022).

Лисинюк М. В. Медіакультура: сутнісні особливості і функції. *Питання культурології*. 2020. № 36. С. 38–48.

Матета О. А. Ціннісні виміри трансформації сучасного українського суспільства. *Сучасне суспільство*. 2018. Вип. 1(15). С. 87–99.

Мединська Ю. Інтегративний характер освітології. *Вітакультурна методологія: антологія. До 25-річчя наукової*

школи професора А. В. Фурмана : кол. моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 116–118.

Мелков Ю. О. Парадигма. *Енциклопедія Освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 700–701.

Миропольська Н. Є., Солодка А. К. Полікультурне виховання. *Енциклопедія Освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 774–775.

Мієр Т. Сутність освітніх парадигм і поліпарадигмальних проявів у багатовимірній педагогічній реальності та особистісній самореалізації студентів під час е-навчання. *Педагогічна освіти: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2020. № 34(2). С. 73–83.

Москальова Л. Ю. Тьюторський супровід у закладах освіти як стратегія духовно-морального розвитку особистості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2019. Вип 1. С. 114–123.

Мосьпан Н. Вища освіта та ринок праці в Україні: десятиліття взаємодії. *Освітологічний дискурс*. 2021. № 1(32). С. 20–38.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 25.08.2022).

Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с.

Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка : монографія / К. О. Журба, І. Д. Бех, О. М. Доукіна та ін. Київ : Імекс – ЛТД, 2019. 150 с.

Нечитайло І. Сучасна соціологія освіти: від соціологічної теорії до освітніх практик. Київ : Кондор, 2019. 296 с.

Ногас Н. Державна політика у галузі освіти України: сутність та зміст. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1(21). С. 87–95.

Огнев'юк В. О. Освітологія. *Енциклопедія освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 687.

Огнев'юк В., Проценко О., Мельниченко О.
Міждисциплінарний підхід у професійній підготовці здобувачів вищої освіти в умовах магістратури (на прикладі навчальної дисципліни "Освітологія"). *Освітологічний дискурс*. 2021. № 2(33). С. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2021.2.1>

Олініченко К. С., Прядко О. М., Клименко М. С. Маркетингові інструменти просування освітніх послуг за допомогою соціальних мереж. *Маркетинг і цифрові технології*. 2020. № 4(3). С. 34–43.

Павлюченко Ю. М., Савчук Є. Ю. Генезис поняття освітніх послуг як правової категорії. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 20(33). С. 7–14. DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i20.p7>

Пальчинська М. В. Соціалізація особистості в умовах віртуалізації суспільства. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2019. № 2(43). С. 82–89.

Перехідна книга МОН за період з вересня 2019 по березень 2020. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2020. 68 с. URL: http://puet.edu.ua/sites/default/files/2020-03-05_mon_perehidna_knyga_09.2019-03.2020.pdf (дата звернення: 25.08.2022).

Поліщук Н. В. Особливості трансформації освіти в епоху глобалізації та космізації. *Грані*. 2018. Т. 21. № 8. С. 103–111.

Препотенська М. П. Мультіпотенціали в освітньому дискурсі. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2020. № 26(1). С. 113–130.

Про освіту : Закон України від 06.04.2022 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року : Розпорядження КМ України від 22.08.2018 № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Пугач Л. Ю. Соціально-комунікаційні складові комунікативної моделі. *Молодий вчений*. 2019. № 1(65). С. 150–156.

Ревасевич І. С. Освітологія в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень* : матеріали міжнар. наук. конф. (Херсон, 20.03.2020). Херсон : МЦНД, 2020. С. 71–74.

Сапожнік О. В. Культурологічний зміст поняття ідентичності. *Мистецтвознавчі записки*. 2019. Вип. 35. С. 27–33.

Сисоєва С. О. Освіта. *Енциклопедія освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 665–667.

Сікорська І. М. Мультикультуралізм та його вплив на освіту. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право*. 2019. Вип. 3(43). С. 113–138.

Скиба Ю. SWOT-аналіз як інструмент виявлення науково-педагогічного потенціалу українських університетів. *Освітологічний дискурс*. 2020. № 3(30). С. 86–109. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.3.6>

Султанова Л. Ю. Полікультурна освіта. *Енциклопедія Освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 773–774.

Тицька Я. О. Державна політика у сфері освіти: правовий аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2(23). С. 55–60.

Ткачова Н. О., Чжан Ю. Нормативно-правова база для формування полікультурної компетентності студентів в університетах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2019. Вип. 2(45). С. 196–199.

Толочко С. Едукологія та освітологія: актуальність розвитку наук в умовах реформування освіти в Україні. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 2. С. 179–191.

Фарухшина М. Ш. Застосування інструментів педагогічного маркетингу в професійній діяльності педагога нової української школи. *Методист*. 2018. № 6. С. 37–41.

Філіпов В. К., Наливайко Л. П. Соціальний інститут освіти в умовах трансформації суспільства. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 3(56). С. 127–133.

Філософія освіти і науки : навч. посіб. / І. С. Алексейчук та ін. 2-ге вид. перероб. та допов. Слов'янськ : Маторіна Б. І., 2019. 365 с.

Фурман А. Освітологія як синтетична наукова дисципліна: проблема завдань, об'єкта, предмета, методу. *Вітакультурна методологія: антологія. До 25-річчя наукової школи професора А. В. Фурмана* : кол. моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 110–116.

Хорошавіна С. Толерантність як духовна цінність і основа існування демократичного суспільства. Феномен української інтелігенції в контексті глобальних трансформацій (до 100-річчя заснування ДВНЗ “Донецький національний технічний університет”) : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Покровськ, 9–10.04.2020). Покровськ : ДВНЗ “ДонНТУ”, 2020. С. 172–177.

Ціннісні орієнтири сучасної української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentation-Roman-Stesichin.pdf> (дата звернення: 25.08.2022).

Якушина О. С. Поняття та зміст конституційного права на освіту. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 140. С. 44–52.

Ящук Т. А. Особливості маркетингу освітніх послуг закладу вищої освіти. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 4(90). С. 100–104.

Допоміжні

Енциклопедія освіти / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.

Козубовська І. В., Повідайчик О. С. Короткий тлумачний словник психолого-педагогічних термінів. Ужгород : Видавництво УжНУ “Говерла”, 2021. 41 с.

Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник : навч. посіб. 4-те вид., випр. і допов. Київ : Каравела, 2020. 418 с.

Професійне мовлення вчителя. Короткий словник термінів / уклад. Ходанич Л. П., Палько Т. В. Ужгород, 2018. URL: <https://naurok.com.ua/korotkiy-slovník-terminiv-nush-dlya-profesiynogo-movlennya-vchitelya-2018-rik-17057.html> (дата звернення: 25.08.2022).

Серебрянська І. М. Словник-довідник лексики сфери освіти: національно-європейська ідентичність : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2018. 341 с.

Словник термінів і понять сучасної освіти / за заг. ред. Л. М. Михайлової. Сєверодонецьк, 2020. 194 с.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

Актуальні напрями едукологічних досліджень – 35

Аксіологізація системи освіти – 94

Антидогматичний спосіб розуміння дійсності – 128

Базові закони України про освіту – 43

Бєбі-бумери – 102

Бенчмаркінг – 79

Біла книга (White Paper) – 80

Блогінг – 79

Види освіти – 27

Виробник (продавець) освітніх послуг – 73

Відповідальність закладу освіти за результати господарювання – 68

Відсутність володіння освітньою послугою – 71

Віртуалізація освітнього простору – 128

Глобальна (міждержавна) цінність освіти – 26

Господарські права й обов'язки закладу освіти – 68

Громадські цілі процесу освіти – 118

Держава як регулятор економічних відносин на ринку освітніх послуг – 74

Державна політика у сфері освіти – 30, 47

Держбюджетні дослідження – 33

Динамічність освітнього процесу – 117

Дистанціювання суб'єктів освітнього процесу – 128

Дисциплінарне дослідження – 31

Диференційовані дослідження – 33

Довгострокові дослідження – 33

Договірні дослідження – 33

Еволюційні соціальні зміни – 122, 123

Едукологія – 23

Економіка освіти – 30

Емоційно-мотиваційні впливи – 121
Емпіричні дослідження – 32
Завдання едукології – 25
Завдання полікультурної освіти – 141
Загальна педагогіка – 29
Заклад освіти – 27, 65
Законодавство про освіту – 41
Зміст полікультурної освіти – 143

Ідентичність – 135
Індивідуальні дослідження – 34
Ініціативні цілі процесу освіти – 118
Індивідуально-пізнавальні впливи – 120
Інкультурація – 26
Інструменти маркетингу освітніх послуг – 79
Інтернальний тип особистості – 126
Інформаційне суспільство – 127
Історія освіти – 29

Канал розподілу освітніх послуг – 76
Канал передачі інформації – 119
Кваліфікація – 27
Колективні дослідження – 34
Комплексні дослідження – 33
Комунікант – 119
Комунікат – 119
Комунікація – 118
Кон'юнктура ринку освітніх послуг – 73
Координатор суб'єкт-суб'єктної взаємодії – 100
Короткострокові дослідження – 33
Культурна ідентичність – 136

Латентні функції інституту освіти – 116
Легітимність закладу освіти – 68
Лінійні соціальні зміни – 122, 123
Ліцензування освітньої діяльності – 27

Майнова відокремленість закладу освіти – 68
Маркетинг освітніх послуг – 75
Медіазасоби освітнього процесу – 130
Медіатизація освіти – 129
Мета освіти – 44
Мета полікультурної освіти – 141
Міждисциплінарне (інтердисциплінарне) дослідження – 31
Міждисциплінарні зв'язки едукології – 29
Мілленіали – 102
Морально-етичні освітні цінності – 95
Мультидисциплінарне (полідисциплінарне) дослідження – 31

Наздоганяюча модернізація – 123
Національна (державна) цінність освіти – 26
Невизначеність – 127
Невіддільність освітньої послуги – 70
Невідчутність (нематеріальність) освітньої послуги – 69
Незбереженість (недовговічність) освітньої послуги – 71
Нелінійно-синергетичні соціальні зміни – 122, 123
Непостійність (мінливість) якості освітньої послуги – 70
Неспецифічні функції інституту освіти – 116
Нефінансовані дослідження – 33
Неформальні (латентні) цілі процесу освіти – 118
Нормативні державні цілі процесу освіти – 118
Нормативно-правовий акт – 41

Об'єкт – 98
Об'єкт державної освітньої політики – 47
Об'єкт едукології – 24
Ознаки інституту освіти – 114
Ознаки культури постмодерна – 137
Органи управління освітою – 28
Організаційна єдність закладу освіти – 67
Освіта – 25, 41
Освіта як процес – 28
Освіта як результат – 28
Освіта як система освітніх закладів – 26

Освіта як соціальна система – 24
Освіта як соціальний інститут – 113
Освіта як соціальний процес – 117
Освіта як соціально-комунікативний процес – 118
Освіта як соціокультурний інститут – 26
Освіта як цінність – 26
Освітнє право – 30
Освітнє середовище – 144
Освітні стандарти – 27
Освітні цінності – 95
Освітній франчайзинг – 77
Освітня діяльність – 28
Освітня парадигма – 86
Освітня послуга – 68
Освітня послуга як продукт – 75
Освітня послуга як товар – 74
Освітня програма – 27
Особистісна цінність освіти – 26
Особистісно зорієнтовані освітні цінності – 97

Парадигма – 86
Парадигма авторитарної освіти – 88
Парадигма інформаційно-комп'ютерної освіти – 91
Парадигма маніпулятивної освіти – 89
Парадигма ноосферно-космічної освіти – 92
Парадигма підтримувальної (гуманістичної) освіти – 90
Парадигмальна множинність – 87
Парадигмальний плюралізм – 87
Персонал виробництва і продажу освітніх послуг – 75
Підзаконні нормативно-правові акти – 43
Покоління бебі-бумерів – 102
Покоління "X" – 102
Покоління "Y" – 102
Покоління "Z" – 103
Покупець освітніх послуг – 73
Поліпарадигмальність освіти – 92
Полікультурна компетентність – 148

Полікультурна освіта – 140
Полікультурне освітнє середовище – 144
Полікультурність – 139
Попит на освітні послуги – 73, 74
Порівняльна педагогіка – 29
Порівняльний аналіз – 34
Посередники на ринку освітніх послуг – 74
Постіндустріальне суспільство – 127
Постмодерн – 127
Право на освіту – 43
Предмет едукології – 24
Прикладні дослідження – 32
Принцип державної участі в освіті – 45
Принцип рівного доступу до освіти – 45
Принцип рівності в освіті – 46
Принцип свободи освіти – 45
Принципи полікультурної освіти – 143
Пропозиція на ринку освітніх послуг – 73, 74
Просування освітніх послуг – 77
Психологія освіти – 29

Ратифіковані міжнародні договори України – 43
Революційні соціальні зміни – 122, 123
Регіональна цінність освіти – 26
Реформування – 124
Реципієнт – 119
Ринок освітніх послуг – 72
Рівні освіти – 27
Рівні полікультурної освіти – 143
Рівні полікультурної компетентності – 149

СВОТ-аналіз (SWOT-аналіз) – 79
Системний аналіз – 34
Складники освіти – 26
Соціалізація – 26
Соціальна комунікація – 118
Соціальний інститут – 112

Соціальний процес – 117
Соціальні зміни – 122
Соціально-правові освітні цінності – 96
Соціально-психологічні впливи – 121
Соцієтальна трансформація – 125
Соціологія освіти – 29
Специфічні функції інституту освіти – 116
Спеціальні закони України про освіту – 43
Специфічні методи дослідження – 34
Споживач (покупець) освітніх послуг – 73
Сторітелінг – 80
Структура полікультурного освітнього середовища – 145
Структура полікультурної компетентності – 148
Структура суб'єкт-суб'єктних взаємин – 101
Структурний синтез – 35
Структурні компоненти освітньої послуги – 72
Ступені вищої освіти – 27
Суб'єкт – 98
Суб'єкт-суб'єктні відносини – 99
Суб'єкт освітньої діяльності – 28
Суб'єкти державної освітньої політики – 47
Сугестивні впливи – 120
Суспільна цінність освіти – 26

Тезаурус едукології – 25
Теоретичні дослідження – 33
Теорія поколінь – 101
Типи суб'єкт-суб'єктних відносин – 100
Типологічний синтез – 34
Типологія наукових досліджень в едукології – 31
Типологія освітніх парадигм – 87
Трайвертайзінг – 81
Транзит – 124
Трансдисциплінарне дослідження – 31
Трансформація – 124

Управління освітою – 30

Учасники освітнього процесу – 28

Філософія освіти – 29

Формальні (офіційні) цілі процесу освіти – 118

Форми здобуття освіти – 27

Франчайзер – 77

Франчайзі – 78

Фундаментальні дослідження – 32

Функції інституту освіти – 115

Функції освітніх послуг – 72

Функції полікультурної освіти – 143

Центеніали – 103

Циклічні соціальні зміни – 122, 123

Цілеспрямованість процесу освіти – 118

Ціна освітньої послуги – 76

Ціннісні орієнтири у формуванні культурної ідентичності – 138

Цінності – 26, 93

Чинники полікультурної освіти – 141

Чинники становлення едукології – 24

Чутки – 121

Якість освіти – 29

Навчальне видання

Ірина Анатоліївна Барбашова

ОСНОВИ ЕДУКОЛОГІЇ

Навчальний посібник
для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня
галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності
013 Початкова освіта

Підписано до друку 06.01.2022. Формат 60х90/16
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 8,25
Наклад 300 прим. Зам. № 12

Видавець
ТОВ «Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні»
72312, м. Мелітополь, вул. М. Грушевського, 5
тел. 097-93-04-250
www.mmd.org.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виробників
і розповсюджувачів видавничої продукції
від 26.09.2003 р., серія ДК № 1509

Надруковано ПП Скребейко П. В.